

Sakskart for møte i Programrådet for masterstudiet i rettsvitenskap

J.nr.: 2016/1416

Tid og sted: Tirsdag 15. mars kl. 09.00-12.00, Kollegieværelset DA

<p>Sak 1 s. 4-9</p>	<p>Protokoll</p> <p>Protokoll fra PMR-møtet fredag 19. februar godkjennes på møtet</p>
<p>Sak 2</p>	<p>Erfaringer fra studieårene, LLMs, JSU og nytt fra Erling</p>
<p>Sak 3 s. 10-14</p>	<p>Vedtakssak: Forslag om nytt valgemne, Skatterett 3 Internasjonal skatterett.</p> <p>Emnemal</p> <p>Forslag til vedtak:</p> <p>PMR innstiller til at dekanen vedtar valgemnet Skatterett 3 Internasjonal skatterett opprettet med oppstart høsten 2016.</p>
<p>Sak 4 s. 15-23</p>	<p>Vedtakssak: Endringer i emnet Rettskildelære på 1. studieår</p> <p>Notat fra arbeidsgruppen for vurdering av rettskildelære- og metodefagene</p> <p>Notat fra Henrik Bjørnebye</p> <p>Vedlegg</p>

	<p>Forslag til vedtak:</p> <p>Arbeidsgruppens forslag til endringer vedtas. Tidspunkt for innfasing blir avgjort etter nærmere utredning.</p>
<p>Sak 5 s. 24- 27</p>	<p>Vedtaks sak: Forbud mot bruk av klokke under eksamen</p> <p>Notat fra Marius Fuglum</p> <p>Vedlegg</p> <p>Forslag til vedtak:</p> <p>Det vil ikke være tillatt å medbringe armbåndsur eller andre klokke til eksamen fra og med våren 2016.</p> <p>Hjelpemiddelreglementet må oppdateres deretter.</p>
<p>Sak 6 s. 28- 131</p>	<p>Diskusjonssak: Periodisk emneevaluering for 2. studieår og ekstern vurdering for PIL-programmet</p> <p>Periodisk emneevaluering for 2. studieår</p> <p>Ekstern vurdering for PIL-programmet</p>
<p>Sak 7 s. 132- 135</p>	<p>Diskusjonssak/orienteringssak: Hjemmeeksamen i emnet Rettshistorie på 3. studieår</p> <p>Notat fra Marius Fuglum</p> <p>Vedlegg</p> <p>Det bes om at PMR diskuterer momentene som fremgår av notatet.</p>

<p>Sak 8 s. 136-152</p>	<p>Orienteringssaker:</p> <p>Skriftlige orienteringssaker</p> <p>- Forslag om nytt semiobligatorisk valgemne på 4. studieår, Rettspsykologi</p> <p>Emnemaal</p> <p>- Opprettelse av nytt valgemne, Forhandlinger</p> <p>Emnemaal</p> <p>- For studenter som går på LLM ICT Law er det nå mullig å reise på utveksling.</p> <p>Notat fra Tobias Mahler</p>
<p>Sak 9</p>	<p>Saker tatt på fullmakt:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Godkjent endring i hjelpemiddelreglementet for emnet JUR1630/JUS5630 Privacy and Data Protection. • Godkjent ny ansvarlig faglærer i emnet ENGSEMJ engelsk for jurster. Ny ansvarlig faglærer er Malcolm Langford. • Godkjent ny ansvarlig faglærer i emnene JUS5980 Skatterett og JUS5981/JUR1981 Skatterett I, grunnleggende skatterett. Ny ansvarlig faglærer er Arvid Aage Skaar. • Godkjent endring i litteratur for emnet JUROFF1410. • Godkjent endring i litteratur for emnet JUR1430 Petroleumskontrakter.
<p>Sak 10</p>	<p>Eventuelt</p>

Protokoll fra møte

J.nr.: 2016/1416

Tid og sted: Fredag 19. februar kl. 09.00-12.00 Kollegieværelset DA

Tilstede: Erling Hjelmeng, Henrik Bjørnebye, Christoffer Eriksen, Inger Berg Ørstavik, Johan Boucht, Ingunn Ikdahl, Cecilia Bailliet, Marius Fuglum (for Elisabeth Ulleberg) og Mads Baardseth, Elisabeth Ulleberg fra og med sak 3.

Forfall: Josefine Ardem

Fra administrasjonen : Julie Orning og Randi Saunes

Observatører: Ida Stabrun

Referent: Eline Sørensen

Sakene ble diskutert i følgende rekkefølge: 1,2,4,3,5,6

<p>SAK 1</p>	<p>Protokoll</p> <p>Protokoll fra møte i PMR 11. januar var allerede godkjent</p>
<p>SAK 2</p>	<p>Erfaringer fra studieårene, LLMs, JSU og nytt fra Erling</p> <p>Erling: Studiedekanen orienterte om hvilke saker han jobber med. Nye ansvarlige faglærere oppnevnes fra og med høsten 2016. Det jobbes med endringer i organiseringen av masteroppgaven. Det er et mål å få studentene som skal skrive oppgave involvert i fagmiljøene på fakultetet. Flere lærere er invitert til informasjonsmøtet om masteroppgaven for å snakke om ulike fagområder. Tarjei Bekkedal, som er ansvarlig faglærer for masteroppgaver, jobber med å utvikle et undervisningsopplegg for studenter som skal skrive oppgave.</p> <p>Det skal foretas en nærmere utredning i forlengelsen av 3+2-saken, hvor fakultetet skal se på mulighetene for suppleringsopptak og exit-mulighet med et bachelorvitnemål etter tre år. Dekanetet har satt opp</p>

mandat og gruppen vil bli ledet av Erling Hjelmeng.

Det skal nedsettes en arbeidsgruppe som skal se på muligheten for å integrere prosedyrekonkurranser i studiet. Erling Hjelmeng har utformet mandat og Ingunn Ikdahl vil lede denne gruppen.

1. studieår: Rapporten fra periodisk emneevaluering er snart ferdig. Det er en del positive tilbakemeldinger fra studentene. Utfordringene ligger i plassering av rettskildedefaget og menneskerettighetsfaget.

Arbeidsgruppen nedsatt for å se på rettskildelære- og metodefaget har levert en delrapport som omhandler metode på 1. studieår. Gruppen kommer med forslag til endringer som skal behandles på neste møte i PMR.

2. studieår: De har begynt å følge opp den periodiske emneevalueringen som skal opp på neste møte i PMR. Rapporten fra tilsynssensor viser at det er en svakhet at menneskerettighetsfaget ikke ligger på 2. studieår.

Det jobbes med alternative vurderingsformer på JUS2211, som skal innføres våren 2017, og blant annet hvordan man skal tilpasse undervisningen til det nye opplegget. Det har blitt noen flere interne lærere i undervisningen.

3. studieår: Det er utfordrende å bemanne basisgruppene på JUS3111, og det har derfor vært behov for å rekruttere eksterne. Derfor er det foreslått å gjøre tilsvarende grep som det jobbes med på 1. studieår med mindre grupper som jobber gjennom hele semesteret. Det forberedes ny evalueringsform i Rettshistorie på JUS3211 som skal innføres neste semester. Faget legges tidligere i semesteret og avsluttes med en firedagers hjemmeeksamen. Sak om dette legges frem i neste PMR- møte. Det vil i forlengelsen av dette bli sett på muligheten for å gå fra to sensorer til en for enkelte eksamener. Sak om dette skal først legges frem for dekanatet.

4. studieår: De har hatt utfordringer med lærere i straffeprosess. Undervisningsopplegget for emnene straff, prosess, metode og etikk endres. Undervisningen skal gå parallelt for emnene over lengre tid.

Dette skal implementeres til høsten. Også her ser man et potensielt problem med for mange eksterne lærere. Hvis de eksterne sier nei til å undervise over en lenger periode blir det vanskelig å implementere den nye undervisningsordningen. Det er synd at det pedagogiske arbeidet forhindres av at det ikke er nok interne lærere.

I forlengelsen av dette ble det kommentert at fakultetet mangler rene undervisningsstillinger/universitetslektorer. Det jobbes med å se på muligheter for å bedre dette på sikt.

Det ble stilt spørsmål ved om fakultetet kan vurdere å skjerpe kravene til bruk av eksterne ressurser. Det er stor forskjell på hvem som brukes i undervisningen.

Studiedekanen informerte om at kravene til planlegging av undervisning skal innskjerpes når en lærer går ut i forskningsfri.

5. studieår: Se også «Nytt fra Erling». Det kommer inn en del forslag om nye valgfag. Det er positivt at vi har engasjerte lærere, men utfordrende at undervisningstiden bindes opp i valgfag, og derfor behov for å se på hele porteføljen. I de tilfeller hvor det er store valgfag med grupper på 100 studenter, blir det for dårlig undervisningstilbud fordi de er for mange. Vi har engelskspråklige stipendiater som vil undervise, og det er ønskelig å se på om de kan brukes. Det er ønske om å sette opp en pilot hvor vi prøver en undervisningsrunde med disse stipendiatene i mindre grupper med studentaktivitet. Dette arbeidet må i så fall godskrives på annen måte enn undervisning siden det er et annet opplegg.

JSU gav tilbakemelding om at lokalene på de populære emnene er for små, og at studentene blir nødt til å sitte i trappen.

Studieårsansvarlig for 5. studieår kommenterte at man muligens må vurdere å dele undervisningen i de emnene med flest studenter, spesielt mellom bachelor- og masterstudenter. Dette er studenter med ulik faglig bakgrunn, som gjør det vanskelig å legge opp undervisningen.

Studieårsansvarlig for 3. studieår kommenterte til temaet viktigheten av

å se valgemenene i sammenheng med de obligatoriske fagene i forhold til bruken av ressursene.

LLM: Programmene har gjennomført et godt møte med studiedekanen; det var positivt at studiedekanen ville møte dem, og at ansvarlig for 5. studieår var tilstede.

Grunnet politisk endring om at kvoteprogrammet ikke skal videreføres, men erstattes av avtaler med institusjoner i sør, er det internasjonale studenter som ikke lenger kan ta de internasjonale programmene på fakultetet.

JSU: Sverre Blandhol og Ulf Stridbeck har satt i gang en prosess for å opprette et nytt semiobligatorisk emne på 4. studieår, Rettspsykologi.

JSU synes det er problematisk at kandidatnummer til eksamen blir tildelt etter alfabetet, siden dette resulterer i at kandidatene alltid ender i den samme eksamensbunken. De ønsker andre løsninger slik at man ikke ender med å bli sammenlignet med de samme kandidatene hver gang. Eksamensseksjonen undersøker muligheten for en annen stokking.

Videre stilte JSU spørsmål ved om det har vært dårligere markedsføring for Studentenes spørretimene dette semesteret fordi færre studenter møtte opp. De foreslo at lærerne informerer om det på forelesninger. Det ble også foreslått at lærere kan være «on call» under spørretimen og komme ved behov.

Det ble diskutert hvordan fakultetet kommuniserer med studentene. JSU gir tilbakemelding om at studentene mottar for mye informasjon, og det var enighet om at administrasjonen skal se nærmere på hvordan informasjon gis ut, hva som gis ut og hvilke informasjonskanaler som benyttes. Dette blir satt opp som en egen sak på et senere møte. Administrasjonen involverer studieinformasjonsnettverket i dette arbeidet.

SAK 3**Diskusjonssak: Studiebarometeret**

Studiedekanen innledet og orienterte om de generelle resultatene. Elisabeth Ulleberg orienterte om resultatene for de enkelte programmene.

Det er på tide å tenke nytt rundt samarbeid mellom studenter, siden dette er et punkt hvor vi må forbedre oss. Målet må være at ferdigutdannede studenter er fullt vant med ulike samarbeidsformer som man kommer til å anvende i arbeidslivet.

Fakultetet scorer dårlig på tilbakemeldinger fra vitenskapelige på muntlige og skriftlige tilbakemeldinger. Det er utarbeidet et skrivekurs på 1. studieår i emnene kjøp og avtale. Et sted som egner seg til slik faglig tilbakemelding er kurs- og basisgrupper.

Under diskusjonen ble problemstillingen om overbooking belyst. Det er et ønske om at administrasjonen ser nærmere på overbookingstallene, og presenterer dette som en sak på et senere PMR-møte. Det er også relevant å se på dette i det videre arbeidet med 3+2. Studiedekanen kommenterte at det er positivt er at vi allerede har tiltak i gang på de punktene hvor fakultetet scorer lavt.

LLM-ansvarlig orienterte om at de ønsker å få i gang et alumni-network for studentene som går på de internasjonale programmene for å hjelpe dem inn i arbeidslivet.

SAK 4**Orienteringssaker:**

Det ble foreslått å gjennomføre en valgfagsmesse hvor de ulike valgfagene blir presentert. Ansvarlig for LLM informerte om at de har laget en video med en presentasjon av Public International Law og hva professorene underviser i.

Studiedekan orienterte om prosjektet med klarspråk. Tarjei Bekkedal er involvert i dette arbeidet, hvor man knytter sammen rettskildelære og lovspråk. Alle lærere oppfordres til å delta på seminaret 8. mars.

<p>SAK 5</p>	<p>Saker tatt på fullmakt:</p> <p>Godkjent årsplan for PMR for våren 2016.</p> <p>Oppnevnt faglige eksamensledere for våren 2016.</p> <p>Godkjent endring i litteratur i emnet JUS5970 og JUR1970 barnerett.</p> <p>Godkjent endring i litteratur i emnet Straffeprosess på JUS4211 .</p> <p>Godkjent ny tekst for kildehenvisning i JUS5630 Privacy and Data Protection.</p> <p>Godkjent ny ansvarlig faglærer i emnene JUS5980 Skatterett og JUS5981/JUR1981 Skatterett I, grunnleggende skatterett. Ny ansvarlig faglærer er Arvid Aage Skaar.</p> <p>Godkjent ny faglærer i emnet Dynamisk tingsrett på JUS3111/JUS3211. Ny faglærer er Inger Berg Ørstavik.</p> <p>Godkjent ny faglærer i emnet JUS5860 Konkurs- og panterett. Ny faglærer er Inger Berg Ørstavik.</p> <p>Godkjent ny faglærer i emnet Fast eiendoms rettsforhold på JUS1211. Ny faglærer er Eirik Østerud.</p> <p>Godkjent ny ansvarlig faglærer i emnet rettshistorie på JUS3211 og JUS5901/JUR1901. Ny ansvarlig faglærer er Marit Halvorsen.</p> <p>Godkjent ny ansvarlig faglærer for emnet ENGSEMJ Engelsk for jurister. Ny ansvarlig faglærer er Malcolm Langford.</p> <p>Godkjent ny koordinator for masteroppgaver i emnet skatterett. Ny koordinator er Arvid Aage Skaar.</p>
<p>SAK 6</p>	<p>Eventuelt</p> <p>Ingen saker</p>

Mal for opprettelse av nye emner ved Det juridiske fakultet

For saksforberedning og fremlegg til programråd/vedtaksorgan

Emnenavn: Skatterett 3 Internasjonal skatterett (Masternivå 4. eller 5. studieår)

Behov, økonomi og ressurser.

Begrunnelse for opprettelse av emnet	
Tekst adresseres til PMR	
<p>Internasjonal skatterett er en del av det eksisterende kurset JUS 5980, som har hovedfokus på selskapsskatteretten. Dette kurset er for stort i forhold til anbefalt pensum per studiepoeng (over 900 siders pensum). Dessuten er ikke internasjonal skatterett en naturlig del av selskapsskatteretten faglig sett. Kurstilbudene ved fakultetet bør speile behovene for juridisk kompetanse i samfunnet. Internasjonaliseringen av norsk næringsliv og den sterkt økende mobiliteten i samfunnet skaper også behov for kompetanse innenfor internasjonal skatterett.</p>	
Kostnadsberegning	
PMR sekretær fyller ut dette	
Som ordinært valgemed	
Ressurser	
- Finansiering av emnet	
- Institutttilknytning	Institutt for offentlig rett
- Faglig ansvarlig	Arvid Aage Skaar
- Faglærere	do.
- Administrativt ansvarlig	Samme som for JUS 5980
- Programtilknytning	

Emnets innhold

<p>Innhold</p> <p>Beskriv emnets faglige innhold, en kort presentasjon av innhold i emnet med fokus på faglige temaer. Teksten inngår på emnesiden og skal være statisk informasjon, dvs. ikke gjenstand for jevnlig revisjon.</p>	
<p>Faget omfatter internasjonal inntektsskatterett, det vil si inntektsskattespørsmål der enten skattyter eller inntekts- eller kostnadsposter har tilknytning til to eller flere land. Et hovedperspektiv er vilkårene for at en inntektspost kan skattlegges i Norge. Faget omfatter først og fremst tre sett av rettsregler og samspillet mellom dem: Regler i intern norsk rett, regler i skatteavtaler (traktater) og EØS-rettslige regler. Sentrale gjennomgående problemstillinger er internasjonal dobbeltbeskatning og skatterettslig diskriminering. Faget omfatter også en viss forståelse av skatteplanlegging i multinasjonale selskaper samt spørsmålet om anvendelse av omgåelsesnormer på internasjonale transaksjoner.</p>	
<p>Hva lærer du?</p> <p>Skriv 1-2 setninger (spisset i forhold til læringsutbyttet). Det skal i forhold til forrige punkt; "Innhold", være fokus på sluttprodukt, kompetansemål/ konkrete ferdigheter. Eks: «Emnet skal gi studentene en grunnleggende forståelse av begreper, problemstillinger og arbeidsmetoder innen[...] Etter emnet skal studenten[...]» Teksten inngår på emnesiden og skal være statisk informasjon, dvs. ikke gjenstand for jevnlig revisjon.</p>	
<p>Studentene vil primært lære hvordan internasjonal dobbeltbeskatning og diskriminering av personer og selskaper skal avverges. Dessuten vil de få en innføring i hvor grensen mellom akseptabel og uakseptabel internasjonal skatteplanlegging må trekkes.</p>	
<p>Læringskrav</p> <p>Læringskravene fremgår på emnets semesterside og har klar sammenheng med litteraturlisten. Læringskravene skal deles inn i kvalifikasjonsrammeverkets tre kategorier. For å beskrive kunnskaper kan man for eksempel bruke formuleringer som 'kjenne til.', 'forstå.'. For å beskrive ferdighetsmål kan man for eksempel bruke formuleringer som 'anvende', 'analysere', mm.: Generell kompetanse kan for eksempel være ikke-fagspesifikke kunnskaper, ikke-fagspesifikke (overførbare) ferdigheter, eller holdninger. Læringskravene bør ellers være korte og konsise, og bør settes opp som en punktliste.</p>	
<p><i>Kunnskap</i></p>	<p>Det kreves god forståelse av følgende emner:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Norske intern skatteretts internasjonale rekkevidde. - Skatteavtalenes karakter og inkorporasjon i norsk rett og tolking av skatteavtaler. - Skatteavtalenes regler om begrensning i nasjonal skattleggingsrett. - Skatteavtalenes regler om ikke-diskriminering. - EØS-rettens betydning for inntektsbeskatning, først og fremst de fire friheter og statsstøttereglene. - Internprising i multinasjonale konserner. - Internasjonal skatteplanlegging og avverging av skatteomgåelse.
<p><i>Ferdigheter</i></p>	<p>Den som har studert faget, skal være i stand til å analysere kompliserte rettsspørsmål og ta begrunnet standpunkt til konkrete</p>

	rettsspørsmål innenfor rettsområdet samt å formidle fagstoffet systematisk. Studenten skal også kunne reflektere rettspolitisk over skatterettslige og skattepolitiske problemstillinger. Og ikke minst skal studenten være i stand til å se og formidle hvordan skatteregler og skatterettslige problemstillinger kan virke inn på privatrettslige problemstillinger og privatrettslige handlingsvalg.
<i>Generell kompetanse</i>	
Litteraturliste	
For emner som inngår i MiR programmet er sidetallsnormen 40 s. pr stp ved ba-nivå, 50-60 s. pr stp ved ma-nivå. For samfunnsvitenskapelige emner som f.eks HUMR-emner gjelder maks 80 s. pr stp.	
<i>Innføringslitteratur</i>	Gjems-Onstad m fl: Norsk bedriftsskatterett, 9. utg 2015, kap 34-36 s 925-1051.
<i>Hovedlitteratur</i>	Zimmer, Frederik: Internasjonal inntektsskatterett, 4. utg. 2009. Lang, Michael et al. (eds.): Introduction to European Tax Law on Direct Taxation, 2 nd ed. 2010 pp. 13-110. Skaar, Arvid Aage (red.): Norsk skatteavtalerett, 2006, s. 326-456.
<i>Tillegglitteratur</i>	Lang, Michael: Introduction to the Law of Double Taxation Conventions, 2. ed. 2013. Skaar, Arvid Aage (red.): Norsk skatteavtalerett, 2006. Naas, Henning m.fl.: Norsk internasjonal skatterett, 2011.
Tillatte hjelpemidler til eksamen	
Lovsamling. Den nordiske skatteavtalen uten kommentarer.	

Om emnet

Generelle fakta om emnet		
Emnekode i FS (fylles inn etter eventuelt vedtak om opprettelse)		
Emnenavn – bokmål	Internasjonal skatterett	
Emnenavn – nynorsk	Internasjonal skatterett	
Emnenavn – engelsk	International Tax Law	
Antall studiepoeng	10	
Eksamenssemester (sett kryss)	Høstsemesteret	☐ H
	Vårsemesteret	☐
Undervisningssemester (sett kryss)	Høstsemesteret	☐
	Vårsemesteret	☐
Studienivå (sett kryss)	BA (Bachelor)	☐
	MA (Master)	☒ X
Hvis emnet inngår i en profil/emnegruppe, oppgi hvilken.	Skatterett 1, Skatterett 2 bør sees i sammenheng med dette kurset.	
Opptak og adgang		
Hvordan oppnås studierett til emnet? Studieprogram, evt andre opptak.	Studentene må ha nådd 4. studieår på Masternivå.	
Har emnet obligatorisk undervisning?	Nei.	
Forkunnskaper		
Obligatoriske	Ingen spesielle.	
Anbefalte	Skatterett 1 og Skatterett 2	
Faglig overlapp med andre emner		
List opp emner og angi overlapp i studiepoeng <2/3 overlapp = fullt overlapp Mellom 2/3 og 1/3 overlapp = halvt overlapp >1/3 overlapp = ingen overlapp	Emne	Studiepoeng
	Ingen.	

Undervisning			
Undervisningsformer	Sett kryss	Antall timer	
- Forelesninger	☒ X	20	
- Kurs/Seminar	☐		
- Frivillige kurs-/fak.oppgaver	☐		
- PBL-undervisning	☐		
- Basisgrupper	☐		
-Veiledning	☐		
Beskriv eventuelle obligatoriske arbeidskrav eller undervisning			
Eksamen			
Eksamensform	Skoleeksamen over fire timer.		
Eksamenstid			
Karakterregel (sett kryss)	A-F (bokstavkarakter)	☒ X	
	Bestått/Ikke bestått	☐	
Gis det utsatt eksamen? (sett kryss)	Ja	☒ X	
	Nei	☐	
Inngår emnet i kvoteordning for gjentak av bestått eksamen? Gjelder emner som kan inngå i graden Master i rettsvitenskap			
Språk i undervisning, litteratur og eksamen			
	Norsk	Engelsk	
- Undervisning	☒ X	☐	
- Litteratur (pensum)	☒ X	☒ X	Mindre deler av pensum er på engelsk. Skatteavtaler finnes på engelsk, men ikke oppdaterte versjoner av norske lover og forskrifter.
- Eksamensoppgave	☒ X	☐	Eksamen holdes som skoleeksamen over fire timer. Det kan gis både teoretiske (herunder bl.a. domsanalyser) og praktiske oppgaver.
- Eksamensbesvarelse	☒ X	☐ (X)	Kan gjerne levere besvarelsen på engelsk hvis dette er begrunnet i at norsk ikke er kandidatens morsmål.

I Bakgrunn

Programrådet for masterstudiet i rettsvitenskap nedsatte den 1. september 2015 en arbeidsgruppe for å vurdere innholdet i rettskildelære- og metodefagene, med følgende sammensetning:

Marit Halvorsen, leder

Jan Erik Helgesen

Ole Andreas Rognstad

Hans Petter Graver

Benedikte Moltumyr Høgberg

en representant fra JSU; Ivar Slettedal.

Gruppen fikk følgende mandat:

Mandat for Arbeidsgruppe til å vurdere innholdet i rettskildelære- og metodefagene

I masterstudiet i rettsvitenskap ved Det juridiske fakultet, Universitetet i Oslo, inngår faget Rettskildelære med 5 studiepoeng i JUS 1211 og faget Metode med 7 studiepoeng i JUS4111. Læringskrav og litteratur fremgår av semestersidene for de to emnene.

I møte i Programrådet for Master i rettsvitenskap (PMR) 16. juni 2015 ble det vedtatt å nedsette en arbeidsgruppe til å vurdere innholdet i metodefaget. Selv om saken bare gjaldt Metode i JUS4111, er det nødvendig at arbeidsgruppen også ser på innholdet i faget Rettskildelære i JUS1211. Arbeidsgruppen skal komme med forslag til læringskrav og litteratur for de to fagene Rettskildelære og Metode. Forslagene skal ligge innenfor rammen av nåværende studiemodell for masterstudiet i rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo (med de endringer som eventuelt måtte bli gjort under arbeidsgruppens arbeid). Dette innebærer at arbeidsgruppen skal legge til grunn at det skal være et fag Rettskildelære med 5 sp i JUS1211 og et fag Metode med 7 sp i JUS4111. Arbeidsgruppen kan likevel foreslå andre navn på fagene. Videre skal arbeidsgruppen legge til grunn at masterstudiet i rettsvitenskap ved Universitetet i Oslo har dagens oppbygning og innhold når det gjelder emner og fag (igjen med forbehold for endringer som måtte bli gjort under arbeidsgruppens arbeid).

Arbeidsgruppen har frist 30. juni 2016 for sitt arbeid.»

Arbeidsgruppen har hittil hatt 4 møter. På annet møte ble det besluttet å trekke inn Gert-Fredrik Malt i hans egenskap av fagansvarlig for rettskildelære til første studieår.

II Arbeidet i gruppen

Arbeidsgruppen har valgt å begynne med å ta fatt i rettskildelærefaget på første studieår. Hvordan faget utformes i begynnelsen av studiet vil ha både føringer og konsekvenser for hvordan faget skal være på fjerde studieår.

Arbeidsgruppen mener at tilnærmingen til rettskildefaget på *første studieår* skal ta utgangspunkt i at studentene nettopp er helt ferske, og at de først og fremst har behov for en enkel og brukbar introduksjon til hvordan man går frem for å løse rettsspørsmål. Nåværende pensum er ikke helt lett tilgjengelig, og kanskje ikke i tilstrekkelig grad innrettet på at studentene nettopp skal lære seg en metode, en fremgangsmåte, som setter dem i stand til å finne frem til de relevante kildene og, ikke minst, å argumentere ut fra dem på juridisk holdbar måte, i løsningen av konkrete oppgaver så vel som i fremstilling av teoretiske emner. Det bør legges mer vekt på å oppøve ferdigheter, i tråd med beskrivelsen i læringskravene. Pensum og undervisning i første studieår må knyttes så tett som mulig opp til de materielle fagene som utgjør JUS1111 Privatrett I (avtale- og kjøpsrett; erstatningsrett) og JUS 1211 Privatrett II (familie- og arverett, fast eiendoms rettsforhold). Menneskerettigheter er også en del av Privatrett II, men det er neppe hensiktsmessig å behandle de særlige rettskilde- og metodeproblemene som oppstår i arbeidet med dette faget annet enn helt kursorisk.

Arbeidsgruppen mener også det er hensiktsmessig at studentene blir prøvet i rettskildelære. Det kan gjøres på mange måter, for eksempel ved at det legges inn en obligatorisk oppgave, eller at det gis en form for deleksamen, eller helt enkelt ved at eksamen i JUS1211 alltid inneholder en rettskildep~~ro~~blemstilling eller et eget spørsmål fra rettskildelæren.

Å begrense rettskildefaget på denne måten det første studieåret har implikasjoner for hvordan det må undervises i de materielle fagene som studentene møter umiddelbart etterpå, i *annet studieår*, dvs i JUS 2111 Statsforfatningsrett og internasjonal rett og JUS 2211 Forvaltningsrett. Det ligger allerede som en forutsetning at det skal arbeides med metodespørsmål i undervisningen i alle fag, men erfaring viser at dette følges opp i varierende grad. En innføring i hva som særkjenner offentligrettslig metode må derfor integreres eksplisitt i både JUS 2111 og JUS 2211. Det obligatoriske kurset med avsluttende gruppearbeidet i forvaltningsrett som gjøres i JUS 2211, gir anledning til å prøve studentenes metodiske ferdigheter i faget.

På *tredje studieår* skal studentene gjennomgå et obligatorisk kurs med avsluttende oppgave i JUS3111 Formuerett I. Også i denne sammenheng er juridisk metode en naturlig

del av undervisning og prøving. Nytt fra høsten 2016 vil være at det i JUS3211 Formuerett II blir gitt hjemmeeksamen i rettshistorie hvert semester. Denne eksamen skal også være en introduksjon til å skrive en større fremstilling, med de krav det medfører til kildebruk og metode.

Det er arbeidsgruppens ambisjon at studentene på *fjerde studieår* kan nyttiggjøre seg et rettskilde- og metodefag som viser frem og diskuterer forskjellige innfallsvinkler til spørsmålene. Gruppen kommer tilbake til en nærmere diskusjon av fjerde studieårs opplegg i sin sluttrapport.

III Arbeidsgruppens forslag

Arbeidsgruppen forslår endringer i læringskrav, undervisningsopplegg og pensum til første studieår som forhåpentlig kan implementeres allerede fra høstsemesteret 2016. Hovedgrepet i forslaget er å gjøre undervisningen og innholdet i faget mer praktisk og derved sette studentene bedre i stand til å løse konkrete rettsspørsmål. Gruppen foreslår at undervisningen deles i *tre bolker*, en i innledningen til første semester, den andre tidlig og den tredje sent i annet semester. Forelesningene bør deles i to og komme som innledning til bolkene 2 og 3. Den første bolken utgjøres av Rettskilder til fots, inklusive bibliotekets opplegg. Neste bolk må bygge videre på dette oppleggets praktiske innretning, og knytte an til fagene som studeres i første semester. Forelesningene i andre bolk kan gi et bredere perspektiv på rettskildelæren, men bør ta utgangspunkt i lovtolkning, med supplerende redegjørelser om sentrale sekundære rettskilder som har stor betydning ved lovtolkning, derunder lovforarbeider, rettspraksis og reelle hensyn. Kursene som utgjør resten av bolken, kan ha forskjellige øvelser i lovtolkning som tema. Forelesningene i tredje bolk kan ta opp igjen tema fra første bolks forelesninger, men for eksempel knyttes sterkere til bruk av dommer. Kursopplegg bør da konsentreres om analyse av nærmere angitte høyesterettsdommer fra pensum.

Arbeidsgruppen registrerer at *basisgruppene* i sin nåværende form ikke fungerer etter intensjonen, og foreslår at de integreres i rettskildeundervisningen, ved en videreutvikling av *kursene i rettskildelære*. Kursgruppene i rettskildelære i annet semester bør være på samme størrelse som Rettskilder til fots, dvs to kollokviegrupper à 6 studenter. Disse gruppene bør bestå gjennom de tre rettskildebolkene i hele første studieår. Arbeidsgruppen ser for seg at forelesningene kan økes med to dobbelttimer, slik at hver bolk får fire dobbelttimer forelesning. De etterfølgende kursene kan være på for eksempel tre eller fire dobbelttimer.

Arbeidsgruppen understreker at forslagene til undervisningsinnhold og -mengde må oppfattes som en av flere mulige løsninger, og anbefaler at det utarbeides et mer detaljert forslag som kan fremlegges for PMR til avgjørelse snarest.

Som pensum foreslår arbeidsgruppen: Til første semester (Rettskilder til fots, 1 sp.): Pål A. Bertnes og Halvor Kongshavn: Praktisk rettskildelære, juridisk informasjonssøking, Oslo 2005. Til annet semester: Mads Henry Andenæs: Rettskildelære, Oslo 2009 og Knophs Oversikt over norsk rett, 13. utgave, Oslo 2015, § 2 Rettskildene ved Ola Mestad. Gruppen understreker at pensum er foreslått utfra de tekster som er tilgjengelige som pensum pr dato, og forutsetter at spørsmålet kan tas opp igjen om det skulle finnes bedre alternativer. Faglærere skal uansett ha en løpende vurdering av hva som egner seg best som pensum.

Arbeidsgruppen foreslår følgende reviderte *læringskrav* for Rettskildelære Jus 1211:

RETTSKILDELÆRE - LÆRINGSKRAV

FAGBESKRIVELSE

Faget gir kunnskap om hovedpunkter i læren om rettskilder og juridisk metode og om grunnleggende trekk ved rettssystemet. Faget skal også utvikle studentens forståelse av grunntrekk i juridisk arbeids- og tenkemåte. Ett sentralt formål er å oppøve evnen til å stille juridiske spørsmål og til å finne, tolke og anvende rettsregler, generelt (som gjeldende rett) og i enkelttilfeller.

Faget skal belyse spørsmål om juridisk metode (argumentasjon) knyttet til lovtolkning og anvendelse av ulovfestet rett. Dette innebærer å finne frem til, tolke og anvende sentrale rettskilder som lov, lovforarbeider, rettspraksis, internasjonale rettskilder samt reelle hensyn (vurderinger), såvel som former for praksis og sedvane, og måter å samordne kildene på, innenfor forskjellige rettsområder. Faget skal også gi en forståelse av individuelle normsettelse, særlig avtaler, og samspillet med de generelle rettsreglene.

Faget skal videre gi et inntak til forståelse av rettslige grunnbegreper så som begrepene om rett, rettsregler, rettigheter, skjønn, rettsanvendelse (subsumpsjon), av skillet mellom lovtekst og rettsregel, og av sammenhenger mellom regler i lys av regelverkets fragmentariske karakter.

Faget skal gi første introduksjon til temaer som behandles mer inngående senere i studiet, f.eks. om forholdet mellom rett og moral, rett og makt og rett og politikk. Samlet skal faget gi grunnlag for arbeid med faglitteratur og metodespørsmål i de enkelte fagene samt for rettskildelærefaget senere i studiet.

Et særlig mål er å oppøve evnen til å stille juridiske spørsmål og til å finne juridiske svar på ukjente områder og ved helt eller delvis ukjente lovbestemmelser. Eksempler på rettskildebruk skal hentes fra fagkretsen til Privatrett I og II for å styrke sammenbindingen av fagene innen emnet, men bør også på grunn av fagets generelle karakter hentes fra offentligrettslige fag.

HVA LÆRER DU?

Kunnskap

Studenten skal ha kunnskap om:

- Sentrale rettslige grunnbegreper, så som begrepene om rett, rettsregel, rettskilde, rettighet, rettsanvendelse, skjønn, plikt (påbud, forbud), kompetanse
- Hovedtrekk i det norske rettskildesystemet
- Hovedprinsipper for tolkning av lov, herunder om skillet mellom presiserende, utvidende og innskrenkende lovtolkning, antitese og analogi
- Hovedprinsipper for slutning fra andre sentrale rettskilder
(...)
- Hovedprinsipper for samordning av slutningsresultater fra forskjellige rettskilder
- Skillet mellom skreven (lovfestet) og uskreven (ulovfestet) rett
- Forholdet mellom generelle rettsregler og individuelle normer, f.eks. slike som er gitt ved avtale
- Skillet mellom generelle (teoretiske) og konkrete (praktiske) drøftelser av rettslige spørsmål
- Det tradisjonelle skillet mellom en drøftelse av gjeldende rett (de lege lata) og en drøftelse av hvordan retten bør være (de lege ferenda)

Ferdigheter

Studenten skal kunne

- Identifisere rettslige emner og spørsmål
- Finne frem til sentrale skrevne rettskilder på papir og gjennom Internett
- Påvise og ta hensyn til relevante reelle hensyn for løsning av rettsspørsmål
- Tolke, samordne og anvende lov og andre sentrale rettskilder i samsvar med grunnprinsippene for dette
- Utarbeide en drøftelse (teoretisk) og eventuelt en mulig løsning (praktisk) av rettslige emner og spørsmål

Generell kompetanse

Studenten skal:

- Kunne planlegge og gjennomføre drøftelser og løsninger av rettslige spørsmål
- Kunne formidle sentralt fagstoff i fagene under Jus 1111 og Jus 1211, som teorier, problemstillinger og løsninger, - skriftlig, muntlig og gjennom andre relevante uttrykksformer
- Kunne utveksle synspunkter og erfaringer med andre med bakgrunn innenfor fagområdet
- Ha innsikt i etiske problemstillinger i faget
- Kunne gjenkjenne fagrelevante kunnskaper og skjelne mellom etablerte og nye kunnskaper på fagområder studenten kjenner.

Se semestersiden for litteratur»

NOTAT OM GJENNOMFØRING AV TILTAK FOR ENDRING AV UNDERVISNINGS- (OG EVALUERINGS-) OPPLEGGET I RETTSKILDELÆRE, JUS 1211

Det vises til delrapport I fra Arbeidsgruppen for vurdering av rettskildelære- og metodefagene (februar 2016), der det foreslås endringer i læringskrav, undervisningsopplegg og pensum i rettskildelære til førsteåret allerede fra høstsemesteret 2016. I tillegg nevnes behov for å ta opp spørsmålet om evaluering i rettskildefaget. Faglærerne i rettskildefagene til førsteåret, Ola Mestad, Birgitte Hagland (første semester), Gert-Fredrik Malt og Ole-Andreas Rognstad (andre semester) (heretter: faglærerne) i samarbeid med studieårsansvarlig Henrik Bjørnebye vil med dette foreslå konkretiseringer av arbeidsgruppens forslag for behandling av saken i PMR med tanke på gjennomføring av endringene fom. høstsemesteret. 2016.

Vedrørende undervisningsopplegget har arbeidsgruppen foreslått at undervisningen deles i tre bolker, en i innledningen til første semester, den andre tidlig og den tredje sent i andre semester. Faglærerne slutter seg til dette, herunder også forslaget om at *bolk 1* (på JUS 1111) opprettholdes som i dag, i form av kursundervisningen Rettskilder til fots (med innlagt biblioteksintroduksjon). Evalueringer av dette opplegget har vært entydig positive, og det ses ingen grunn til å endre på det. Tvert imot anser faglærerne at dette oppleggets pedagogiske gevinster er såpass store at det, med nødvendige tilpasninger, kan videreføres også til annet semester, se nærmere nedenfor.

Arbeidsgruppen har foreslått at forelesningene i faget Rettskildelære til annet semester (JUS 1211) deles i to, som en innledning til henholdsvis bolk 2 og 3. Faglærerne vil bemerke at det kan være fordeler både med å ha én sammenhengende forelesningsrekke og å dele den opp slik arbeidsgruppen har foreslått, men gitt at kursene deles opp i to bolker gir det god mening også å dele opp forelesningene, forutsatt at det er sammenheng mellom det som tas opp på forelesningene og det studentene skal øve nærmere på i kursundervisningen. Faglærerne vil påpeke at det er behov for en sammenhengende redegjørelse for juridisk metode basert på rettskildene innledningsvis til annet semester, men en slik redegjørelse kan gis over fire dobbelttimer. Som angitt i arbeidsgruppens delrapport kan en slik redegjørelse ha tyngdepunktet i lovtolkning, men det anses som hensiktsmessig at en slik redegjørelse også tar for seg andre sentrale rettskilder i et oversiktsbilde over hvordan jurister går frem for å finne svar på rettsspørsmål. Forelesningene kan med fordel hente eksempler fra de fagene studentene skal ha i annet semester, slik at de også får preg av å være introduksjon til hele semesteret. Den etterfølgende forelesningsbolken på fire dobbelttimer senere i semesteret kan gå dypere inn i enkeltemner, som f.eks. utvikling av ulovfestet rett, betydningen av rettspraksis som rettskilde, internasjonale forpliktelsers betydning i norsk rett, osv., også her med bruk av eksempler fra semesterets fag. Det viktige er at kursundervisningen følger opp det som blir sagt på forelesningene og gir grunnlag for å øve nærmere på spørsmål som tas opp der. Vi vil på denne bakgrunn foreslå følgende:

Bolk 2 vil dels bestå av en oversiktspreget forelesningsserie på fire dobbelttimer, som skissert ovenfor. Forelesningene vil følges opp av et kurs som bør gå over en uke. Vi anser det som hensiktsmessig at første kurssett i andre bolke inneholder fire dobbelttimer (8 kurstimer). Ressursene kan tas fra basisgruppeundervisningen, som – i tråd med arbeidsgruppens forslag – foreslås erstattet med kursopplegget i rettskildelære. Etter faglærernes oppfatning kan det være hensiktsmessig å videreføre

gruppene fra Rettskilder til fots til første semester, om mulig også med den samme læreren. I arbeidsgruppens forslag er det angitt at kursgruppene i annet semester bør være på samme størrelse som Rettskilder til fots, dvs to kollokviégrupper á 6 studenter. Vi foreslår å slå sammen to og to grupper fra Rettskilder til fots (altså tilsvarende fire kollokviégrupper). Det innebærer at det maksimalt vil være 24 studenter på hvert kurs. Da det kan være en mulighet for at ikke alle studenter ønsker å følge kursundervisningen, er det ikke sikkert at gruppene i praksis vil være større enn 15-20 studenter, noe som må antas å være håndterbart. Men sammenslåing av to grupper fra Rettskilder til fots må i alle fall utgjøre et maksantall dersom undervisningen skal fungere etter sin hensikt.

Hva angår *innholdet* i kursundervisningen i bolk 2, foreslår faglærerne at opplegget i utgangspunktet bygger på samme pedagogiske metode som kurset i Rettskilder til fots i bolk 1. Det vil si at man lager en kursoppgave av relativt høy vanskelighetsgrad som spenner over semesterets fag og som studentene skal arbeide med gjennom hele uka. Opplegget kan gjerne, som til Rettskilder til fots, baseres på at studentene arbeider med én rettskilde per dag for å illustrere endringene i rettskildebildet, og i potensielle tolkningsresultater, som skjer som følge av at man 'finner' nye rettskildeargumenter. Forutsatt at tyngdepunktet i forelesningene vil ligge på lovtolkning, bør også kursoppgaven ha dette utgangspunktet. En viktig forskjell fra kursopplegget for Rettskilder til fots er likevel at kursene i 2 semester tar sikte på å utvikle bevissthet, ikke bare om praktisk bruk av rettskildene, men også om rettskildelærens grunnprinsipper og terminologi. Dette betyr at de spørsmålene som skal besvares også tildels må handle om dette. Ved utarbeidelsen av oppgaven bør faglærerne i de enkelte fagene i JUS 1211 trekkes inn. Ola Mestad, som har stått for utarbeidelsen av opplegget til Rettskilder til fots, bør også ha en rolle i dette arbeidet. En mulighet er, som ved Rettskilder til fots, å gi en oppgave med flere deler om forskjellige emner eller delemner (f.eks. om forskjellige inntak til et sameieforhold, som behandlet henholdsvis i familieretten, i arveretten og i fast eiendoms rettsforhold - kanskje også i faget internasjonale menneskerettigheter). Samtidig vil en hovedutfordring for kursene være å beholde det dobbelte perspektivet i undervisningen - så studentene ikke bare ser materiell juss (noe de lett vil ha en tendens til, siden emnene i hovedsak er ukjente for dem), men også de metodiske spørsmålene, begrepene og metodene, idet hensikten også er å utvikle en metodisk selvbevissthet.

Bolk 3 bør som nevnt starte med en ny forelesningsserie på fire dobbelttimer der bestemte emner tas opp. Hvilke emner vil bli nærmere bestemt av faglærerne i Rettskildelære, JUS 1211, men noen utgangspunkter er angitt ovenfor. Vi foreslår at bolk 3 legges til slutt i semesteret, etter undervisningen i menneskerettigheter. I tråd med forslaget fra arbeidsgruppen, bør kurset i bolk 3 konsentreres om analyse av nærmere angitte høyesterettsdommer fra pensum i JUS 1211. Utvalget av dommene bør bestemmes ut fra hvilke temaer som tas opp i bolk 3. Også dette kurset bør gå intensivt over en uke, med i alt fire dobbelttimer undervisning (8 kurstimer). En nærliggende mulighet er å velge en dom fra hvert av de fire hovedemnene under Jus 1211; familierett, arverett, fast eiendoms rettsforhold og menneskerettigheter.

I arbeidsgruppens delrapport er det uttalt at «det er hensiktsmessig at studentene blir prøvet i rettskildelære». Faglærerne vil understreke at omleggingen av undervisningsopplegget med sikte på å bedre studentenes forståelse for, og ferdigheter i, juridisk metode, må forutsette at forståelsen og ferdighetene blir evaluert. Etter studiereformen i 2011 har det fortsatt ikke vært gitt eksamensoppgaver

som prøver studentenes forståelse og ferdigheter i juridisk metode, bortsett fra det som forutsettes i vanlige praktikumsoppgaver. PMR må ta stilling til om dette kan gjøres innen rammen av dagens eksamen, eller om det er hensiktsmessig med en obligatorisk oppgave, som det eventuelt gis karakter på. En obligatorisk oppgave kan f.eks. gis i forlengelsen av kurset i domsanalyse i bolk 3.

Timeplan:

Forelesninger i rettskildelære I: Uke 33

Kurs i rettskildelære I: Uke 34

Forelesninger i familie- og arverett: Uke 35/36/37

Kurs i familie- og arverett: Uke 38/39/40

Forelesninger i fast eiendoms rettsforhold: Uke 41/42

Kurs i fast eiendoms rettsforhold: Uke 43/44

Forelesninger i internasjonale menneskeretter: Uke 45

Kurs i internasjonale menneskeretter: Uke 46

Forelesninger i rettskildelære II: Uke 47

Kurs i rettskildelære II: Uke 48

Til PMR

Dato: 23.02.2016

Deres ref.:

Vår ref.:

Endring i hjelpemiddelreglementet – forbud mot klokker

Det ble for PMR i oktober 2015 foreslått et generelt forbud mot armbåndsur og andre klokker ved eksamen ved Det juridiske fakultet.

<http://www.uio.no/for-ansatte/enhetssider/jus/ledelses-og-utvalgsmoter/pmr/moter/2015/pmr7/sakskart.html>

Forslaget ble ikke tatt til følge, men det ble vedtatt at det ikke skal være tillatt med smartklokker ved eksamen.

Erfaringer fra forrige semester viser at dette har vært vanskelig eller umulig å kontrollere. Bokkontrollen foretas mens kandidatene er ute av rommet, og bokkontrollørene får dermed ikke anledning til å kontrollere hva slags armbåndsur den enkelte kandidat har på seg. Det har dermed vært opp til eksamensvaktene å oppdage om noen har smartklokker. Eksamensseksjonen har informert vaktene om forbudet, men det er vanskelig for en eksamensvakt å kontrollere om en klokke er en smartklokke eller ikke, det er heller ikke ønskelig å legge dette ansvaret til eksamensvaktene.

Smartklokker kan være vanskelig for enhver å oppdage, se vedlagte bilder, og reglen slik den er vedtatt av PMR er dermed umulig å håndheve. Smartklokker gir studenter anledning til å lese epost, se notater mm. For å unngå fusk ved eksamen er det derfor nødvendig at forbudet mot smartklokker kan håndheves. Den eneste muligheten for dette er at det vedtas et generelt forbud mot armbåndsur og klokker ved eksamen. Eksamensvaktene vil før eksamen starter informere studentene om forbudet og gi dem mulighet til å legge fra seg klokkene sine. Studentene har tilgang til klokke på PCen de skriver på, og det vil installeres klokker på alle eksamenssaler, det vil dermed ikke være nødvendig for kandidatene å ha med egne klokker.

Selv om et generelt forbud mot klokker kan oppfattes unødvendig strengt anser eksamensseksjonen hensynet til å unngå fusk som viktigere enn kandidatenes behov for å ha egen klokke på eksamen.

Eksamensseksjonen

Postadr.: Postboks 6706 St. Olavs plass,
0130 Oslo
Kontoradr.: Urbygningen, Karl Johans gate
47, 0162 Oslo

Telefon: 22 85 95 00
Telefaks: 22 85 96 58
postmottak@jus.uio.no
www.jus.uio.no
Org.nr.: 971 035 854

Forslag til vedtak:

Det vil ikke være anledning til å ha med armbåndsur eller andre klokker til eksamen fra og med våren 2016. Hjelpemiddelreglementet må oppdateres deretter.

Der eksamensvaktene oppdager at studenter allikevel har på seg klokker vil de kontakte eksamensseksjonen som da vil oppsøke salen for å se nærmere på klokken.

Med hilsen

Marius Fuglum
Rådgiver

Saksbehandler:
Marius Stene Fuglum
22859853: marius.fuglum@jus.uio.no

Noen eksempler på smartklokker:

Digital klokke som ikke er smartklokke:

Periodisk emnerapport 2015 JUS 2111

1. INNLEDNING

Denne periodiske emnerapporten er utarbeidet på grunnlag av oversendt grunnlagsmateriale, som består av gjennomføringsfakta (karakterer mv.) og spørreundersøkelse blant studentene gjennomført våren 2015. I tillegg er emnerapporten også bygget på tilsynssensors rapport for annet studieår på master i rettsvitenskap, datert 6. november 2015.

Undertegnede tiltrådte som ansvarlig for andre studieår i 2014 og har fått innsyn i og adgang til å påvirke utformingen av spørreundersøkelsen.

Av de studentene som har fått tilsendt spørreskjema er det 52 % som har svart (112 besvarte skjemaer).

2. VURDERINGER

2.1 PENSUM

JUS2111 dekker tre ulike fag (statsforfatningsrett, EØS-rett, og folkerett), alt innenfor en ramme på 20 studiepoeng. Videre er det lagt opp til at studentene skal ta emnet JFEXFAC04 - Examen facultatum - rettsvitenskapelig variant («Ex fac») (10 studiepoeng) samme semester som de tar JUS2111 (tredje studiemester).

Oppbygningen av JUS2111 sett i sammenheng med Ex fac innebærer at studentene på sitt tredje studiemester møter tre forskjellige rettssystemer og fire forskjellige fag med ulike metoder og tradisjoner. Det å beherske en slik faglig spredning på ett semester er i seg selv krevende for studentene.

Det kan spørres om den faglige spredningen studentene møter på tredje semester er hensiktsmessig. Etter min mening bør det vurderes tiltak for å redusere den faglige spredningen i studentenes tredje semester.

Tilsynssensor har reist spørsmål ved om faget internasjonale menneskerettigheter bør flyttes fra andre studiemester på første studieår (JUS 1211), til første semester på andre studieår (tredje studiemester), se tilsynssensors rapport s. 13-14, og s. 2.

Selv om det er positivt at internasjonale elementer kommer frem helt i begynnelsen av studiet, er det likevel uheldig at faget internasjonale menneskerettigheter skilles fra folkerett og statsforfatningsrett. Som tilsynssensor viser til har tilknytningen mellom fagene statsforfatningsrett og internasjonale menneskerettigheter blitt sterkere etter grunnlovsendringene i 2014. Og den nye forsterkede tilknytning mellom fagene har også kommet på spissen til eksamen i JUS2111 høst 2014, hvor spørsmålene handlet om Grunnloven § 92, som nå lyder: «Statens myndigheter skal respektere og sikre menneskerettighetene slik de er nedfelt i denne grunnlov og i for Norge bindende traktater om menneskerettigheter.»

Tilsynssensor bemerker også at: «Fagene statsforfatningsrett og menneskeretter har en så nær sammenheng, at man kan miste en vesentlig faglig og prinsipiell dimensjon ved å ikke studere disse fagene i sammenheng» (s.13).

Muligens kan de internasjonale aspektene ved juridiske fag dekkes i det innledende metodekurset på første studieår, eventuelt ved en noe bredere omtale i hovedlitteraturen til de enkelte fagområdene på første studieår.

Hvordan det eventuelt skal gjøres plass til internasjonale menneskerettigheter på JUS2111 er et annet spørsmål. På bakgrunn av tilsynssensors merknader og anbefalinger er det et spørsmål som bør utredes nærmere, slik at mulighetene for å flytte faget internasjonale menneskerettigheter til 2. studieår blir kartlagt. En nærmere utredning av en slik flytting bør også ta hensyn til behovet for å redusere den faglige spredningen i studentenes tredje semester.

2.2 UNDERVISNING

Undervisningen er lagt opp i bolker, slik at studentene først får forelesning og kurs statsforfatningsrett, deretter forelesninger og kurs i henholdsvis folkerett og EØS-rett. Mellom undervisningen i folkerett og EØS-rett er det lagt opp til at studentene skal følge undervisning i Ex fac. Dette gir et svært tett undervisningsopplegg, i realiteten uten pause mellom bolkene. Dette gir studentene knapp tid til å skrive oppgaver, fordøye stoffet i hver bolke, og samtidig forberede seg til neste undervisningsbolke.

Nedenfor skal kort kommenteres enkelte av de svarene som studentene har gitt i sin evaluering av JUS2111.

Når det gjelder informasjon og oppstart er det mange som ikke er helt fornøyde. Selv om en betydelig andel er fornøyd eller veldig fornøyd (ca. 60 %), er det likevel mange (ca. 40 %) som svarer at de er litt misfornøyde, misfornøyde eller svært misfornøyde med informasjon og oppstart.

Det er for mange som ikke er fornøyde, og det må avklares hva misnøyene kommer av. Underlagsmaterialet gir ikke så mange holdepunkter utover at mange opplever det første faget på emnet (statsforfatningsrett) som krevende. Selv om mange gir uttrykk for at introforelesninger fungerer godt, bør det også vurderes hvordan disse kan brukes for å forbedre informasjon om og oppstart av emnet.

Nesten alle studentene oppgir å ha deltatt på noe undervisning. Det er 78 % som har deltatt på mye eller all undervisning.

På spørsmålet om forberedelse opplyser 35 % av studentene at de har vært igjennom alt eller mye av aktuelt pensum før forelesning.

Det er 30 % som har levert mer enn halvparten i alt fem tilbud om kurs- og fakultetsoppgaver. Samtidig er det 63 % prosent som er fornøyd eller svært fornøyd med egen studieinnsats i emnet.

Når det gjelder kvaliteten på undervisningstilbudet som helhet er tilbakemeldingene fra studentene at de er noe midt i mellom litt fornøyd og fornøyd. I gjennomsnitt er studentene minst fornøyd med forelesninger, obligatoriske kurs og PBL-kurs. Om disse undervisningsformene svarer om lag 30 % at de er litt misfornøyd, misfornøyd eller svært misfornøyd.

Det studentene er mest fornøyd med er manduksjonene. Det er under 3 % som oppgir å være litt misfornøyd eller misfornøyd med manduksjonene, og 53 % som oppgir å være svært fornøyd.

Tilbakemeldingene fra studentene tyder på at det er et potensiale for forbedring når det gjelder forelesningene, de obligatoriske kursene og PBL-kursene. Ellers ser det ut til at studentene stort sett er fornøyde med faglige tilbakemeldinger på kurs- og fakultetsoppgaver (57 % er fornøyd eller svært fornøyd, mens under 10 % er litt misfornøyde, misfornøyd, eller svært misfornøyd).

For øvrig er det en betydelig andel (42 %) som ikke er fornøyde med de skriftlige læremidlene til emnet. Hva misnøyen retter seg mot og hva som kan gjøres for å forbedre læremidlene bør kartlegges nærmere.

2.3 RESSURSER OG INFRASTRUKTUR

Flere studenter etterlyser mere bruk av podcast.

Når det gjelder undervisningsressurser, så er det færre enn 50 % interne lærere i kursundervisning i statsforfatningsrett og EØS-rett. Det bør arbeides for å få flere interne lærere inn i undervisningen.

2.4 EKSAMEN

Eksamen består av en skriftlig skoleeksamen på 6 timer. Det er stort sett gitt teorioppgaver på JUS2111, men det har vært stor variasjon i formen på teorioppgavene.

Flertallet av studentene (59 %) mener at gjeldende eksamensform med skriftlig skoleeksamen er en god måte å få vist sin faglige kompetanse på.

En del av studentene (25 %) er likevel uenig eller helt uenig at dagens eksamensform er en god måte å vise sin faglige kompetanse på, og det er også et tilsvarende andel (26 %) som uttrykker ønske om annen eksamensform.

Videre er det interessant å merke seg at det var mange studenter (43 %) som mente at oppgaven som ble gitt våren 2015 var for omfattende i forhold til tidsrammen.

Statistikken over eksamensresultatene viser langt på vei en fordeling mellom de ulike karakterene som forventet. Fordelingen våren 2015 er som følger A (9 %), B (24 %), C (33 %), D (15 %), E (12 %), F (7 %). Høsten 2014 hadde en noe annen fordeling: A (14 %), B (30 %), C (30 %), D (16 %), F (3 %).

Tilsynssensor har gjennomgått og kommentert de oppgavene som har vært gitt høsten 2014 og våren 2015. Det fremgår av kommentarene at flere spørsmål ser ut til å ligge på riktig nivå og omfang. Men tilsynssensors gir også uttrykk for at det har vært gitt spørsmål som har egnet seg mindre grad enn øvrige spørsmål som en prøve på studentenes kunnskap ut i fra læringskravene.

Som ledd i den generelle reformen av klageordningen er det også på JUS2111 innført blind klagesensur. Tilsynssensor har foretatt en grundig gjennomgang av hvordan ordningen har virket (se rapporten s. 10-13). Gjennomgangen viser at flere klager og at langt flere sensurvedtak endres etter at ordningen med blind klagesensur har blitt innført. Tilsynssensor mener videre at ordningen lider av «vesentlige svakheter», og anbefaler fakultetet å gjeninnføre en åpen klageordning.

2.5 BESKRIVELSE AV EMNET OG LÆRINGSUTBYTTE MV.

Jeg har ingen kommentarer for så vidt gjelder læringsutbytte-formuleringen i emnebeskrivelsen.

3. FORSLAG TIL FORBEDRINGER

Selv om det er mye som fungerer bra og mange studenter som er fornøyd med mye på JUS2111, er det et klart potensiale for flere forbedringer.

Gjennomgang av pensum viser at det bør vurderes å flytte faget internasjonale menneskerettigheter til andre studieår, samtidig som det tas hensyn til behovet for å redusere den faglige spredningen i studentenes tredje semester (første semester av andre studieår).

Videre bør det foretas en vurdering av hva som kan gjøres for at studenter skal bli mer fornøyd med oppstart og informasjon, og også med forelesninger, obligatoriske kurs og PBL-kurs. Og i lys av studentenes tilbakemelding på skriftlige læremidler bør det kartlegges hvorfor mange studenter ikke er fornøyd med de læremidlene som tilbys.

Det bør også arbeides for å få flere interne lærere inn i undervisningen.

Oslo, 11. desember 2015

Christoffer C. Eriksen

Periodisk emnerapport 2015

JUS 2211

1 INNLEDNING

Denne periodiske emnerapporten er utarbeidet på grunnlag av oversendt grunnlagsmateriale, som består av gjennomføringsfakta (karakterer mv) og spørreundersøkelse blant studentene gjennomført våren 2015. I tillegg er emnerapporten også bygget på tilsynssensors rapport for annet studieår på master i rettsvitenskap, datert 6. november 2015.

Undertegnede tiltrådte som ansvarlig for andre studieår i 2014 og har fått innsyn i og adgang til å påvirke utformingen av spørreundersøkelsen.

Av de studentene som har fått tilsendt spørreskjema er det 32 % som har svart (69 respondenter).

2 VURDERINGER

2.1 PENSUM

JUS2211 dekker tre fag som er nært forbundet med hverandre, Alminnelig forvaltningsrett (15 studiepoeng), velferdsrett (8 studiepoeng), og miljørett (7 studiepoeng).

En forutsetning for etableringen av emnet JUS2211 for noen år tilbake var at fagene på emnet, særlig miljørett og velferdsrett, skulle vise hvordan forvaltningsretten preges av internasjonalisering og europeisering. På den bakgrunn har tilsynssensor vurdert om hovedlitteraturen i fagene miljørett og velferdsrett i tilstrekkelig grad tar opp i seg internasjonaliseringen av fagene.

Den konklusjon tilsynssensors trekker er at hovedlitteraturen i faget miljørett reflekterer de internasjonale aspektene ved faget. Når det gjelder hovedlitteraturen i velferdsrett fremholder tilsynssensor at de internasjonale aspektene kan bygges ut, «særlig gjelder det forholdet til EØS-retten. EØS-rettslige aspekter ved velferdsretten behandles i Sejersted m.fl., EØS-rett, 3. utgave fra 2011, kap. 18 om fri bevegelighet for personer, men dette kapitlet er verken hovedlitteratur eller støttlitteratur på JUS2111. Disse temaene bør derfor dekkes bedre i faget velferdsrett på JUS2211.»

2.2 UNDERVISNING

Undervisningen er lagt opp i bolker, slik at studentene først får forelesning og kurs alminnelig forvaltningsrett, deretter forelesninger og kurs miljørett, og til slutt velferdsrett. Dette gir et tett undervisningsopplegg, i realiteten uten pause mellom bolkene. Det gir studentene knapp tid til å skrive oppgaver, fordøye stoffet i hver bolke, og samtidig forberede seg til neste undervisningsbolke.

Nedenfor skal kort kommenteres enkelte av de svarene som studenten har gitt i sin evaluering av JUS2211.

Studentene er gjennomgående fornøyd eller svært fornøyd med emnets undervisningsstart (68 %) og informasjon ved oppstart (78 %).

Nesten alle studenter oppgir å ha deltatt på noe undervisning. Det er 70 % som har deltatt på mye eller all undervisning.

På spørsmålet om forberedelse svarer 30 % at de har vært igjennom alt eller mye av aktuelt pensum før forelesning.

Videre er det 37 % som har levert mer enn halvparten i alt fem tilbud om kurs- og fakultetsoppgaver. Samtidig er det 83 % som er fornøyd eller svært fornøyd med egen studieinnsats i emnet.

Når det gjelder kvaliteten på undervisningstilbudet som helhet er tilbakemeldingene fra studentene at de er noe midt i mellom litt fornøyd og fornøyd. I gjennomsnitt kan det se ut som studentene er minst fornøyd med PBL-undervisningen. Underlagsmaterialet viser likevel at dette ikke er helt treffende: Det er mange som ikke har noen formening, eller som ikke har deltatt i PBL-undervisningen (32 %), men av de som har deltatt er de alle fleste litt fornøyd, fornøyde eller svært fornøyde. Det er om lag 10 % som sier at de er misfornøyd i en eller annen form med PBL-undervisningen.

Det studentene er mest fornøyd med er manduksjonene. Det er 43 % som oppgir at de er svært fornøyde.

Det er videre et stort sprik i studentenes oppfatning av de obligatoriske kursene: 16 % oppgir at de er svært fornøyde, og 8,8 % oppgir at de er svært misfornøyd. Flertallet er likevel fornøyd eller litt fornøyd (54 %).

Tilbakemeldingene fra studentene tyder på at det er et potensiale for forbedring av undervisningen, særlig når det gjelder de obligatoriske kursene og PBL-kursene.

Ellers er det også en del studenter som i noen grad er misfornøyde med faglige tilbakemeldinger, særlig på kursoppgaver (21 %). Det er likevel ikke noe entydig inntrykk at studentene er misfornøyde med de faglige tilbakemeldingene, heller ikke på kursoppgavene: 42 % oppgir å være fornøyd eller svært fornøyd med disse tilbakemeldingene.

For øvrig er det en vesentlig mindre andel av studentene som uttrykker misnøye med de skriftlige læremidlene på JUS2211 (15 %), sammenlignet med JUS 2111 (42 %).

2.3 RESSURSER OG INFRASTRUKTUR

Flere studenter etterlyser mere bruk av podcast

Når det gjelder undervisningsressurser, så har det høsten 2013 og våren 2014 vært vanskelig å skaffe tilstrekkelig med interne lærere til alminnelig forvaltningsrett og miljørett. Flere

nyansatte stipendiater på Institutt for offentlig rett ser ut til å bedre situasjonen på kort sikt, særlig i alminnelig forvaltningsrett. Det er likevel fortsatt betydelig underdekning med hensyn til fast ansatte undervisningsressurser, i fagene alminnelig forvaltningsrett og miljørett.

2.4 EKSAMEN

Eksamen består av en skriftlig skoleeksamen på 6 timer. I betydelig grad er det gitt én stor praktikumsoppgave til JUS 2211. I følge tilsynssensor har oppgavene både høsten 2014 og våren 2015 prøvd «læringskravene på en god måte innenfor ek sekstimers prøve.»

Karakterfordelingen har vært som forventet. Høsten 2014 var fordelingen slik: A (8 %), B (30 %), C (37 %), D (18 %), E (5 %), og F (3 %). Våren 2015 fordelte karakteren seg omtrent tilsvarende, men med noe lavere andel på B, og noe høyere andel på C: A (7%), B (25 %), C (41 %), D (18 %), E (8 %), og F (2 %).

Det fremgår av spørreundersøkelsen sendt til studentene at en stor andel av studentene ikke er enige i at gjeldende eksamensform med skriftlig skoleeksamen er en god måte å få vist sin faglige kompetanse på (om lag 25 %).

I og med at det allerede er vedtatt en stor endring av eksamensformen på JUS2211 kommenteres ikke de eksemansrelevante spørsmålene nærmere.

2.5 BESKRIVELSE AV EMNET, LÆRINGSUTBYTTE MV.

Jeg har ingen kommentarer for så vidt gjelder emnebeskrivelsen.

3. FORSLAG TIL FORBEDRINGER

Det virker som mange studenter er fornøyd med mye på JUS2111. Det kan likevel se ut som det er potensiale for forbedringer i pensumlitteraturen, undervisningstilbud, studentenes innleveringer og de faglige tilbakemeldinger som gis til studentene. Det bør også arbeides for å få flere interne lærere inn i undervisningen.

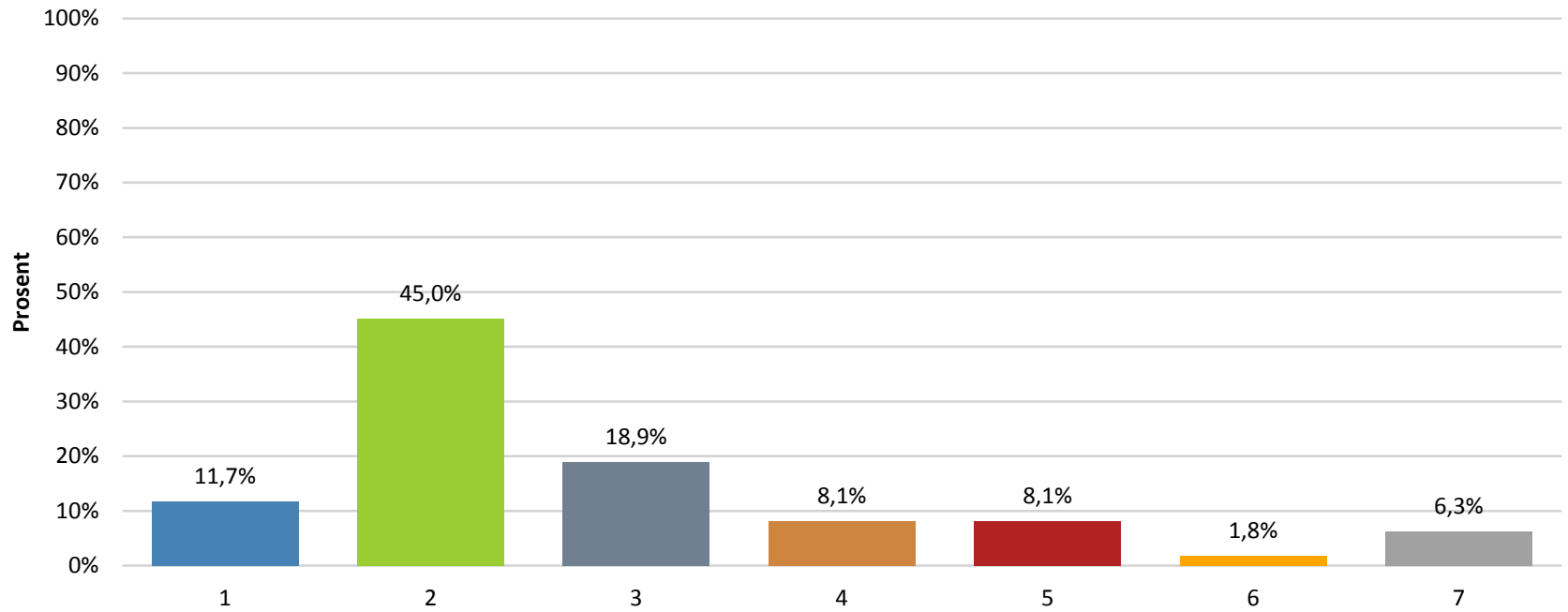
Ved siden av å følge opp de områdene som kan og bør forbedres vil gjennomføring av vedtatte endringer i evalueringsformen prege arbeidet med JUS2211 i årene som kommer. I og med at det skal innføres en semesteroppgave og en muntlig eksamen kan studentene få behov for nye læremidler, nye undervisningstilbud, og flere former faglige tilbakemeldinger. Det vil være en stor utfordring å utvikle tilbud som kan innfri studentenes nye behov, uten å redusere kvaliteten eller omfanget på det studentene tilbys i dag.

Oslo, 11. desember 2015

Christoffer C. Eriksen

1. Hva synes du om emnets undervisningsstart? ³⁵

UNDERVISNINGSTART:

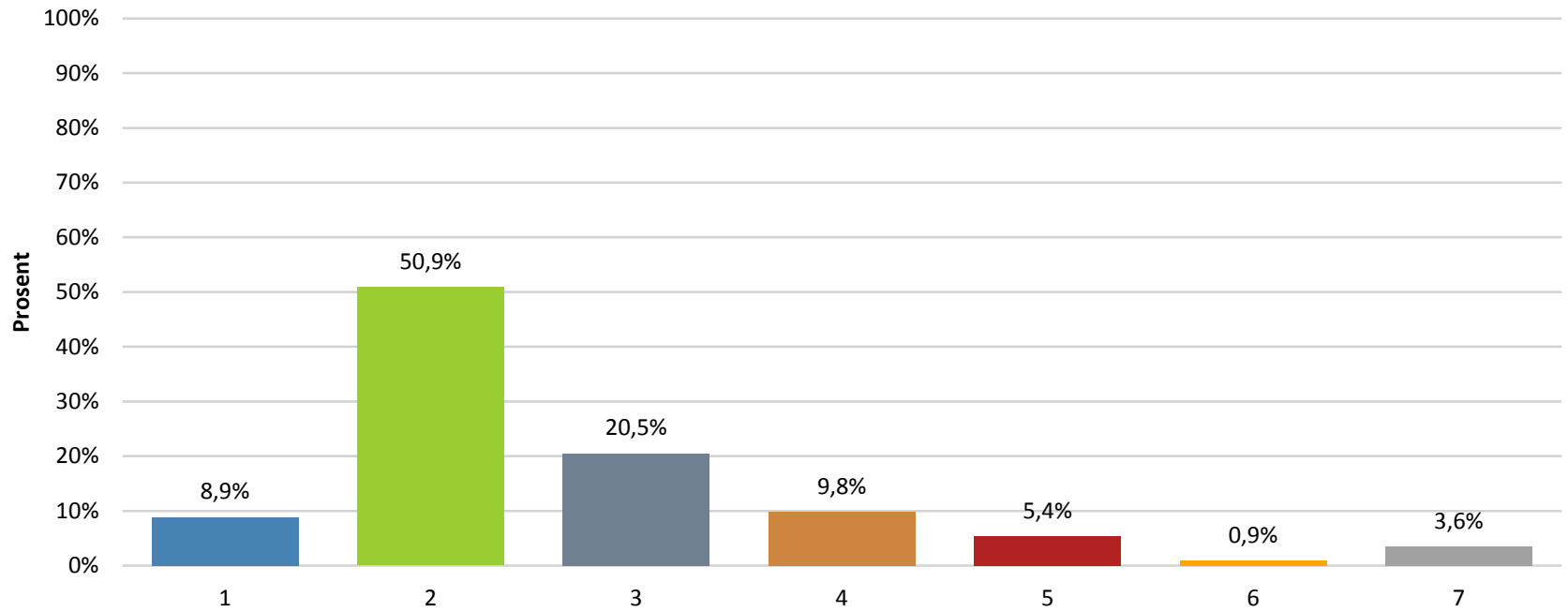

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening

3. Hva synes du om informasjonen som har med ³⁶emnet å gjøre?

STUDIEINFORMASJON:

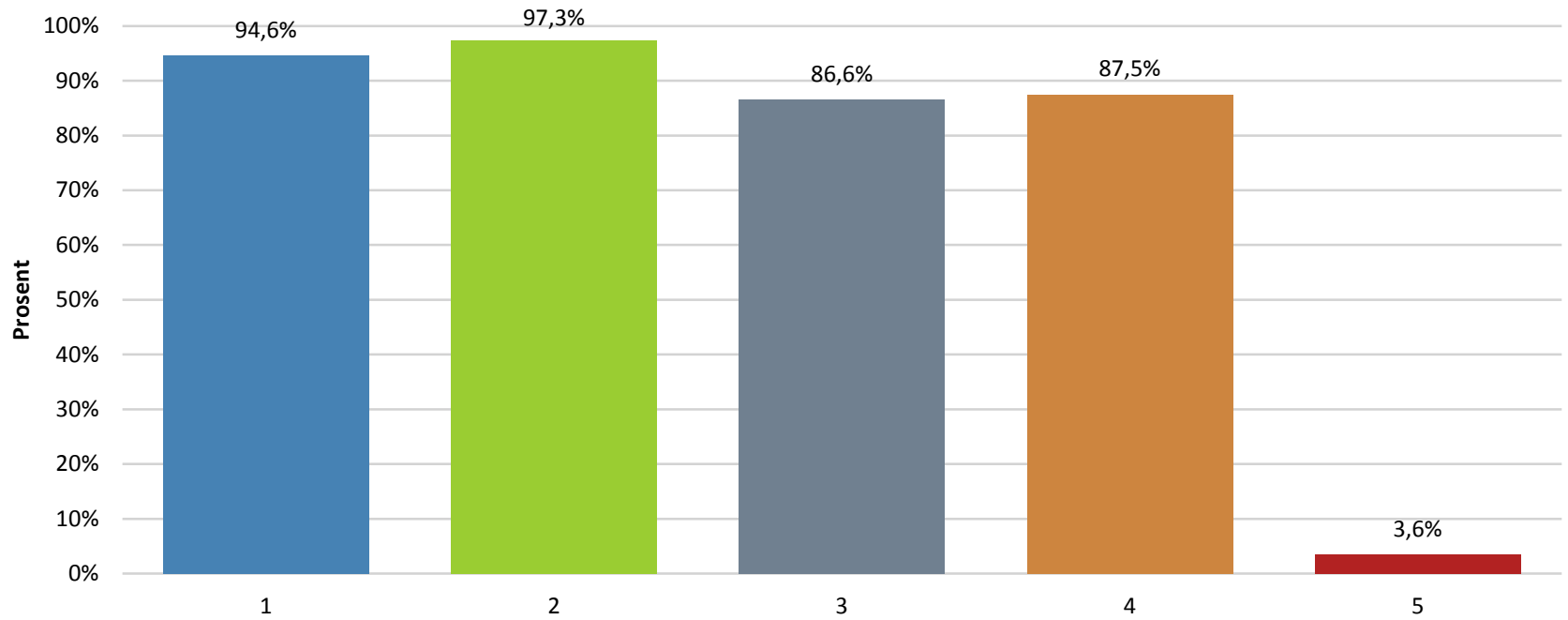
Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening

5. Hva slags undervisning i emnet har du deltatt på? (flere svar mulig)³⁷

UNDERVISNING OG UNDERVISNINGSSOPPLEGG:

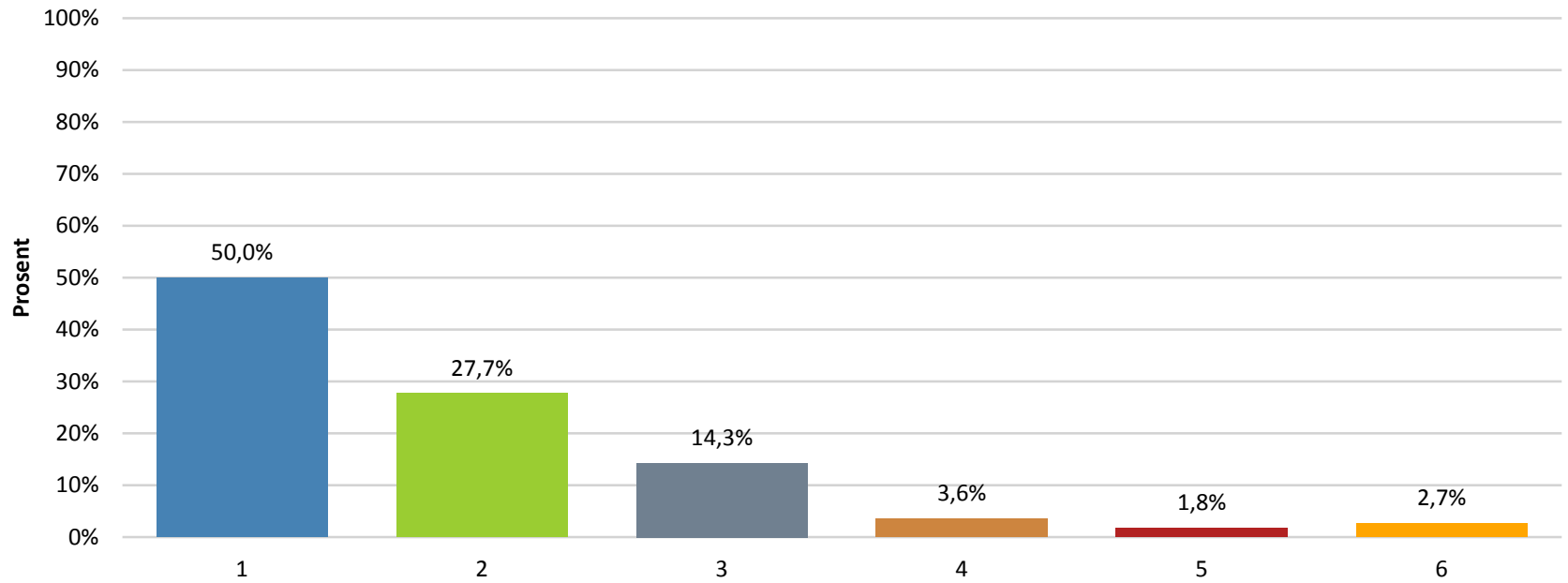
Egeninnsats og undervisningsform:

Navn

1	Forelesninger
2	Kurs
3	PBL
4	Manuduksjoner
5	Annet, spesifiser her

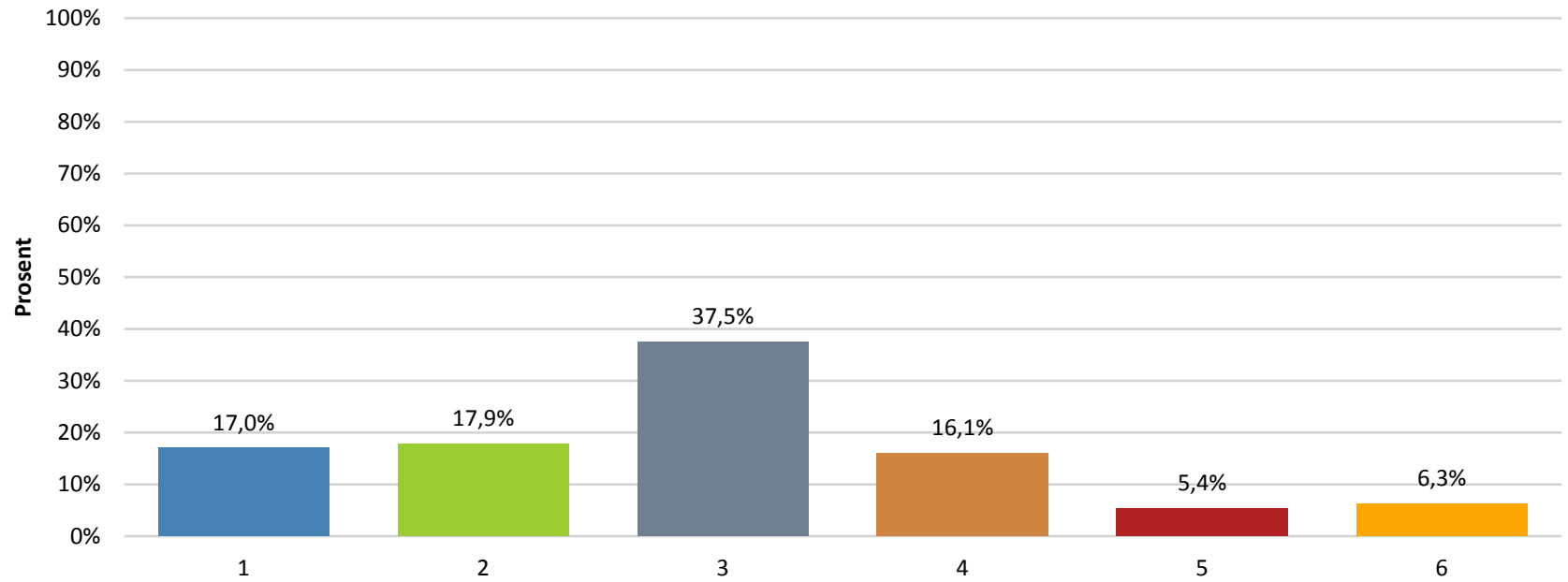
6. Hvor mye av undervisningen i emnet har du deltatt på?

Navn

1	Svært mye/alt
2	Mye
3	Ganske mye
4	Ganske lite
5	Lite
6	Svært lite/ingen ting

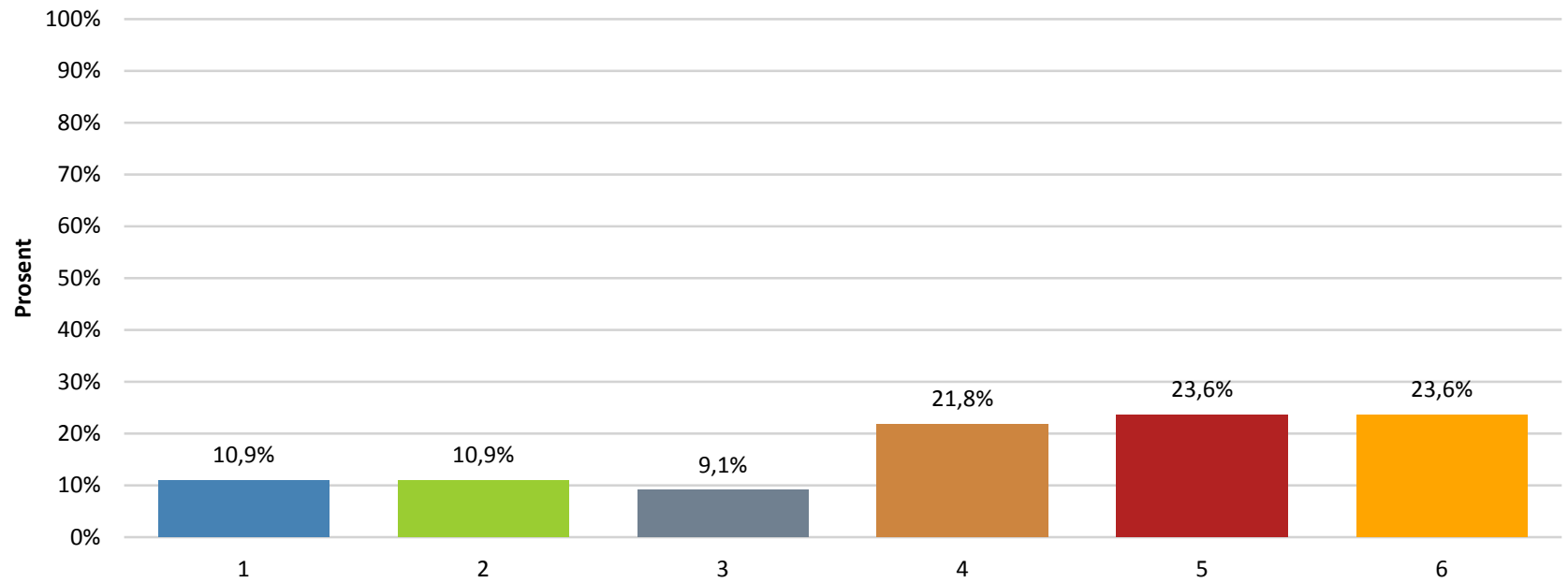
7. Hvor mye av aktuelt pensum gjennomgikk du før forelesningene?

Navn

1	Svært mye/alt
2	Mye
3	Ganske mye
4	Ganske lite
5	Lite
6	Svært lite/ingen ting

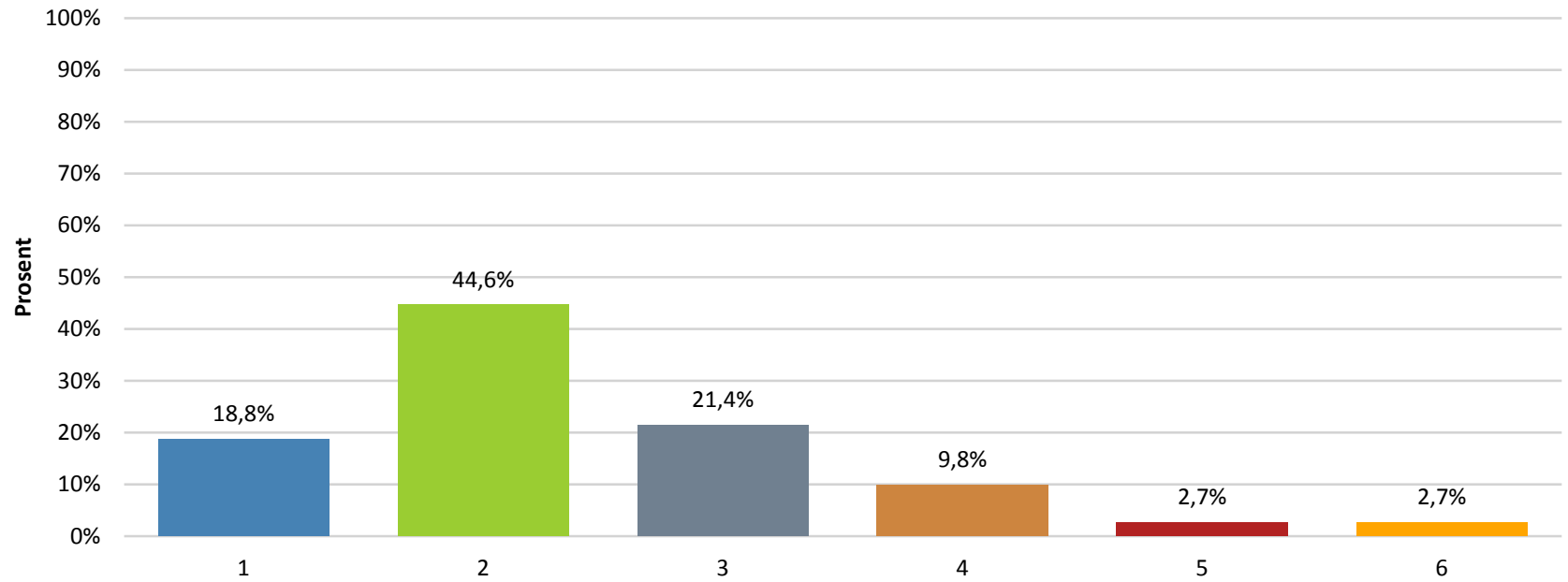
8. Hvor mange kurs- og fakultetsoppgaver leverte du i dette emnet?⁴⁰

	Navn
1	0 av 5
2	1 av 5
3	2 av 5
4	3 av 5
5	4 av 5
6	5 av 5

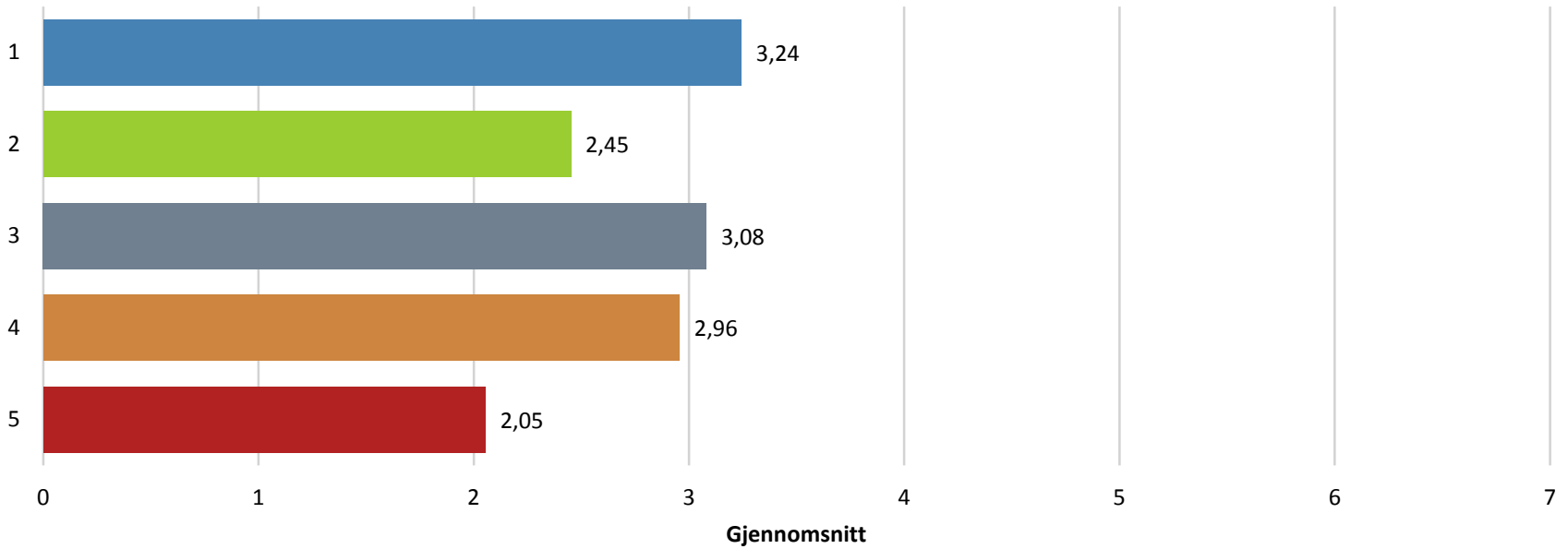
9. Hvordan vil du vurdere din egen studieinnsats i emnet?⁴¹

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd

10. I hvilken grad er du fornøyd med følgende: ⁴²

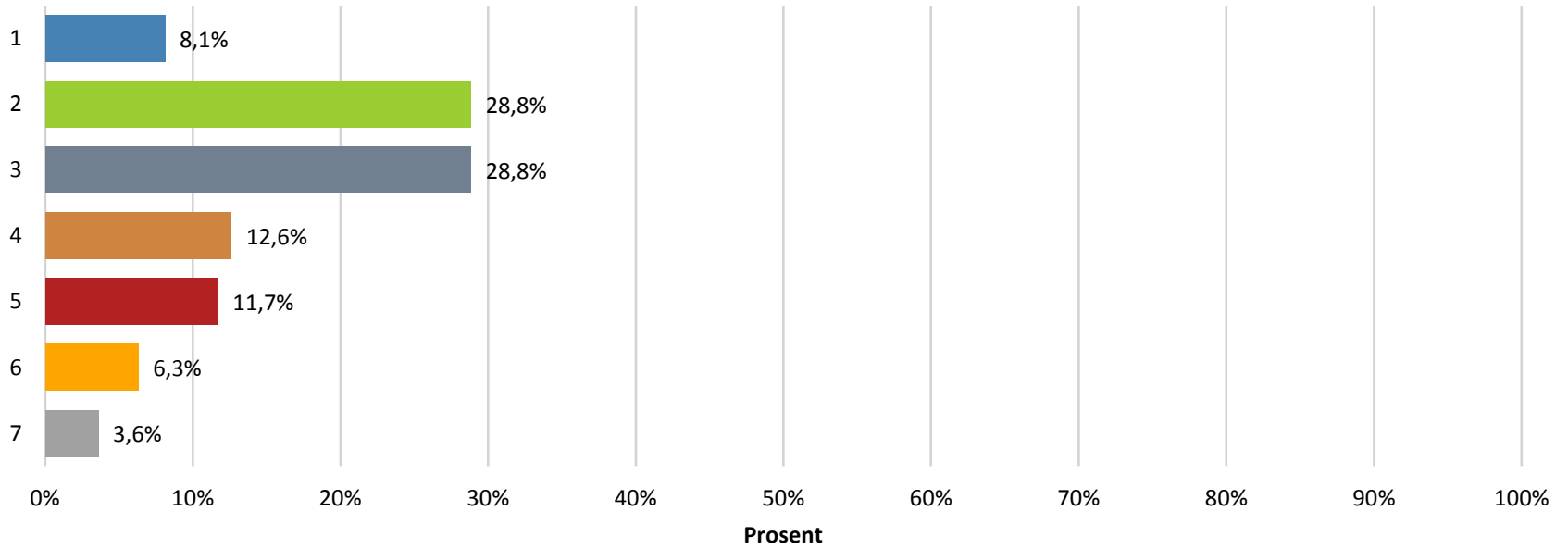

Navn

1	Forelesningene
2	Kursopplegget (frivillig kurs)
3	De obligatoriske kursene
4	PBL-undervisningen
5	Manuduksjonene

11. Forelesningene

43

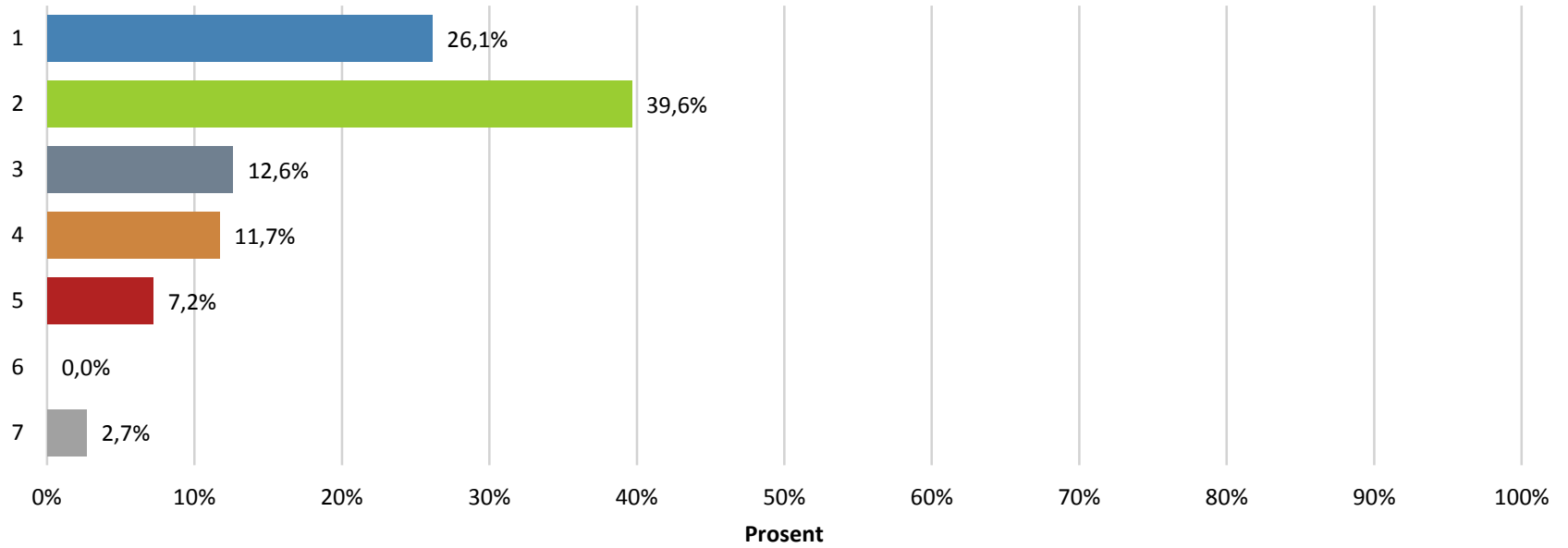

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

12. Kursopplegget (frivillig kurs)

44

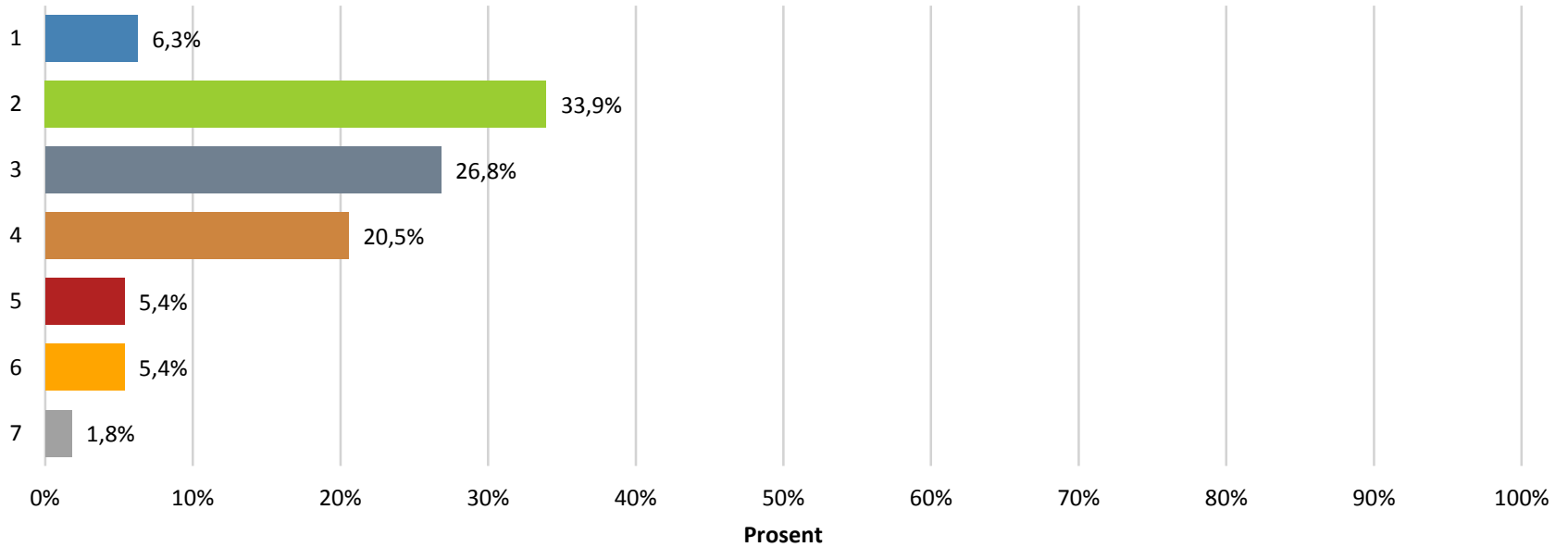

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

13. De obligatoriske kursene

45

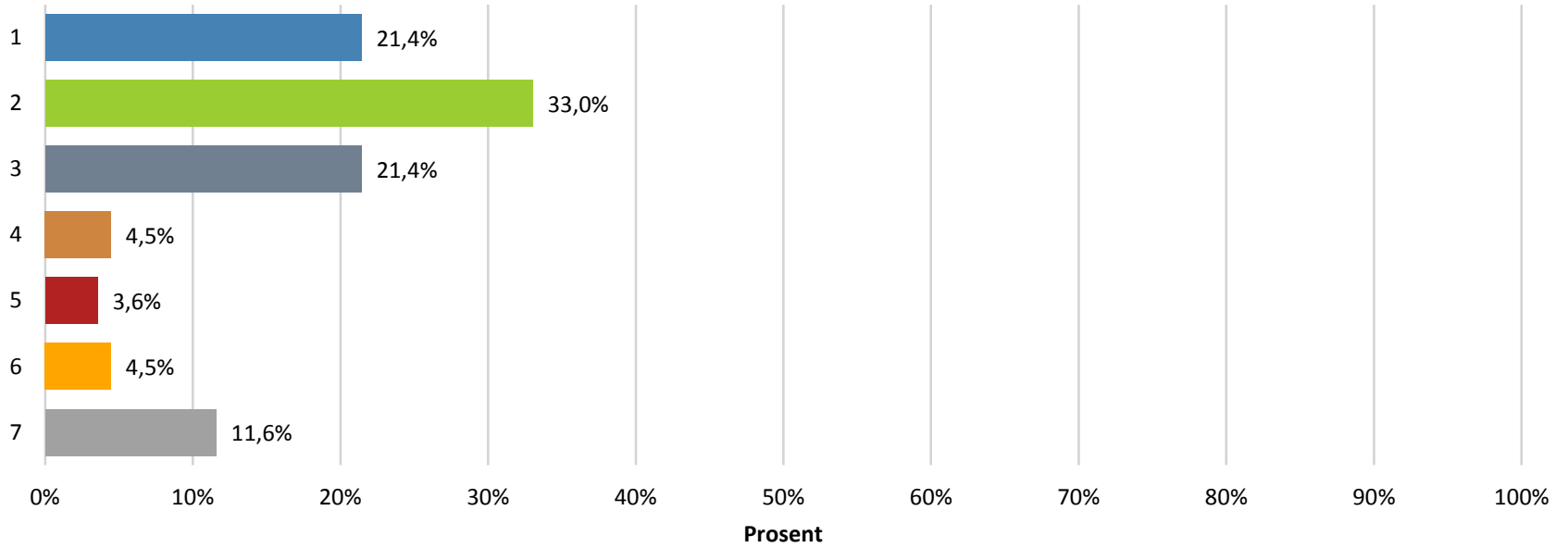

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

14. PBL-undervisningen

46

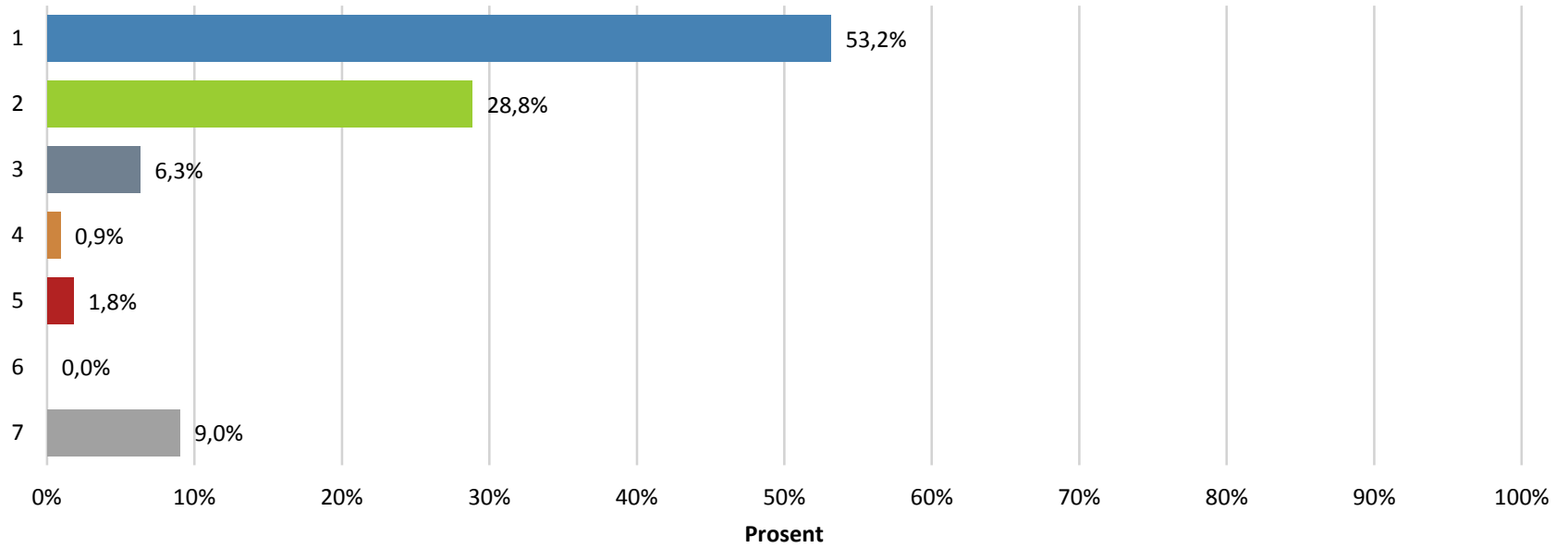

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

15. Manuduksjonene

47

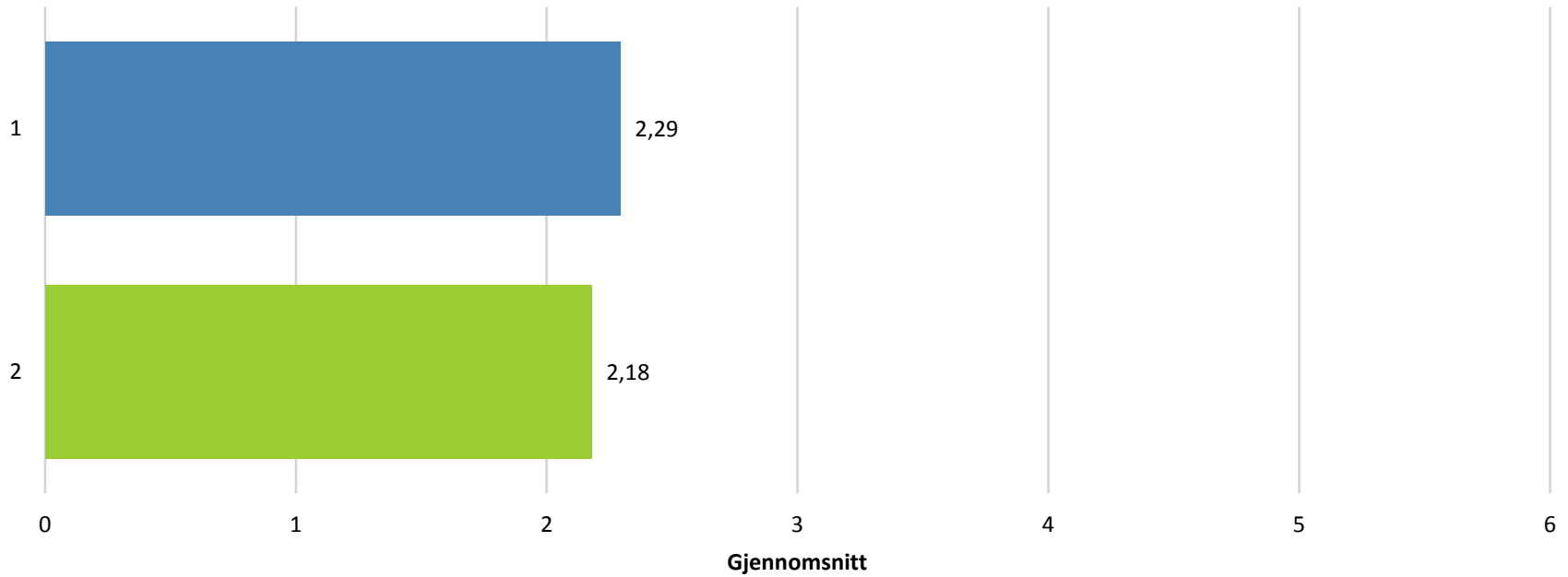

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

21. I hvilken grad er du fornøyd med følgende: ⁴⁸

Faglige tilbakemeldinger:

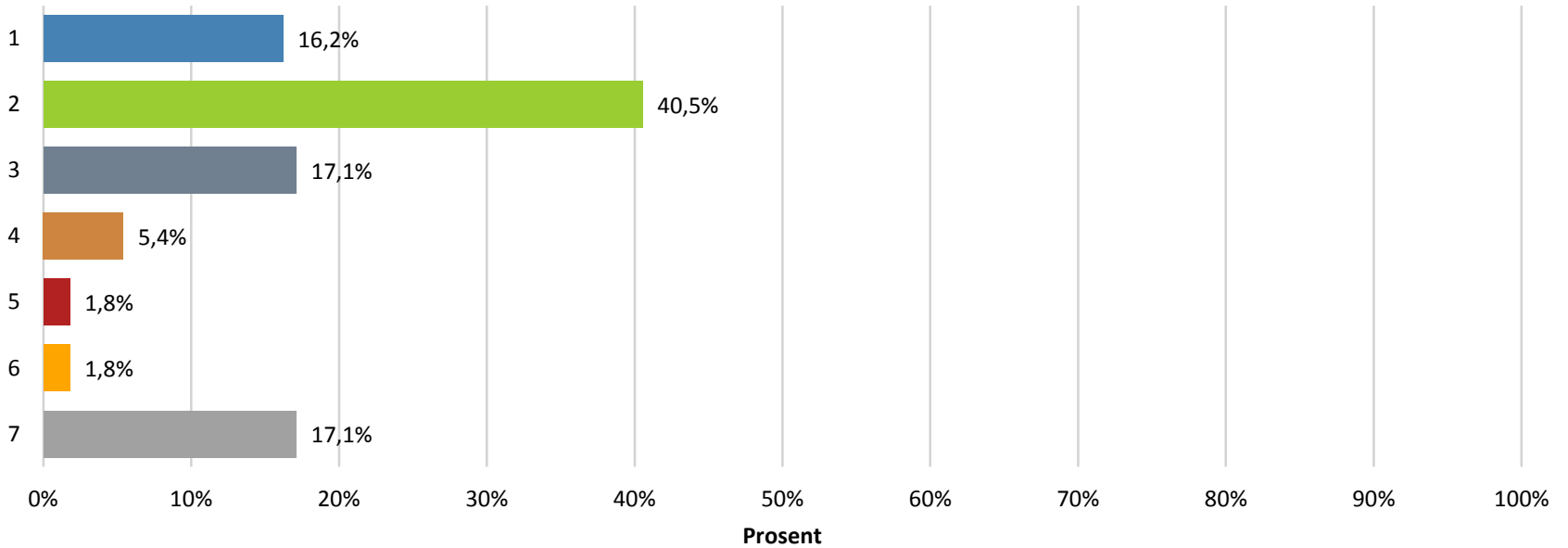
Navn

1	Faglige tilbakemeldinger på kursoppgaver
2	Faglige tilbakemeldinger på fakultetsoppgaver

22. Faglige tilbakemeldinger på kursoppgaver

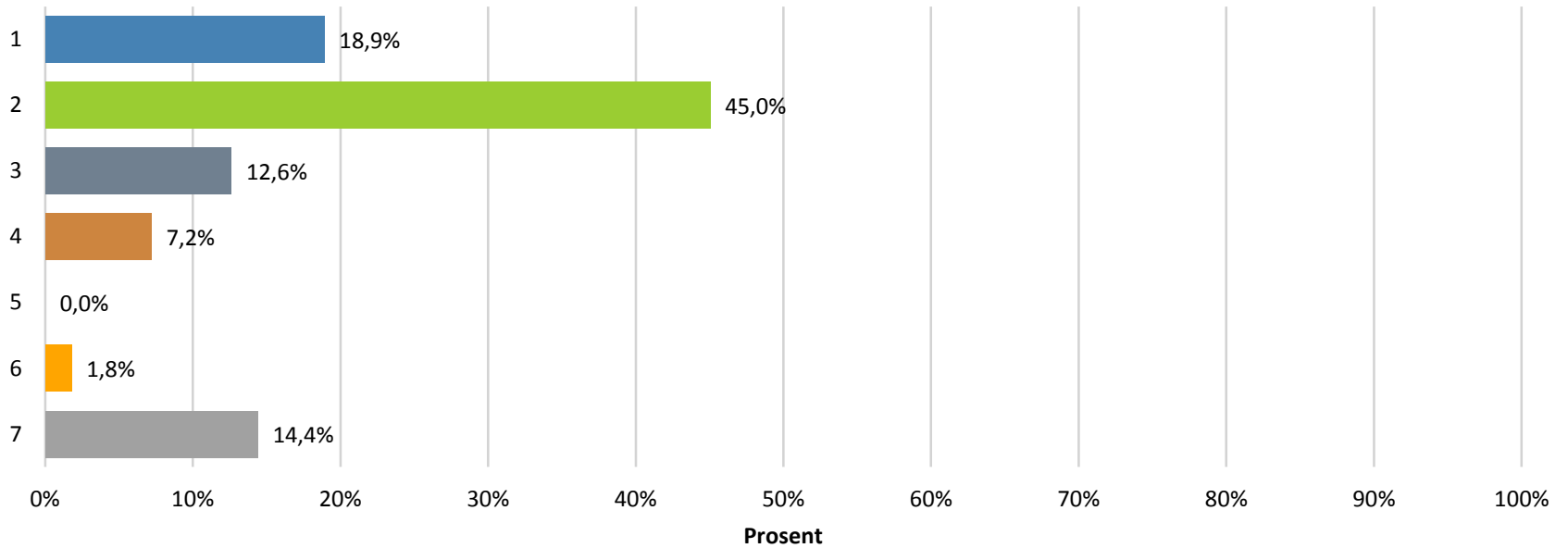
49

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

23. Faglige tilbakemeldinger på fakultetsoppgaver⁵⁰

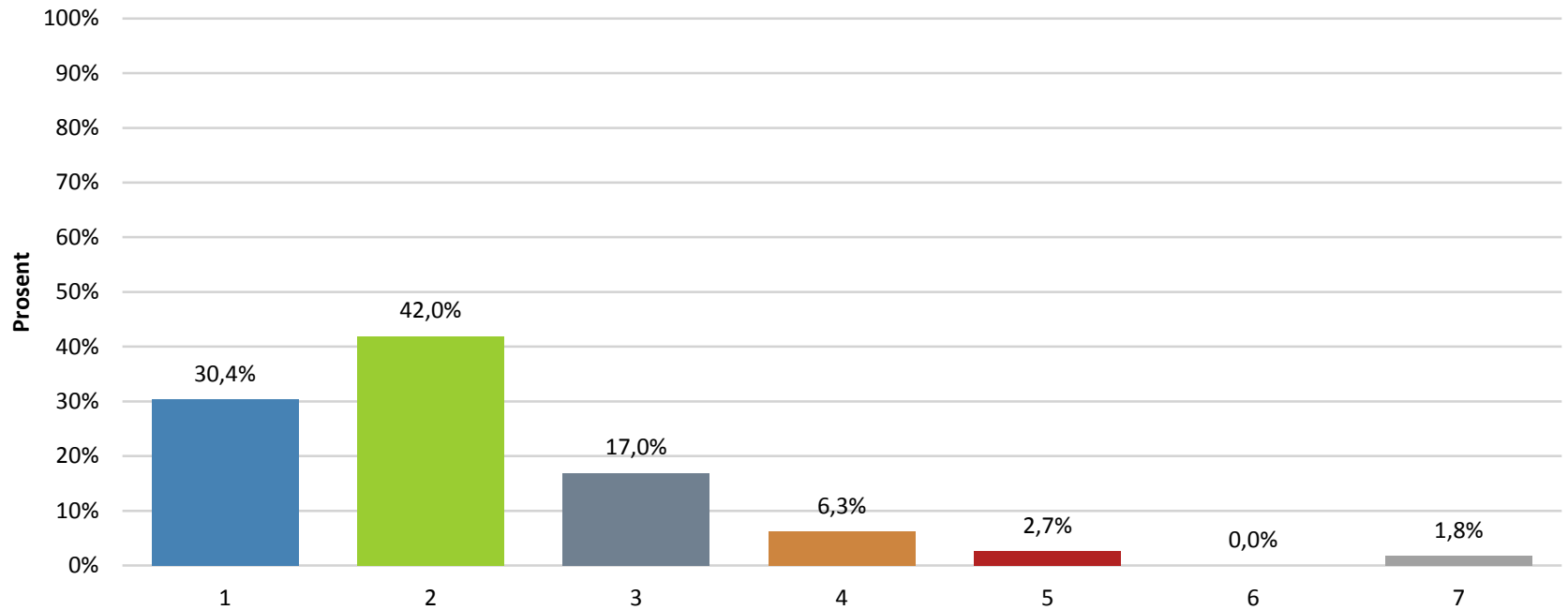

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

25. I hvilken grad er du fornøyd med fagsammensetningen på emnet?⁵¹

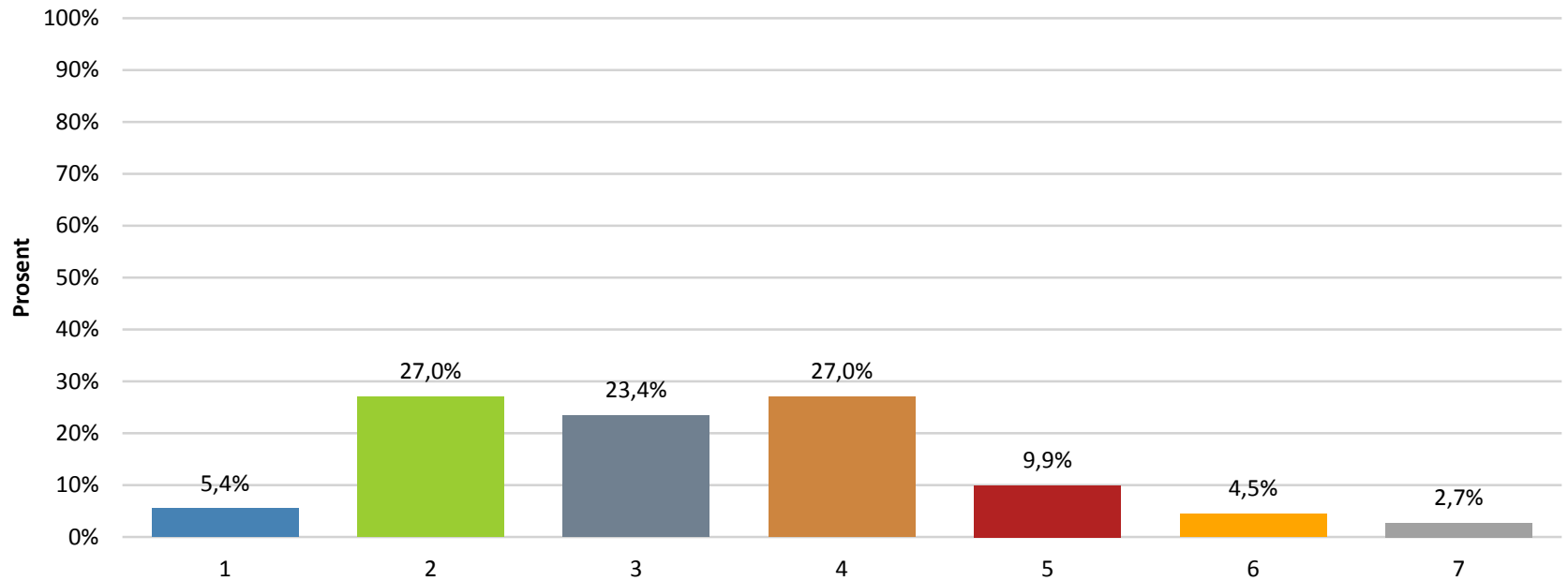
Fagsammensetning, litteratur og læringskrav:

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

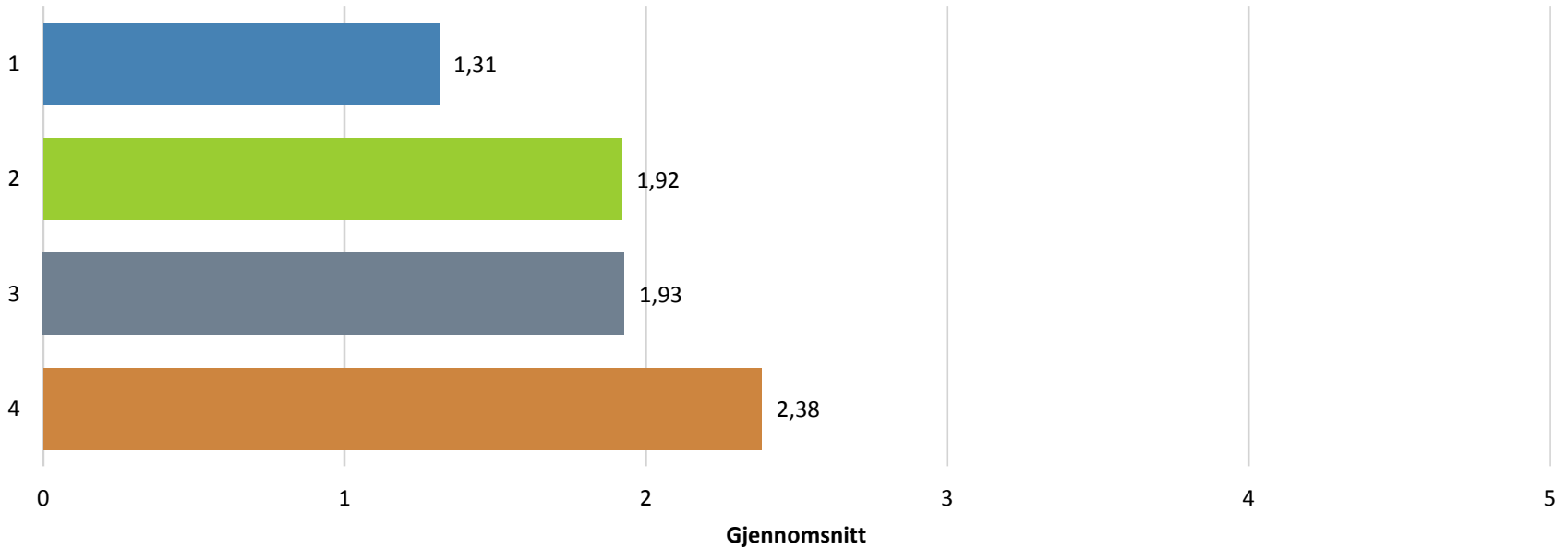
26. I hvilken grad er du fornøyd med de skriftlige læremidlene til emnet?⁵²

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening

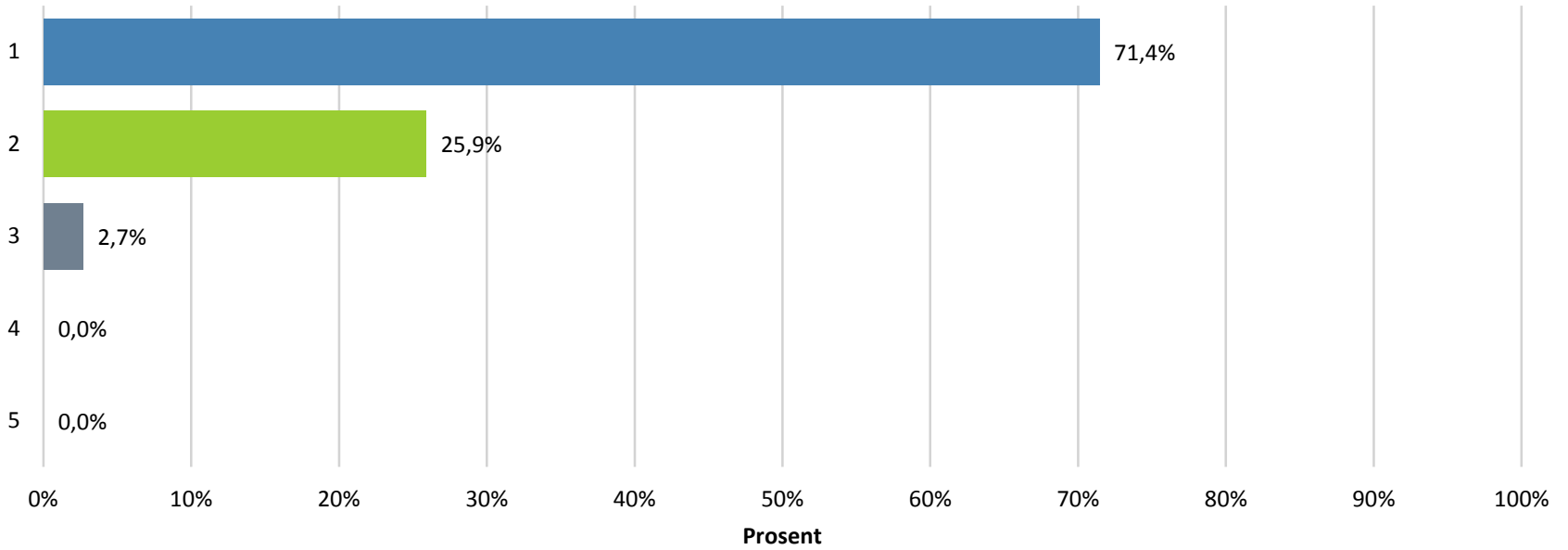
27. Vennligst svar på følgende påstander om oppnådd læringsutbytte etter fullført emne:^{53o}

Navn

1	Jeg har opparbeidet meg faglig innsikt innen fagområdet
2	Jeg har opparbeidet meg relevant metodisk kunnskap
3	Jeg har opparbeidet meg ferdigheter innen skriftlig kommunikasjon og formidling av faget
4	Jeg har opparbeidet meg ferdigheter til å kunne fremstille og presentere faget muntlig

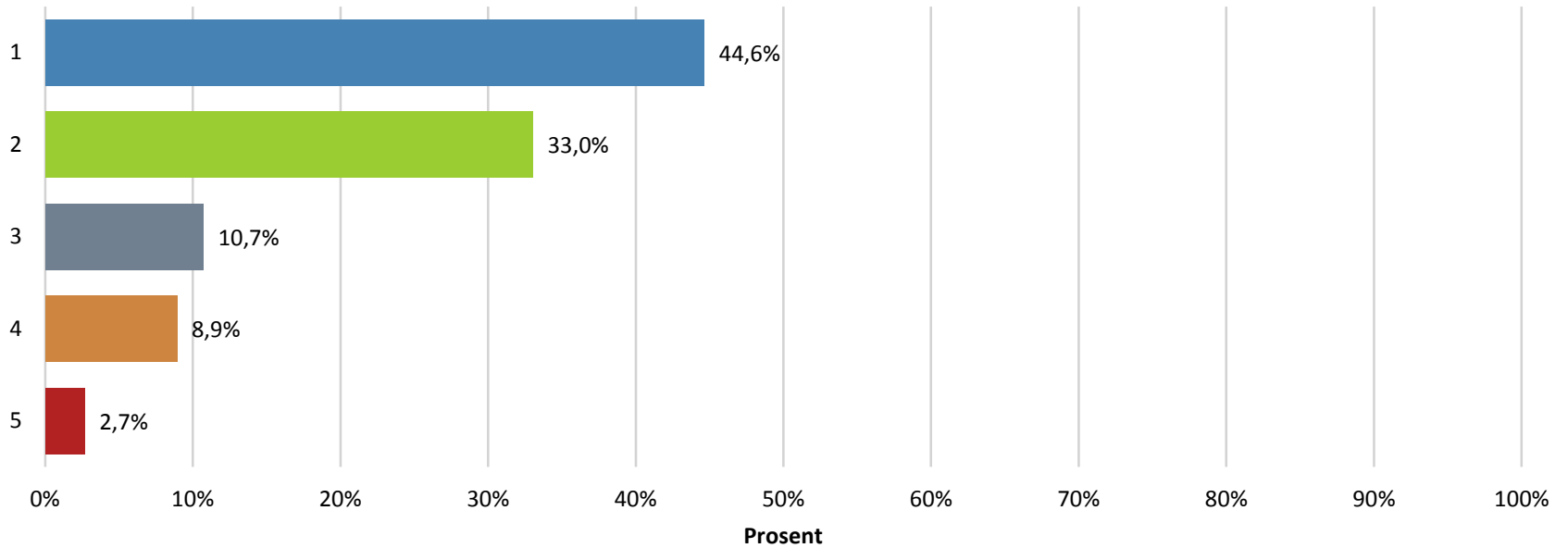
28. Jeg har opparbeidet meg faglig innsikt innen fagområdet⁵⁴

Navn

1	Enig
2	Litt enig
3	Verken enig eller uenig
4	Litt uenig
5	Uenig

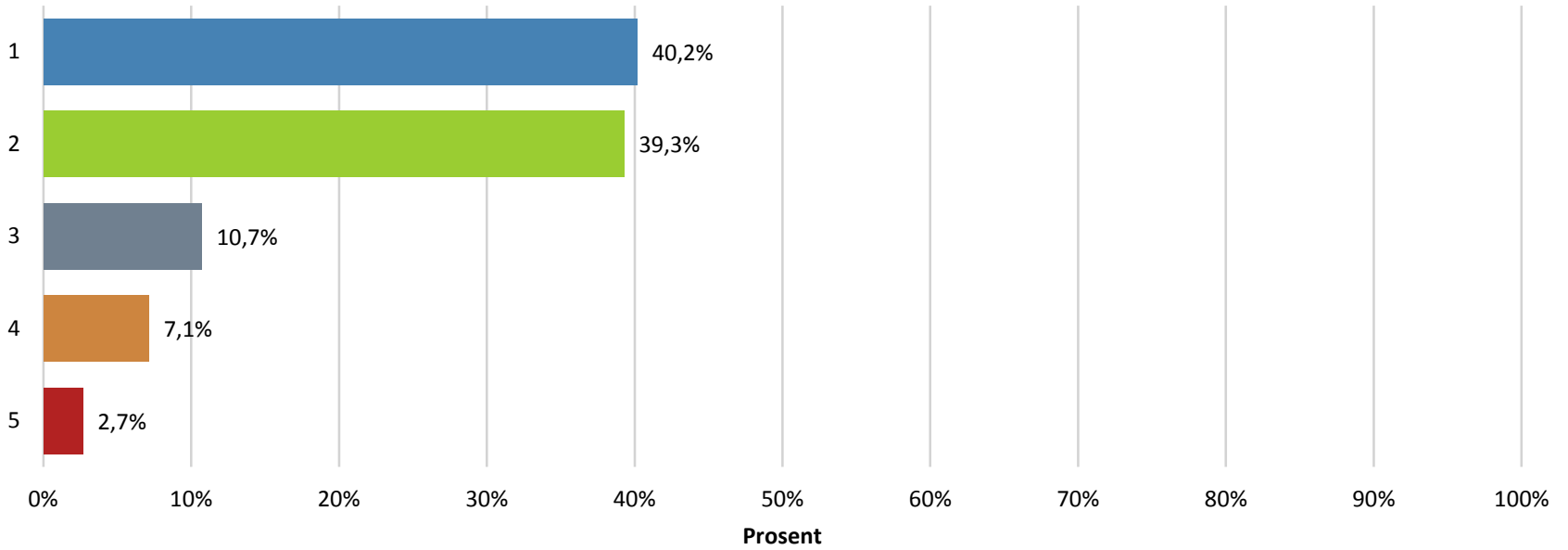
29. Jeg har opparbeidet meg relevant metodisk kunnskap⁵⁵

Navn

1	Enig
2	Litt enig
3	Verken enig eller uenig
4	Litt uenig
5	Uenig

30. Jeg har opparbeidet meg ferdigheter innen skriftlig kommunikasjon og formidling av faget ⁵⁶

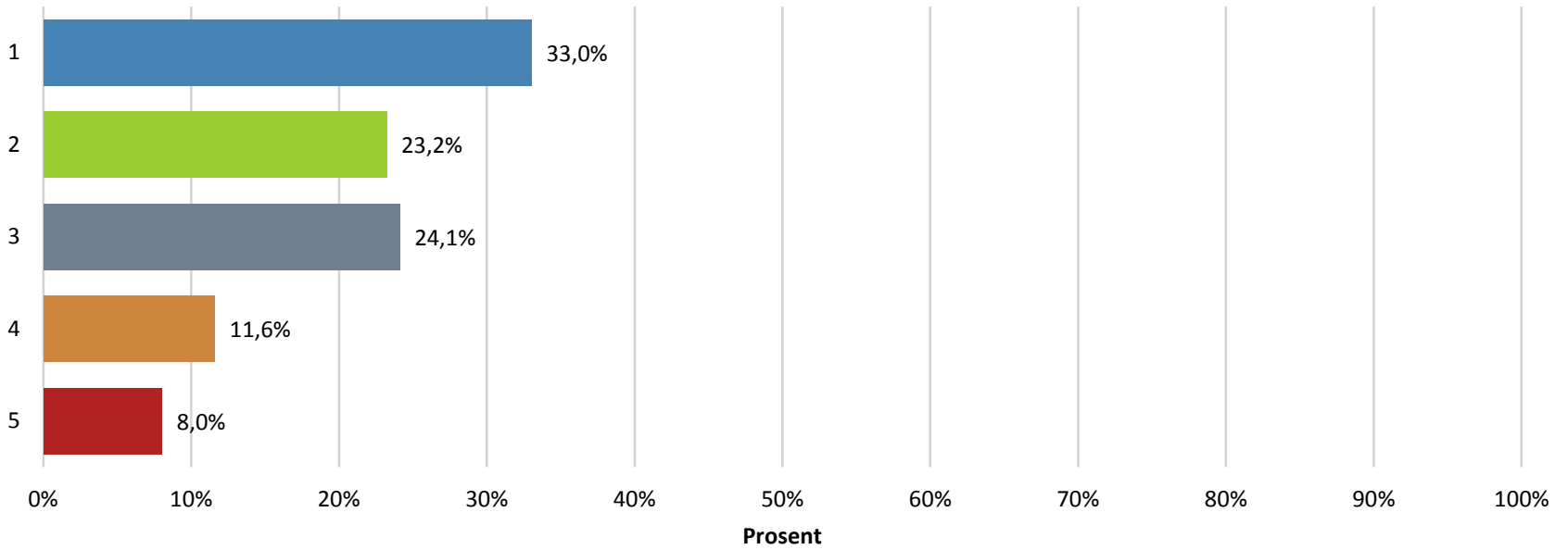

Navn

1	Enig
2	Litt enig
3	Verken enig eller uenig
4	Litt uenig
5	Uenig

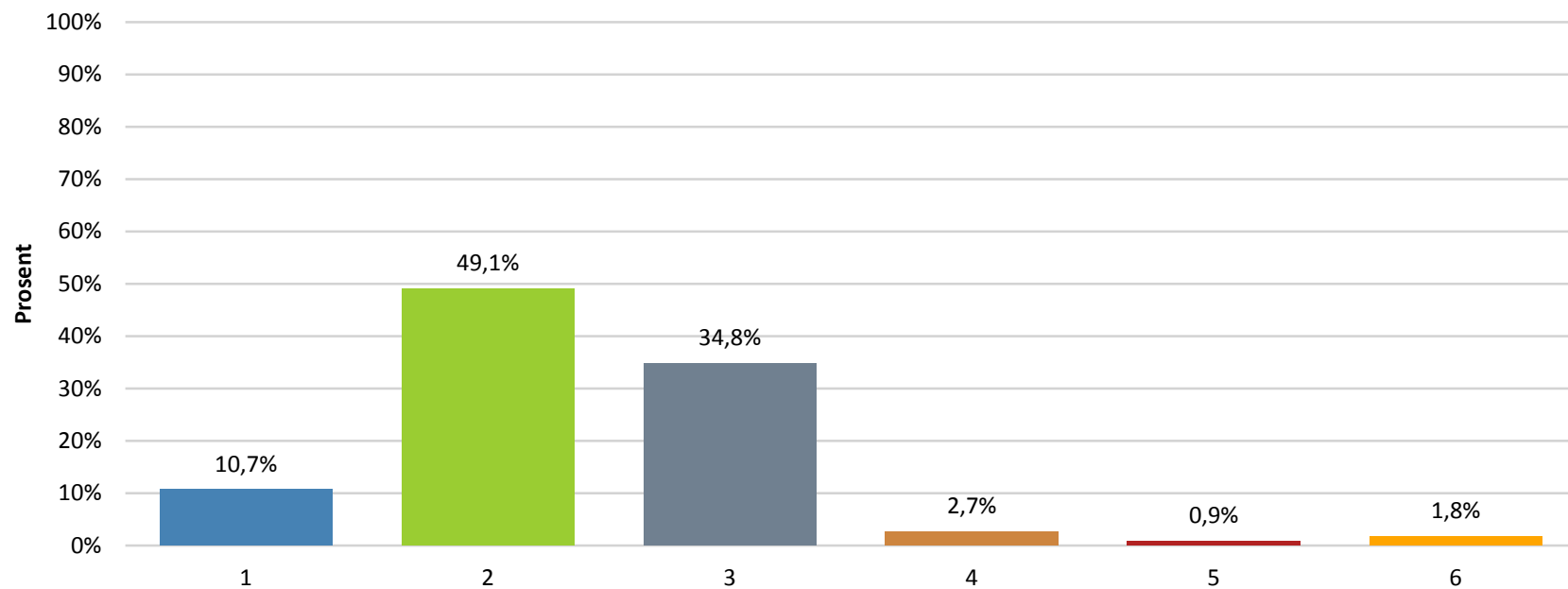
31. Jeg har opparbeidet meg ferdigheter til å kunne fremstille og presentere faget muntlig⁵⁷

Navn

1	Enig
2	Litt enig
3	Verken enig eller uenig
4	Litt uenig
5	Uenig

32. I hvilken grad opplever du at undervisningen totalt sett og læringsmidler (pensum) dekker læringskravene for emnet?

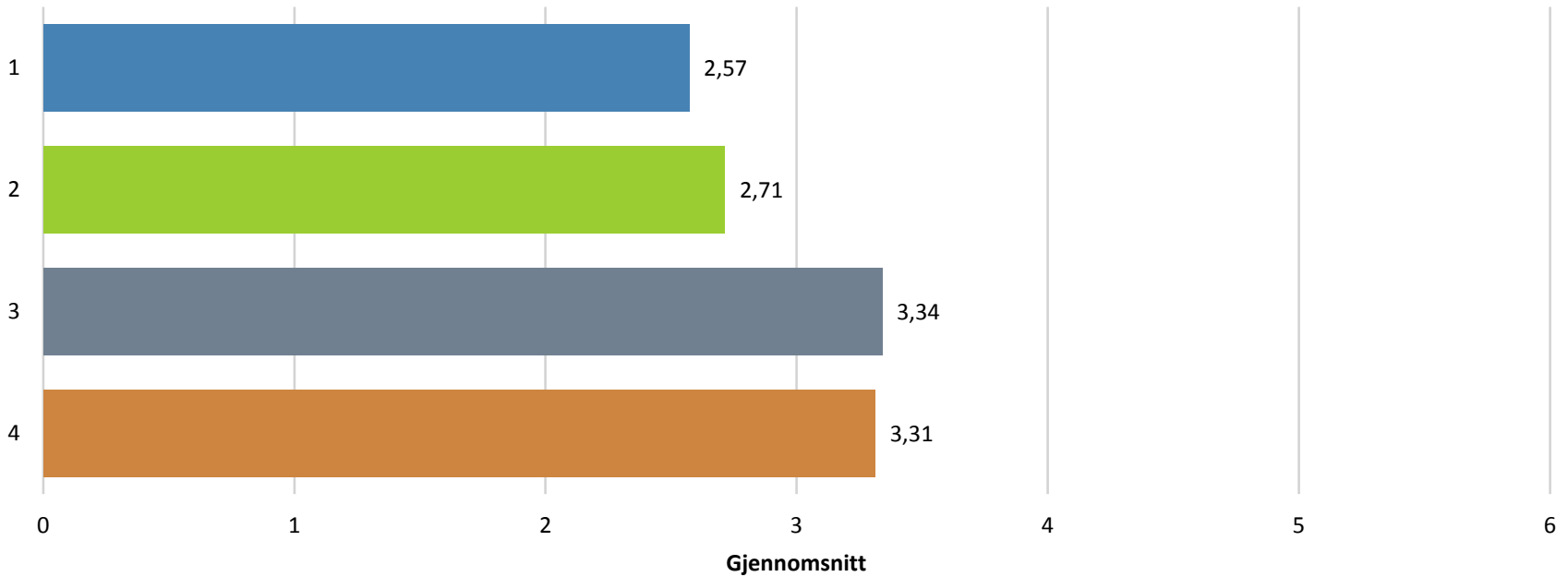

Navn

1	I svært stor grad
2	I stor grad
3	Til en viss grad
4	I liten grad
5	I svært liten grad
6	Ingen formening

33. Vennligst svar på følgende påstander om emnets vurderingsform:⁵⁹

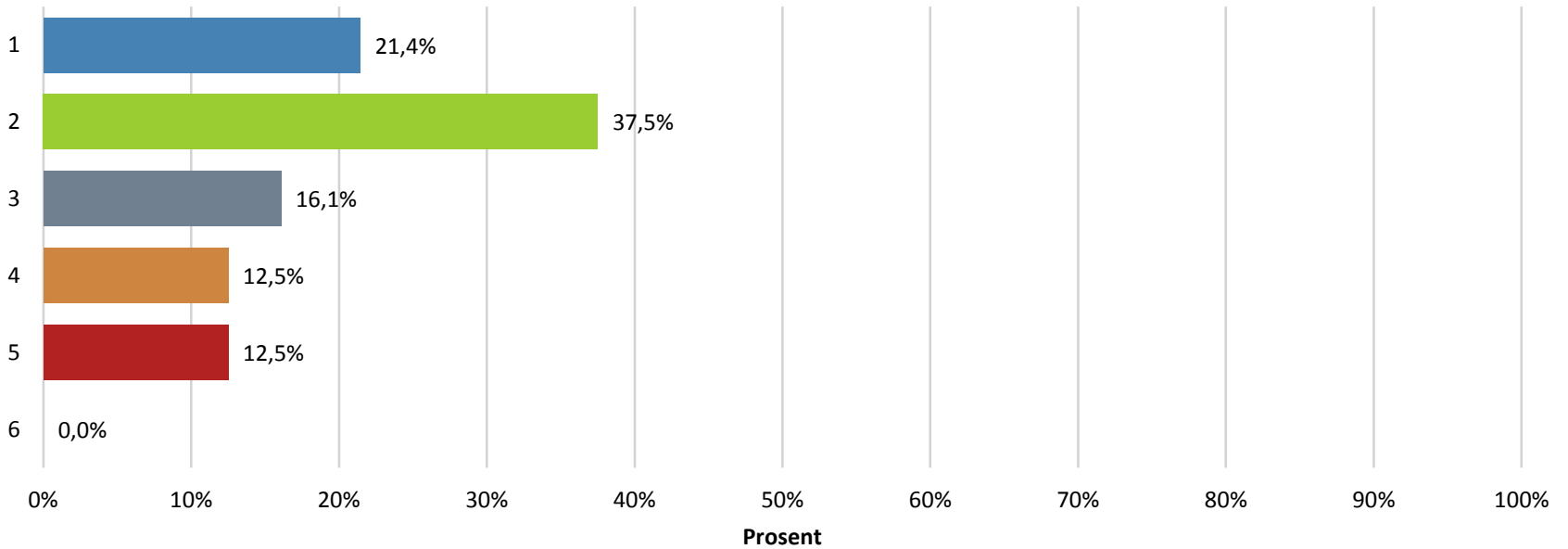
VURDERINGSFORMER:

Navn

1	Jeg synes gjeldende eksamensform (skriftlig skoleeksamen) er en god måte å få vist min faglige kompetanse på
2	Jeg synes eksamensoppgaven var for omfattende i forhold til tidsrammen
3	Jeg ønsker en annen eksamensform
4	Jeg ønsker i større grad obligatorisk undervisning og/eller oppgaver

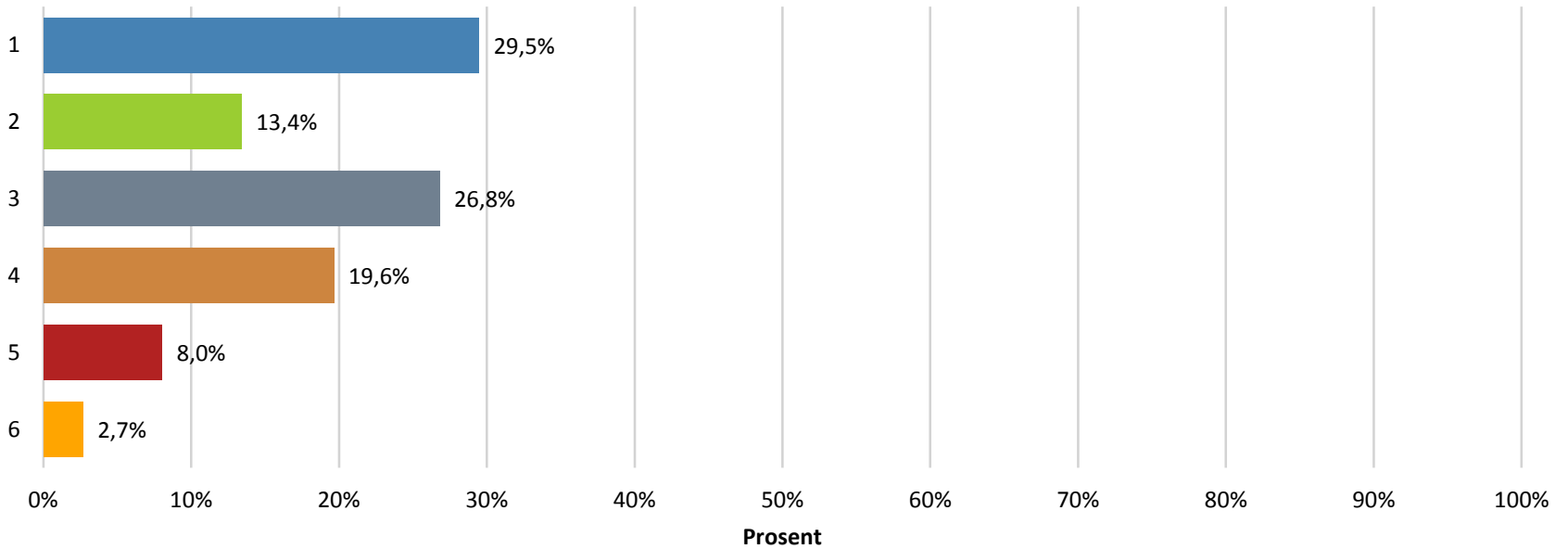
34. Jeg synes gjeldende eksamensform (skriftlig skoleeksamen)⁶⁰ er en god måte å få vist min faglige kompetanse på

Navn

1	Helt enig
2	Enig
3	Verken enig eller uenig
4	Uenig
5	Helt uenig
6	Ingen formening

35. Jeg synes eksamensoppgaven var for omfattende i forhold til tidsrammen⁶¹

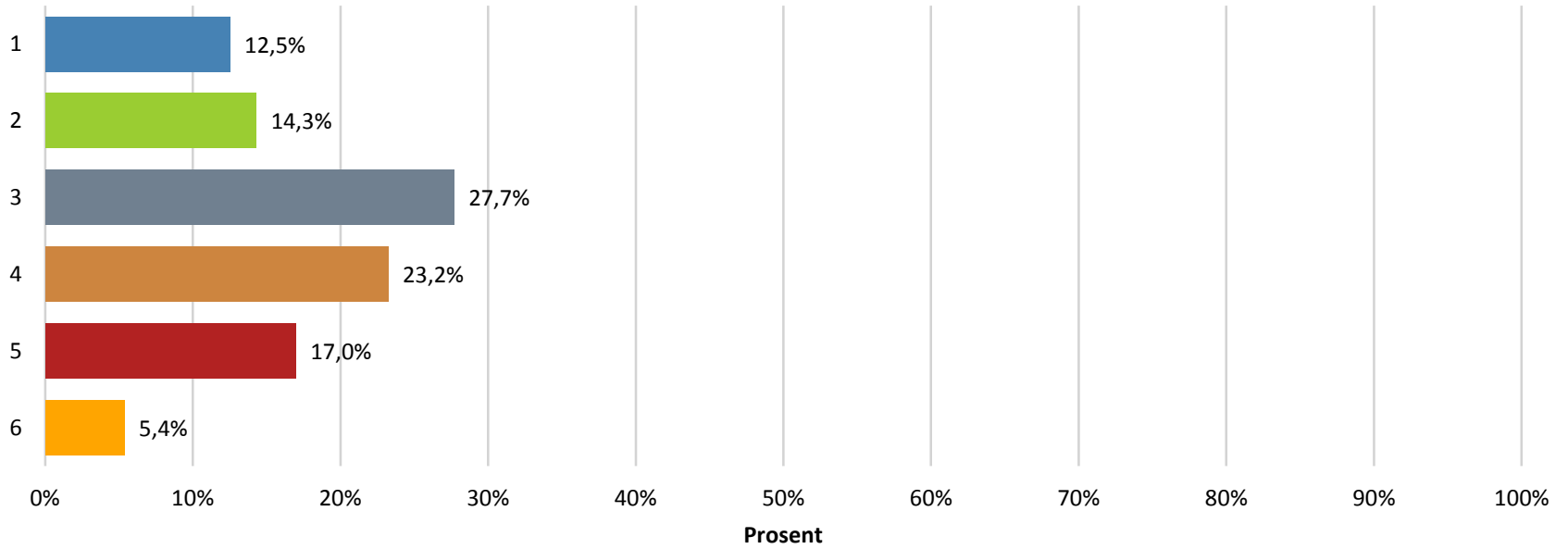

Navn

1	Helt enig
2	Enig
3	Verken enig eller uenig
4	Uenig
5	Helt uenig
6	Ingen formening

36. Jeg ønsker en annen eksamensform

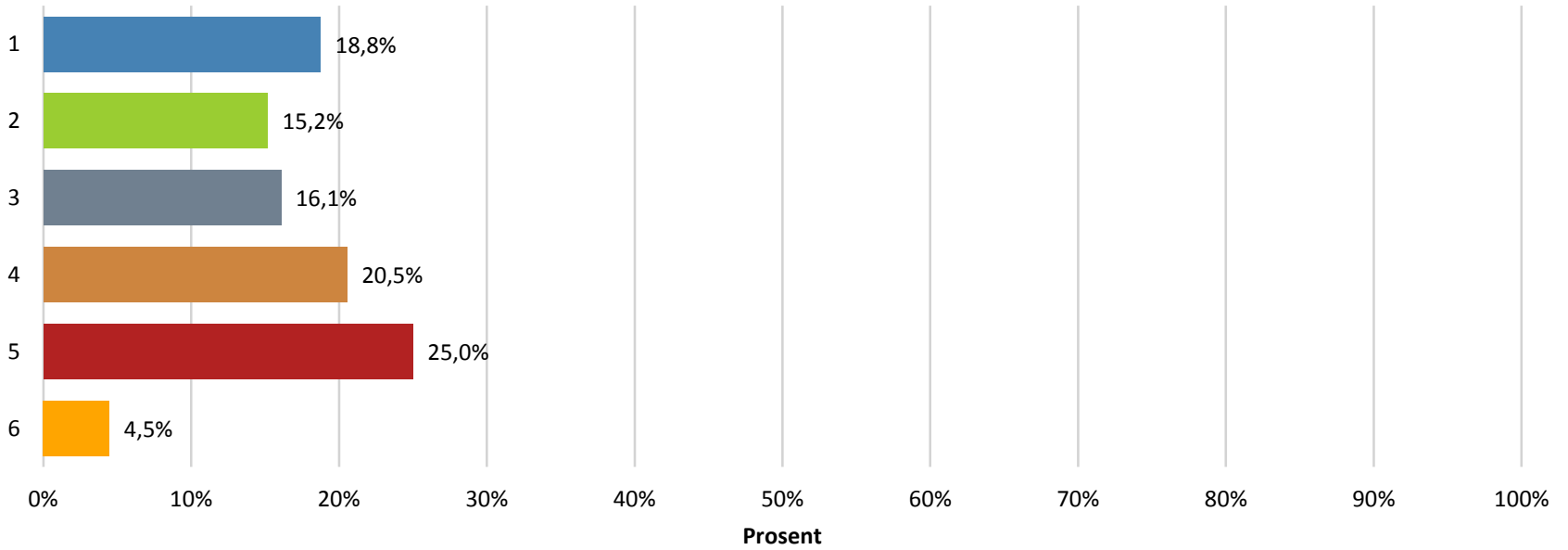
62

Navn

1	Helt enig
2	Enig
3	Verken enig eller uenig
4	Uenig
5	Helt uenig
6	Ingen formening

37. Jeg ønsker i større grad obligatorisk undervisning og/eller oppgaver⁶³

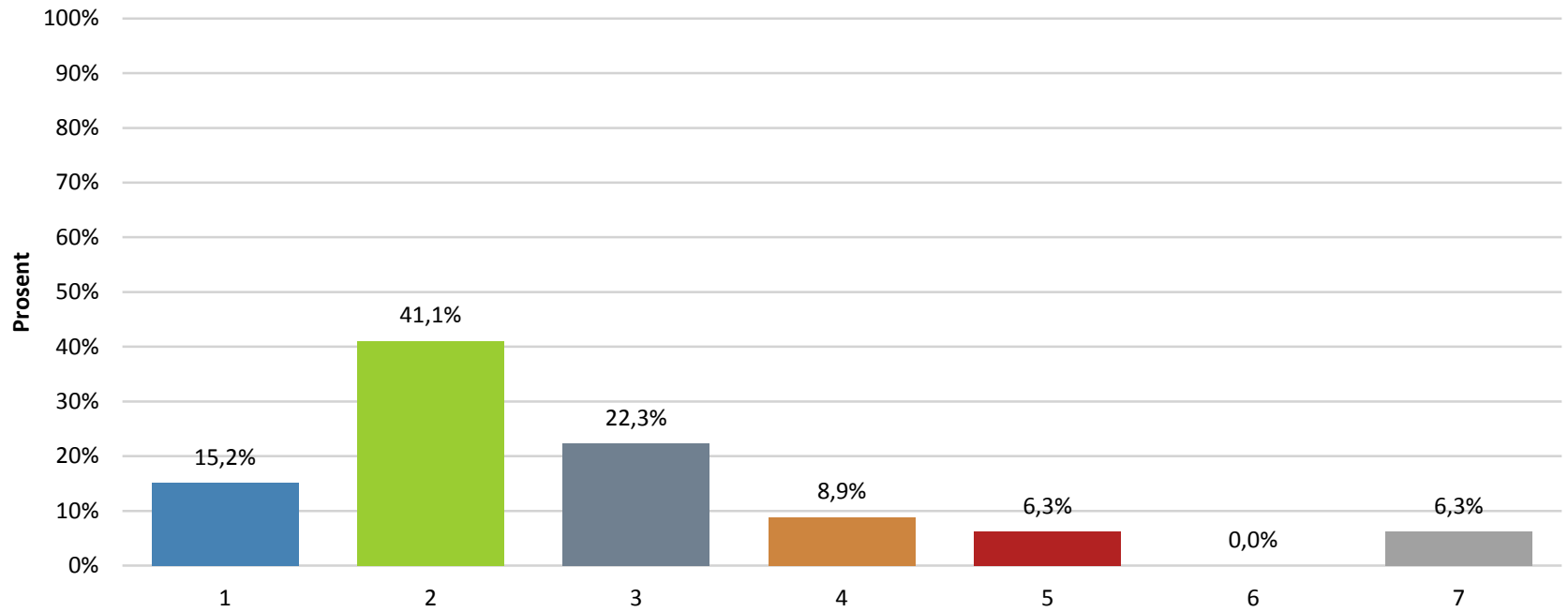

Navn

1	Helt enig
2	Enig
3	Verken enig eller uenig
4	Uenig
5	Helt uenig
6	Ingen formening

39. Hva synes du om læringsmiljøet blant studentene på emnet?⁶⁴

LÆRINGSMILJØ:

Navn

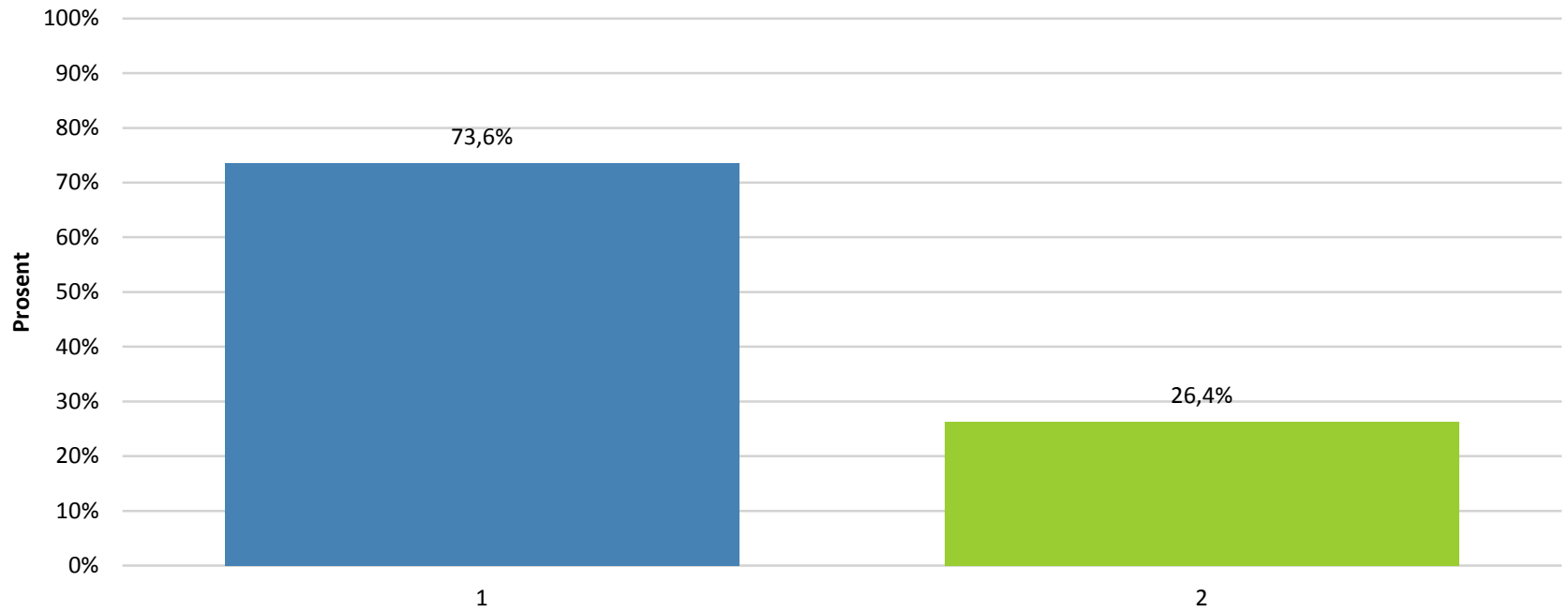
1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening

42. Kjønn?

65

BAKGRUNNSVARIABLER:

Navn

1

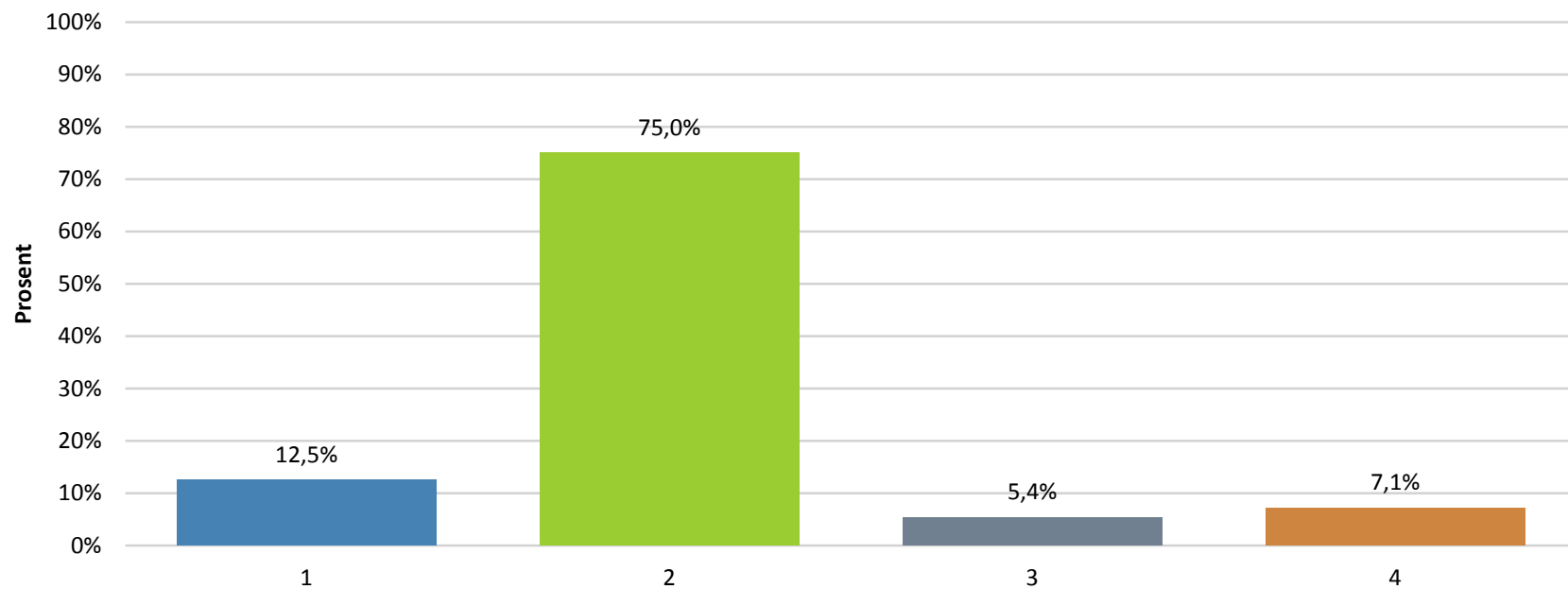
Kvinne

2

Mann

43. Alder?

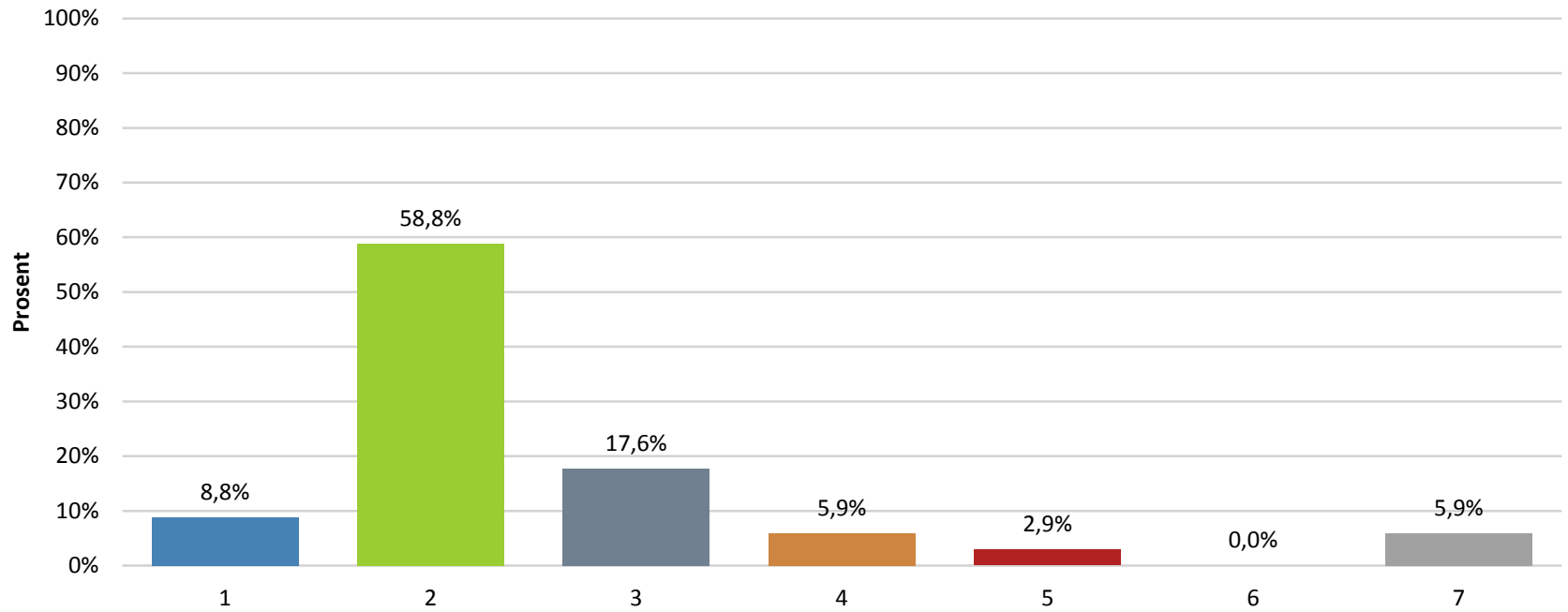
66

Navn	
1	20 år eller yngre
2	21-25 år
3	26-30 år
4	31 år eller eldre

1. Hva synes du om emnets undervisningsstart? ⁶⁷

UNDERVISNINGSTART:

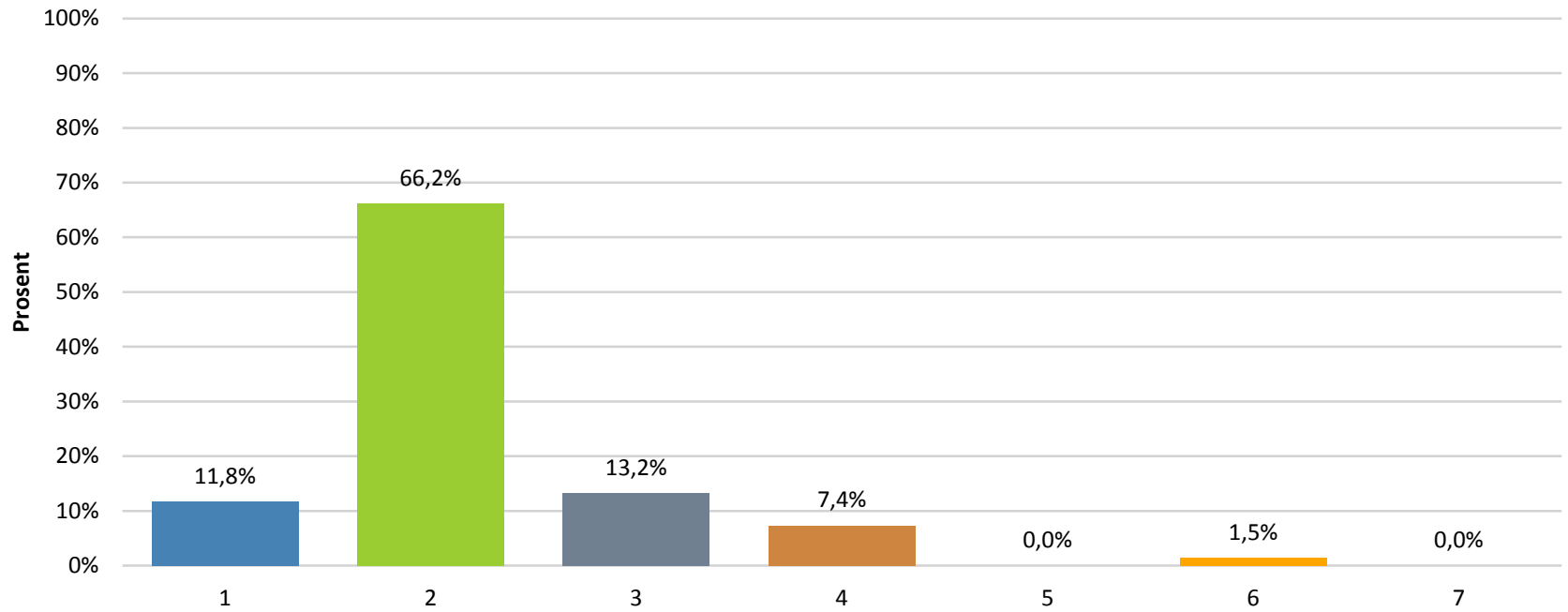

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening

3. Hva synes du om informasjonen som har med emnet å gjøre?

STUDIEINFORMASJON:

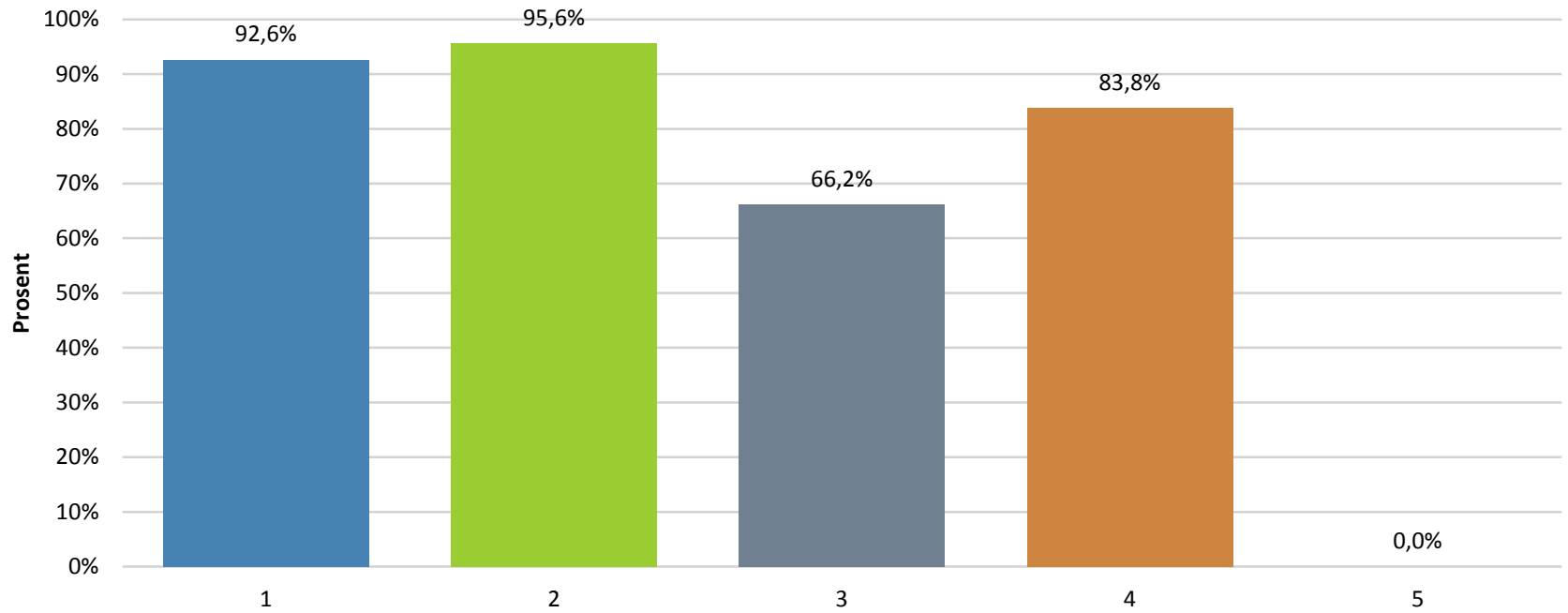
Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening

5. Hva slags undervisning i emnet har du deltatt på? (flere svar mulig)

UNDERVISNING OG UNDERVISNINGSSOPPLEGG:

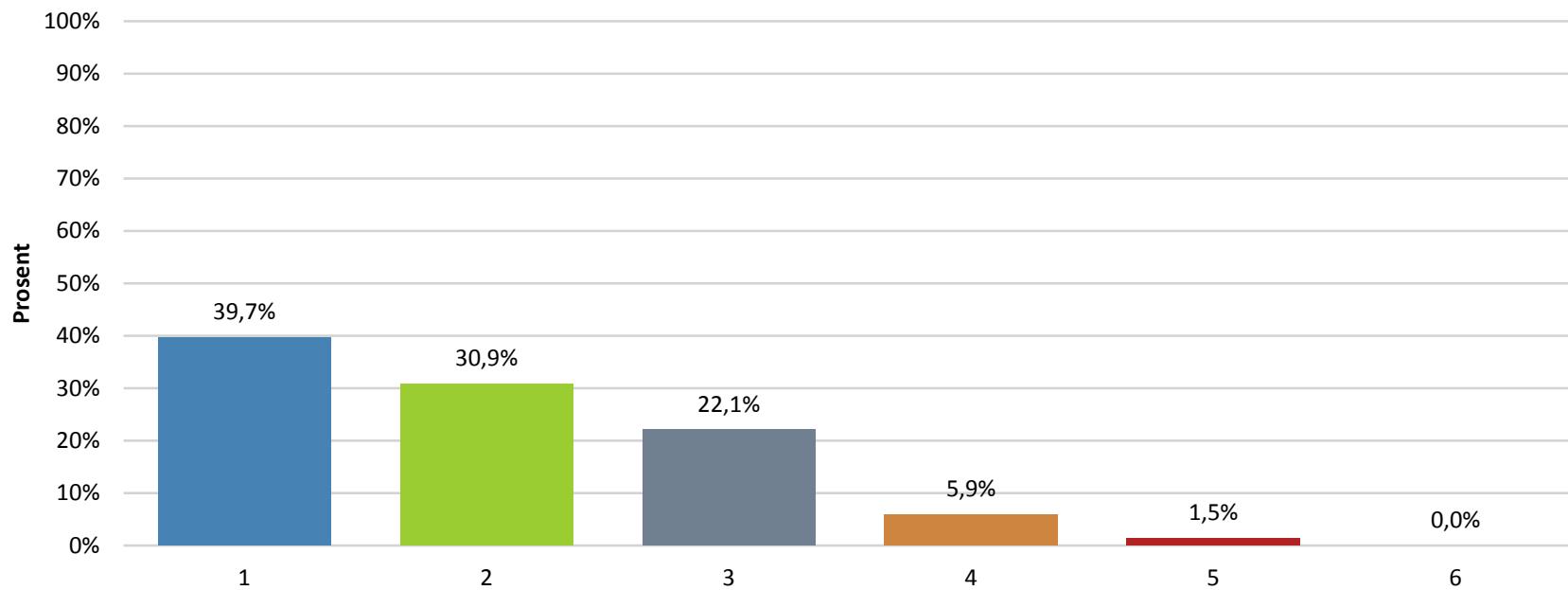
Egeninnsats og undervisningsform:

Navn

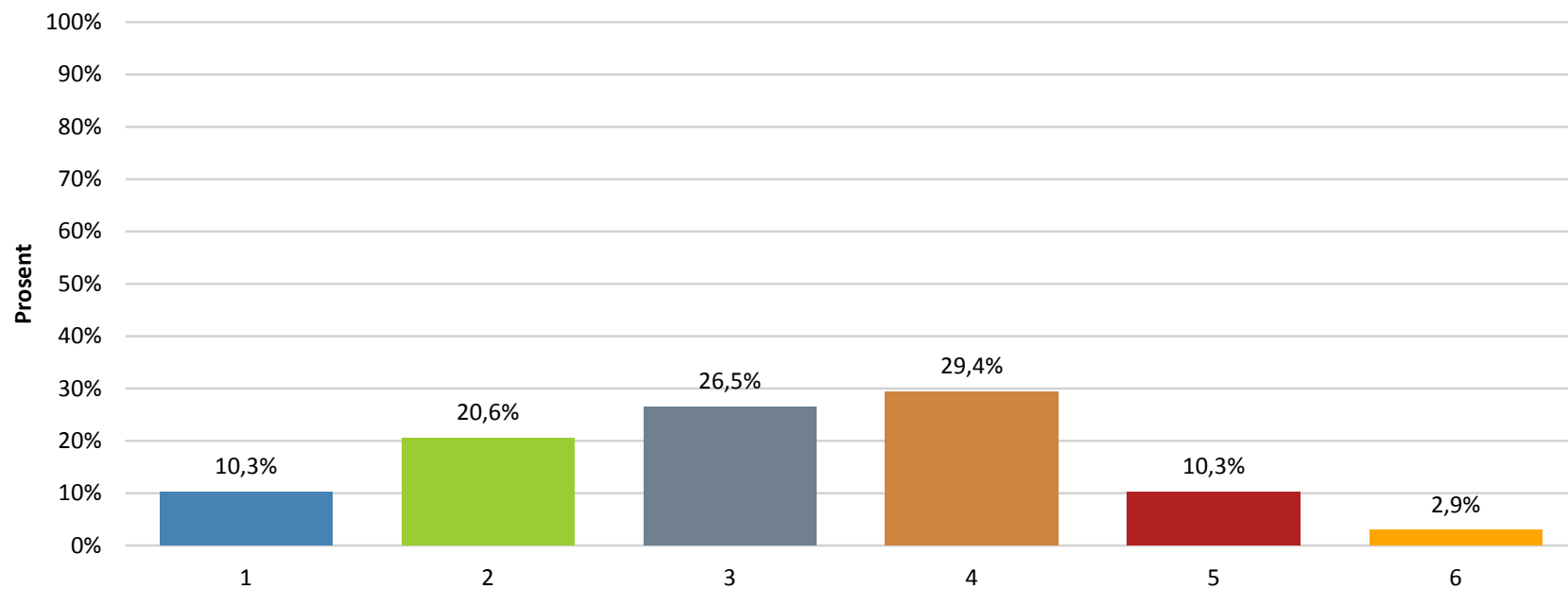
1	Forelesninger
2	Kurs
3	PBL
4	Manuduksjoner
5	Annet, spesifiser her

6. Hvor mye av undervisningen i emnet har du deltatt på?

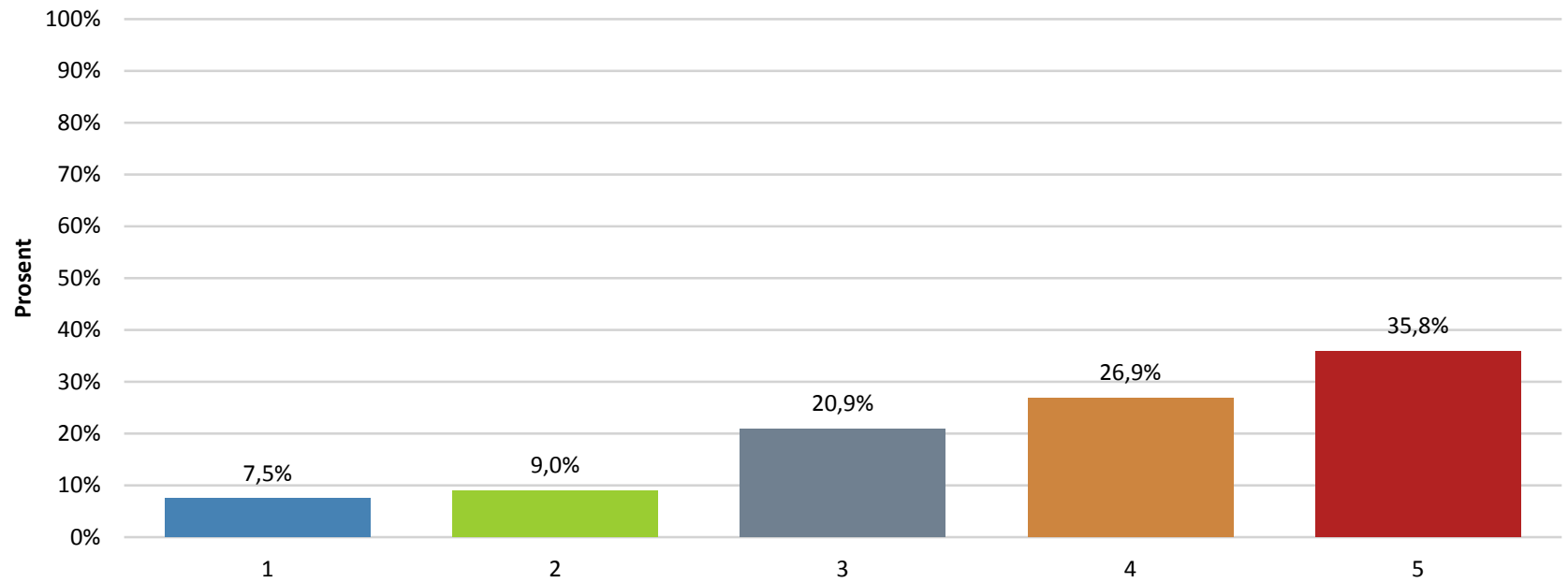
	Navn
1	Svært mye/alt
2	Mye
3	Ganske mye
4	Ganske lite
5	Lite
6	Svært lite/ingen ting

7. Hvor mye av aktuelt pensum gjennomgikk du før forelesningene?

Navn	
1	Svært mye/alt
2	Mye
3	Ganske mye
4	Ganske lite
5	Lite
6	Svært lite/ingen ting

8. Hvor mange kurs- og fakultetsoppgaver leverte du i dette emnet?⁷²

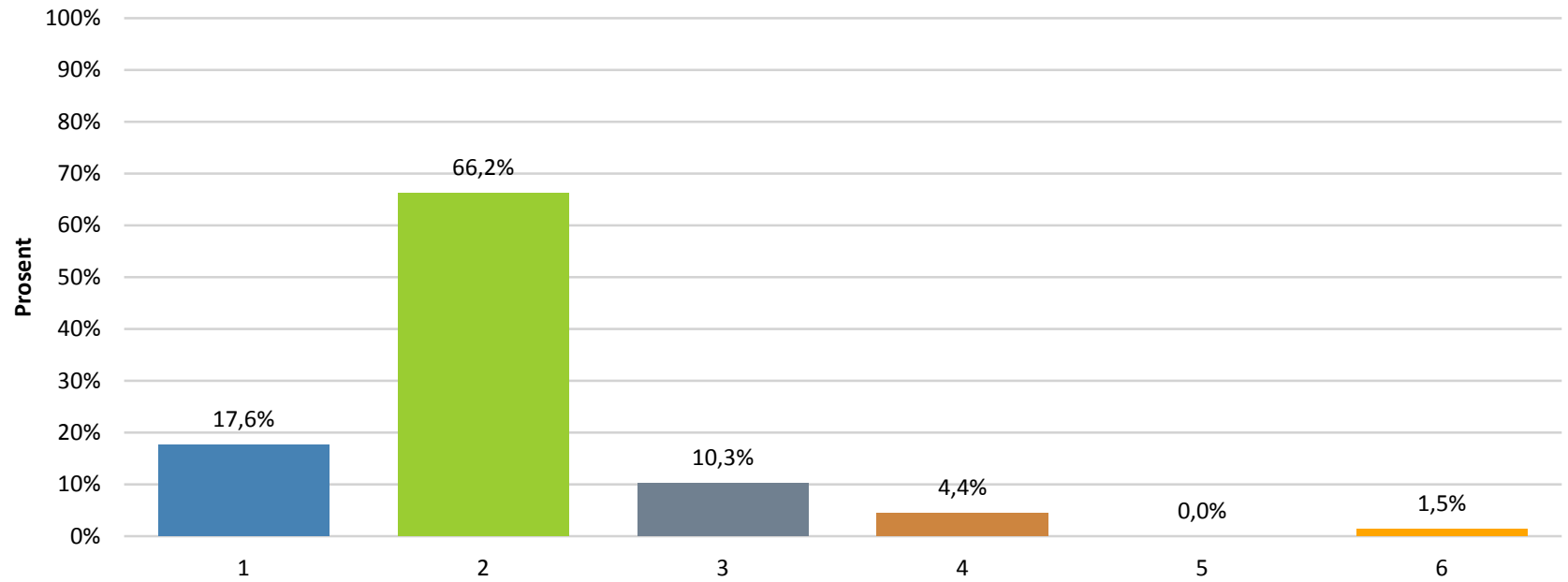

Navn

1	0 av 4
2	1 av 4
3	2 av 4
4	3 av 4
5	4 av 4

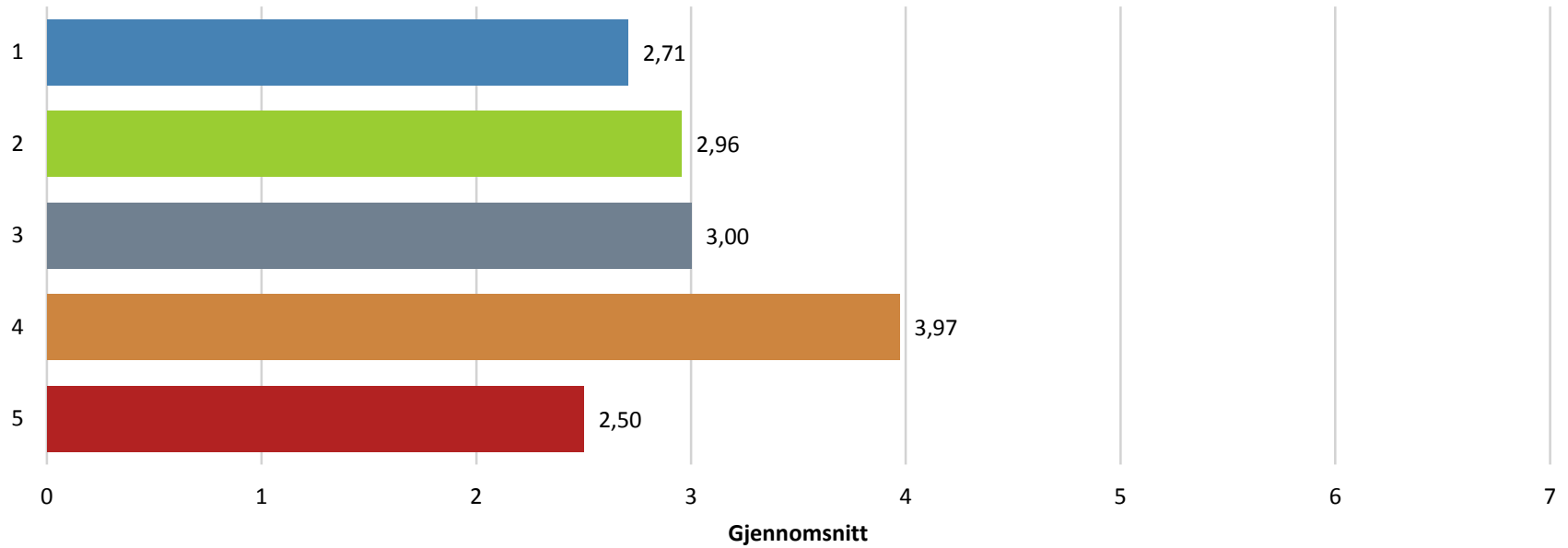
9. Hvordan vil du vurdere din egen studieinnsats i emnet?⁷³

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd

10. I hvilken grad er du fornøyd med følgende: ⁷⁴

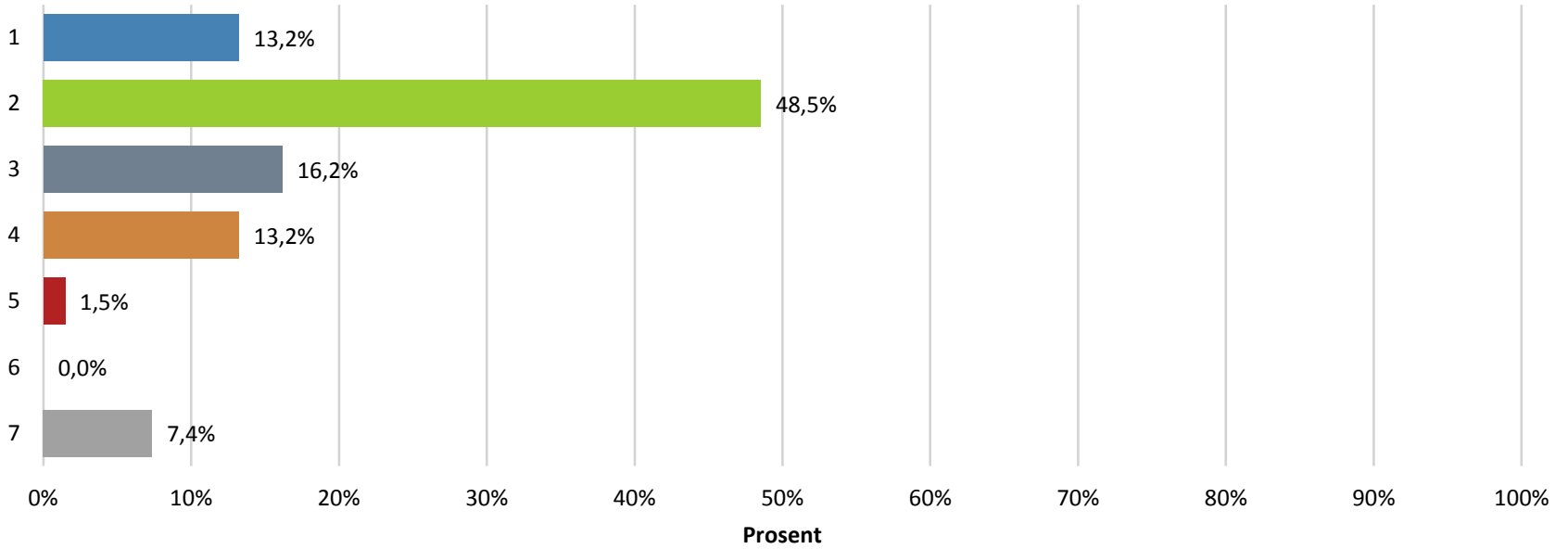

Navn

1	Forelesningene
2	Kursopplegget (frivillig kurs)
3	De obligatoriske kursene
4	PBL-undervisningen
5	Manuduksjonene

11. Forelesningene

75

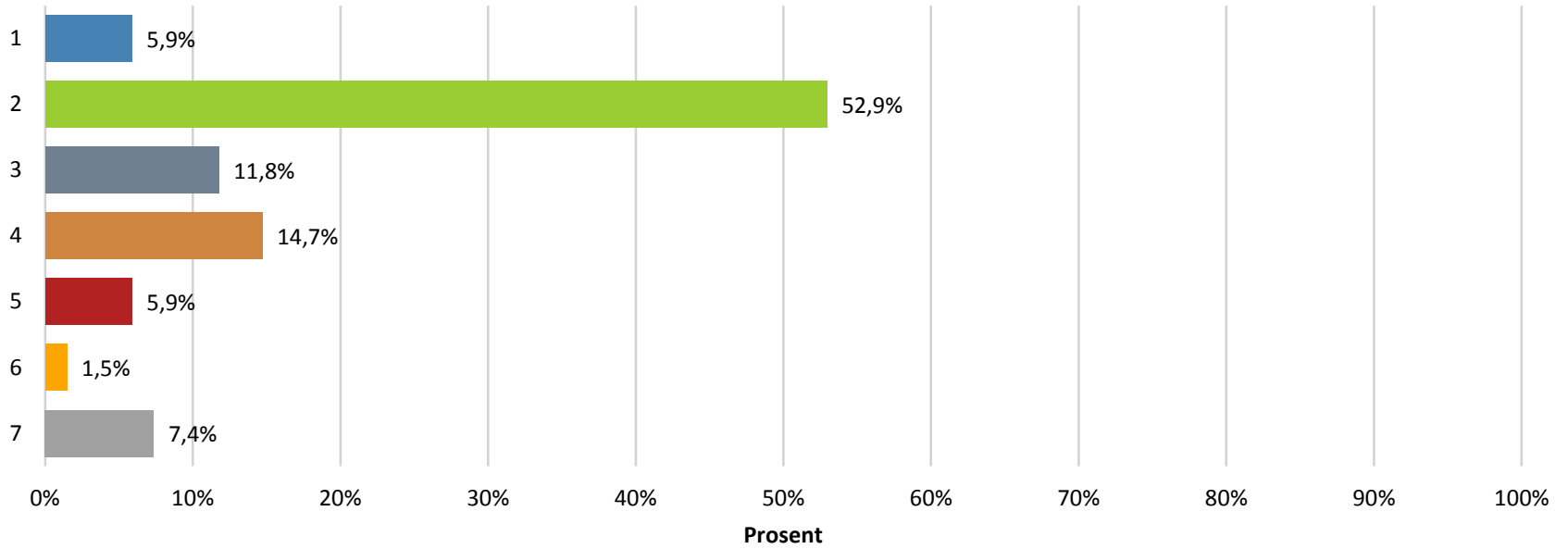

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

12. Kursopplegget (frivillig kurs)

76

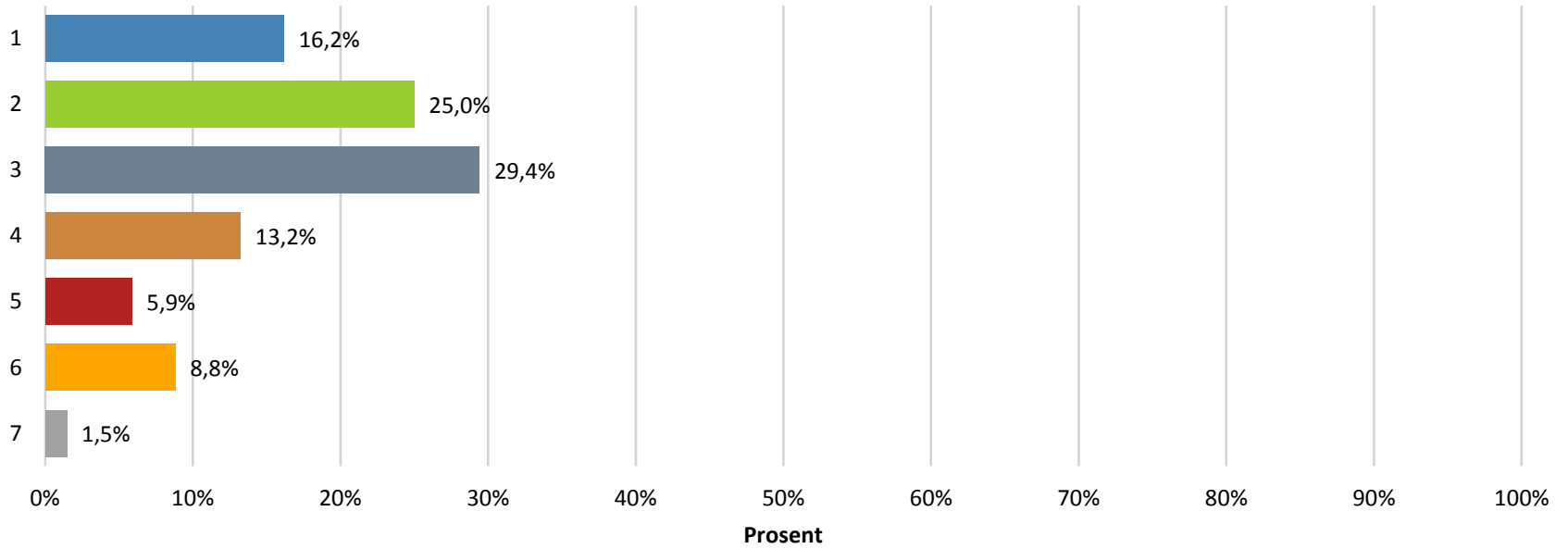

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

13. De obligatoriske kursene

77

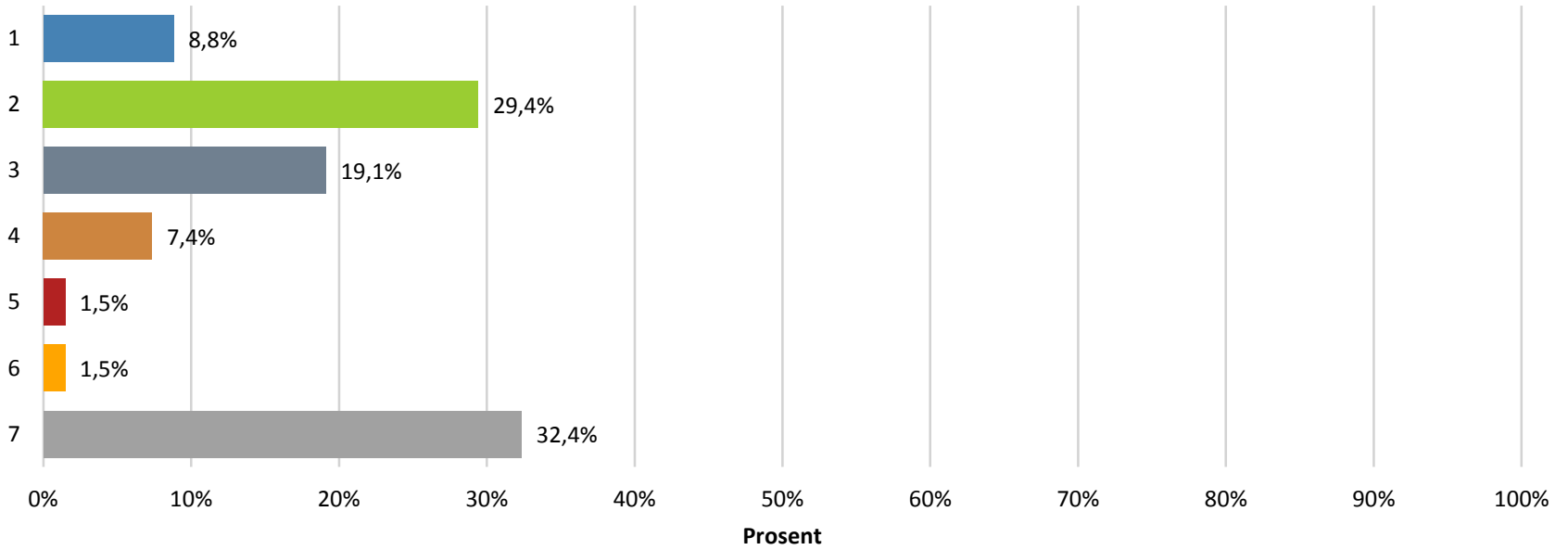

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

14. PBL-undervisningen

78

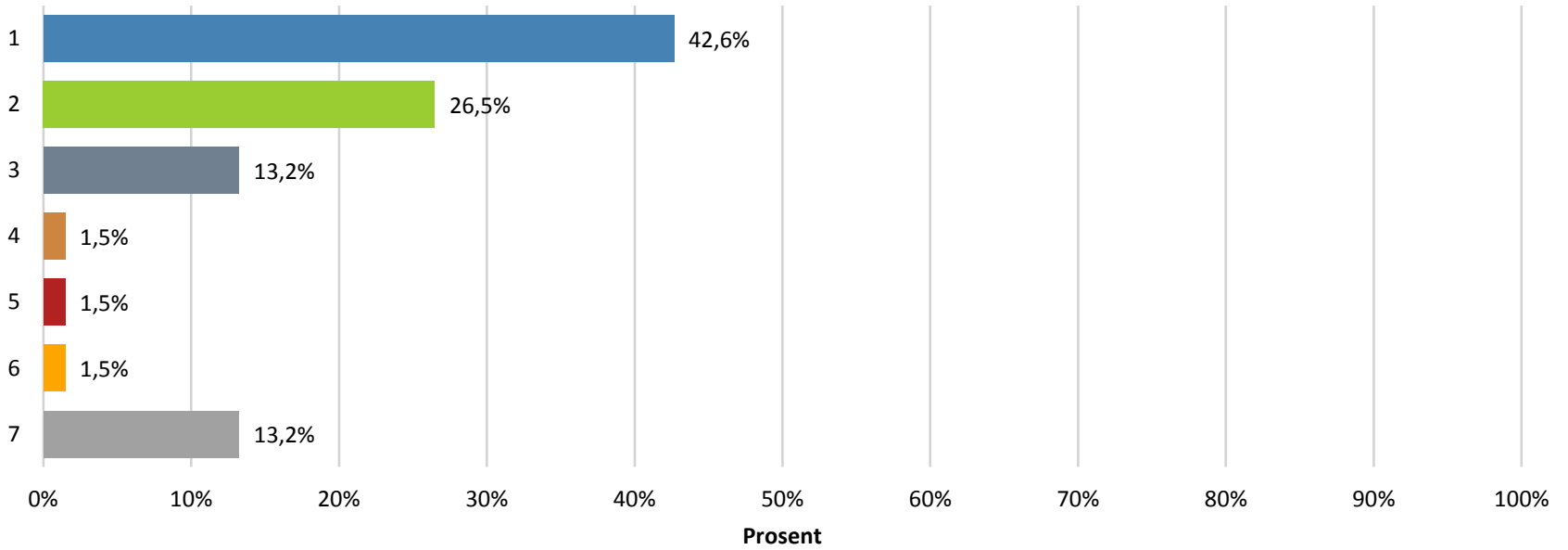

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

15. Manuduksjonene

79

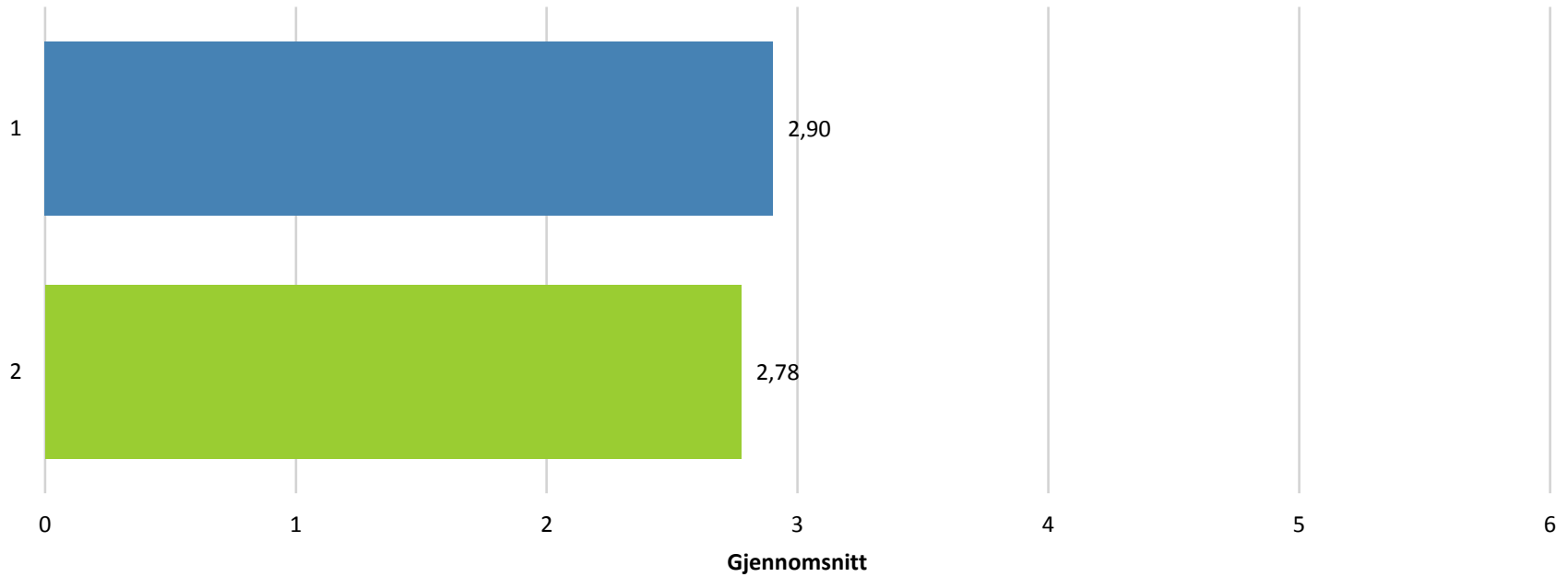
Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

22. I hvilken grad er du fornøyd med følgende:

80

Faglige tilbakemeldinger:

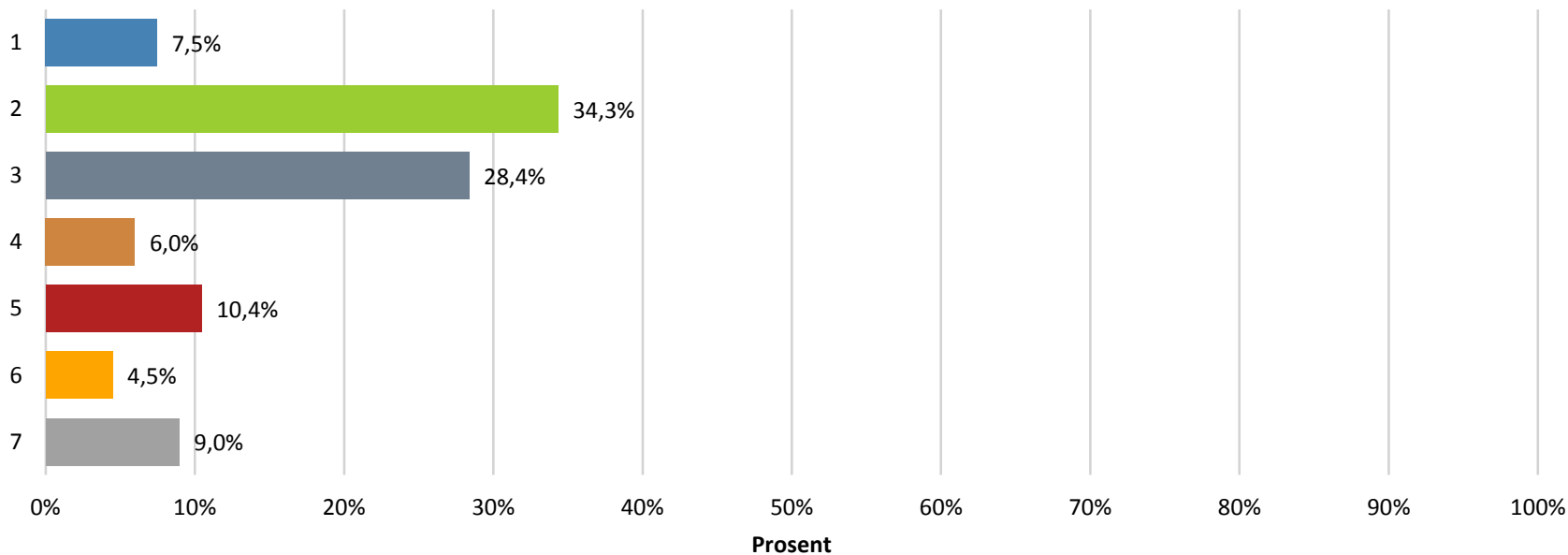
Navn

1	Faglige tilbakemeldinger på kursoppgaver
2	Faglige tilbakemeldinger på fakultetsoppgaver

23. Faglige tilbakemeldinger på kursoppgaver

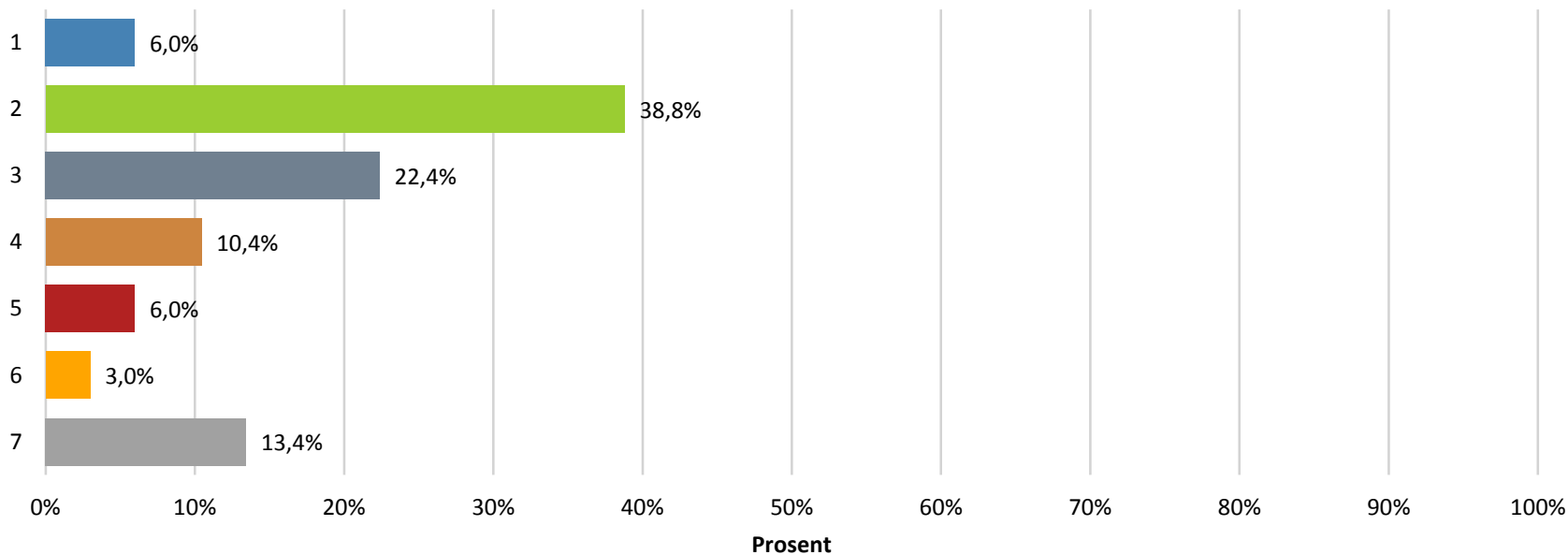
81

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

24. Faglige tilbakemeldinger på fakultetsoppgaver⁸²

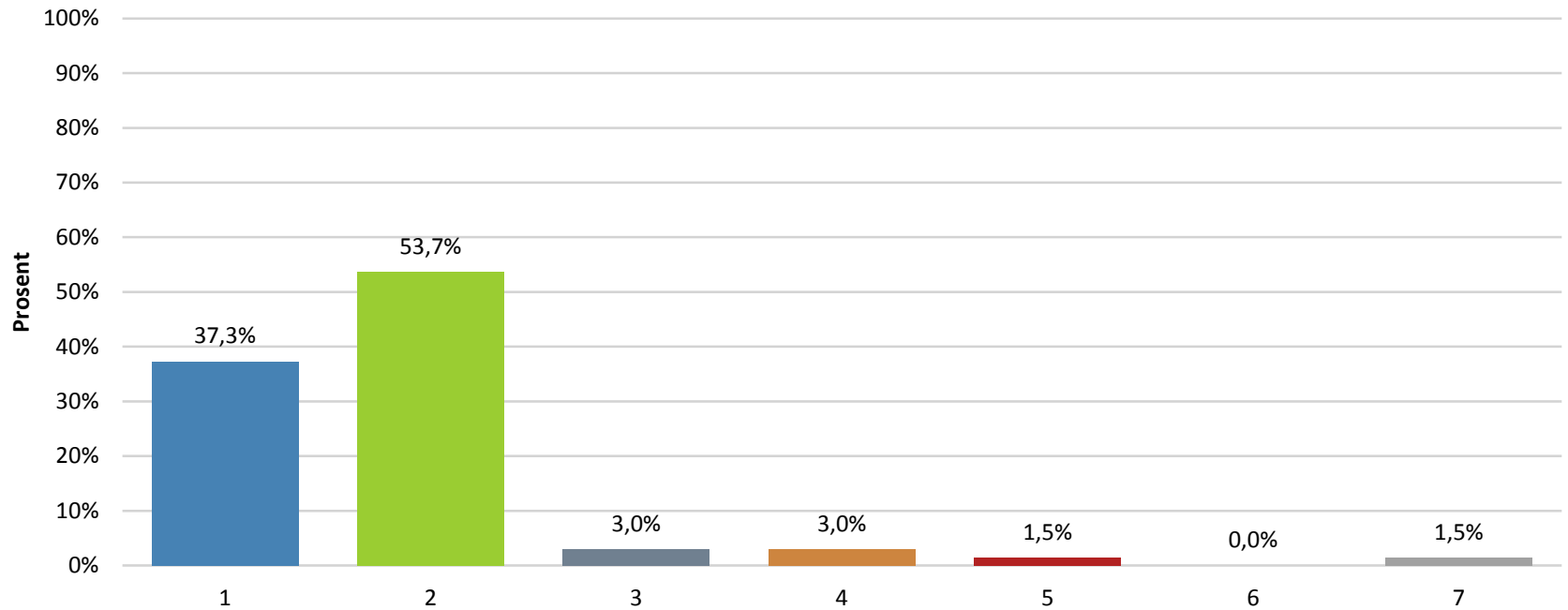

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

26. I hvilken grad er du fornøyd med fagsammensetningen på emnet?⁸³

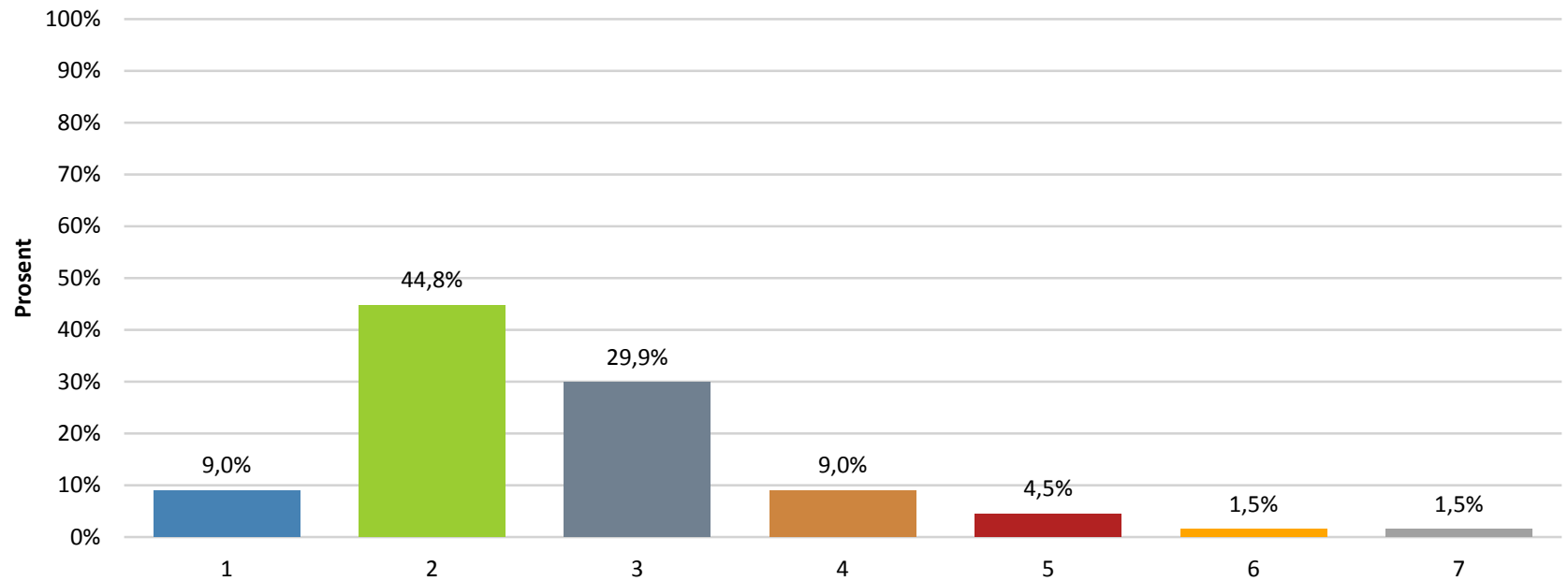
Fagsammensetning, litteratur og læringskrav:

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening/ikke deltatt

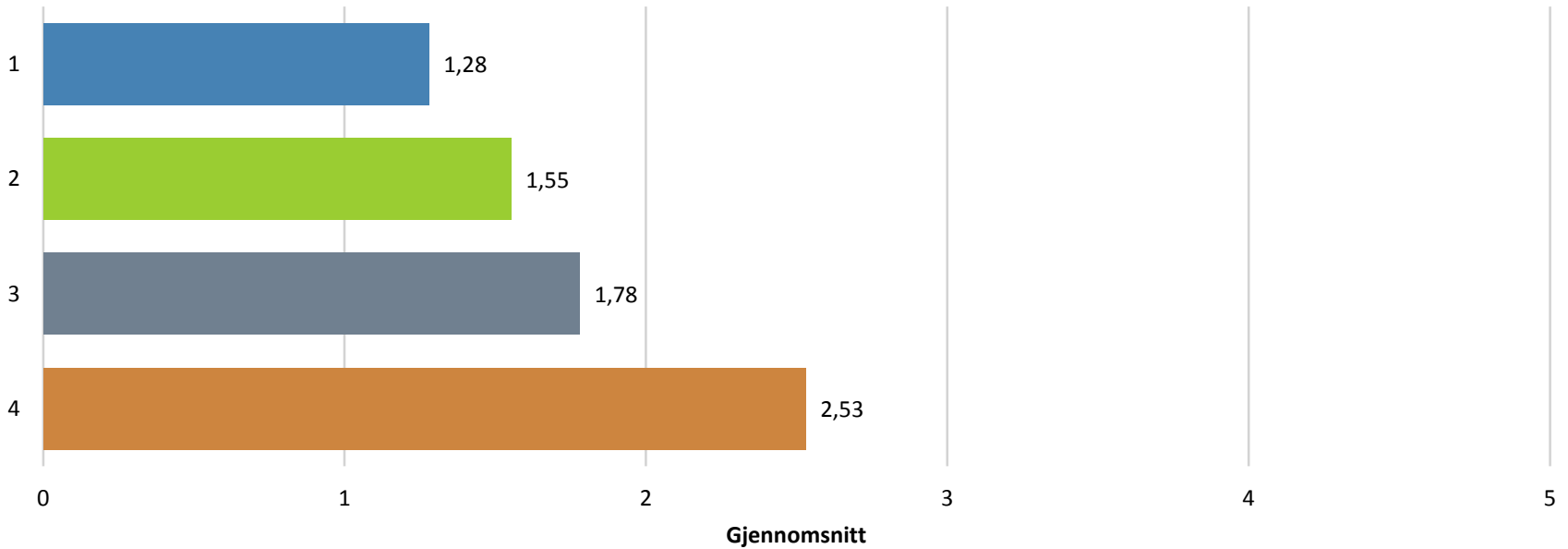
27. I hvilken grad er du fornøyd med de skriftlige læremidlene til emnet?⁸⁴

Navn

1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening

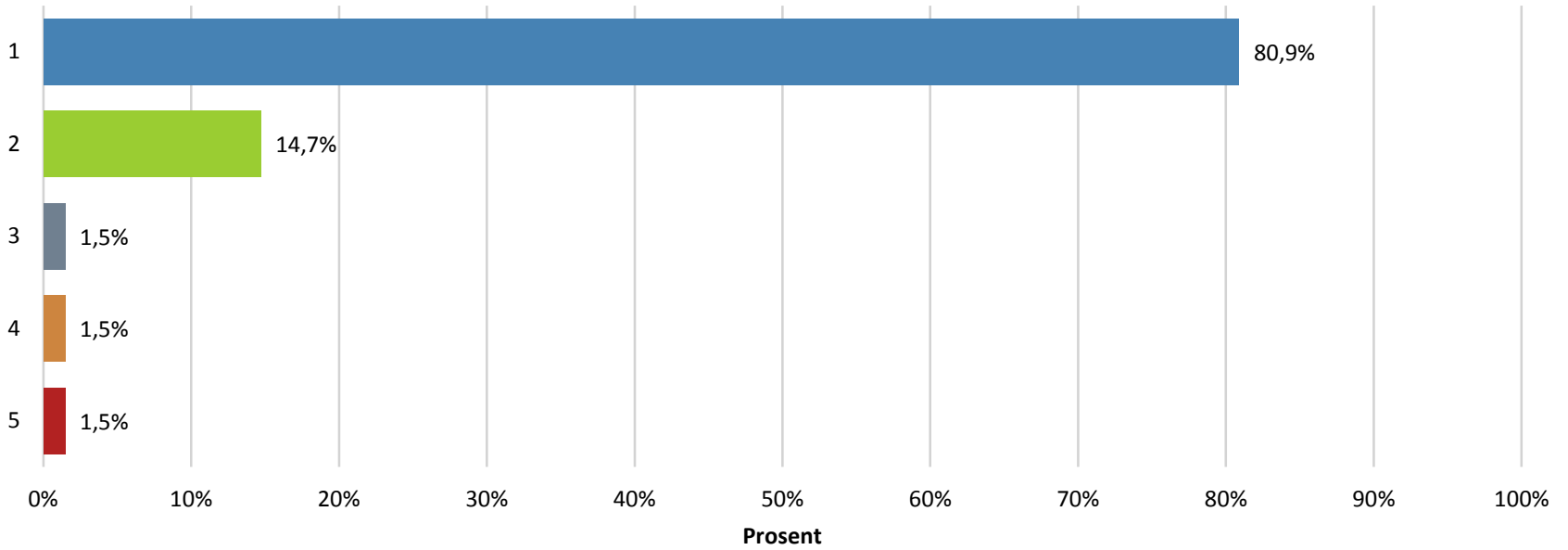
28. Vennligst svar på følgende påstander om oppnådd læringsutbytte etter fullført emne:⁸⁵

Navn

1	Jeg har opparbeidet meg faglig innsikt innen fagområdet
2	Jeg har opparbeidet meg relevant metodisk kunnskap
3	Jeg har opparbeidet meg ferdigheter innen skriftlig kommunikasjon og formidling av faget
4	Jeg har opparbeidet meg ferdigheter til å kunne fremstille og presentere faget muntlig

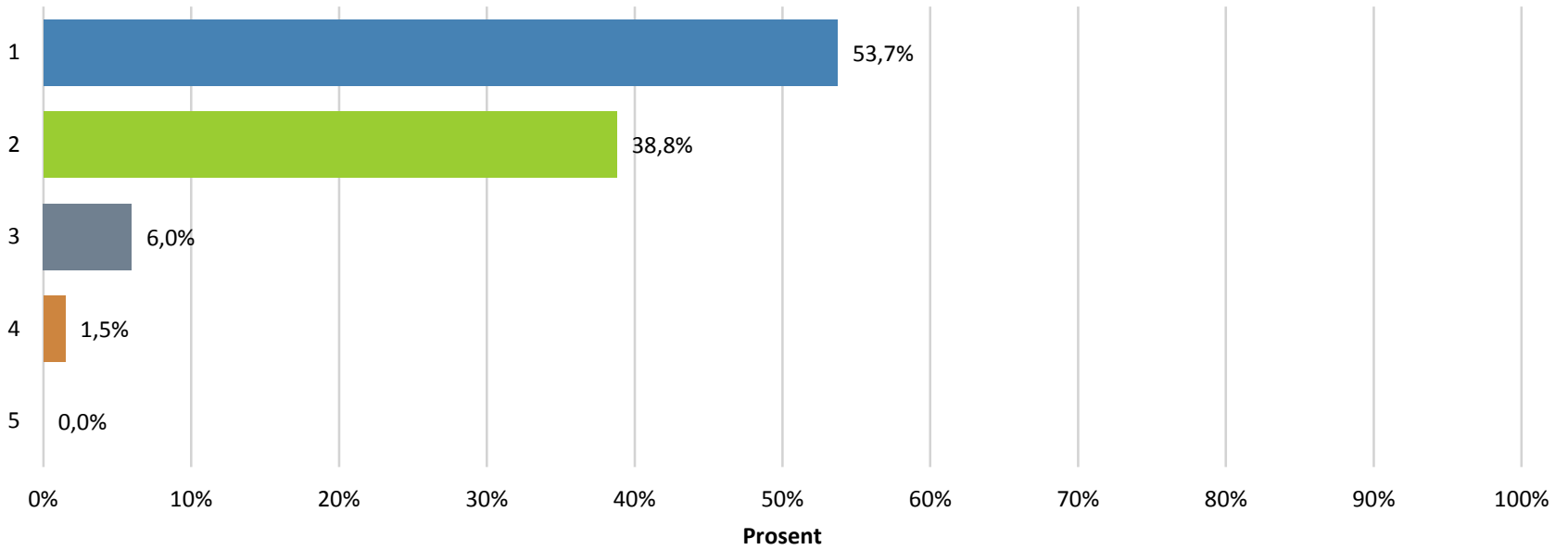
29. Jeg har opparbeidet meg faglig innsikt innen fagområdet⁸⁶

Navn

1	Enig
2	Litt enig
3	Verken enig eller uenig
4	Litt uenig
5	Uenig

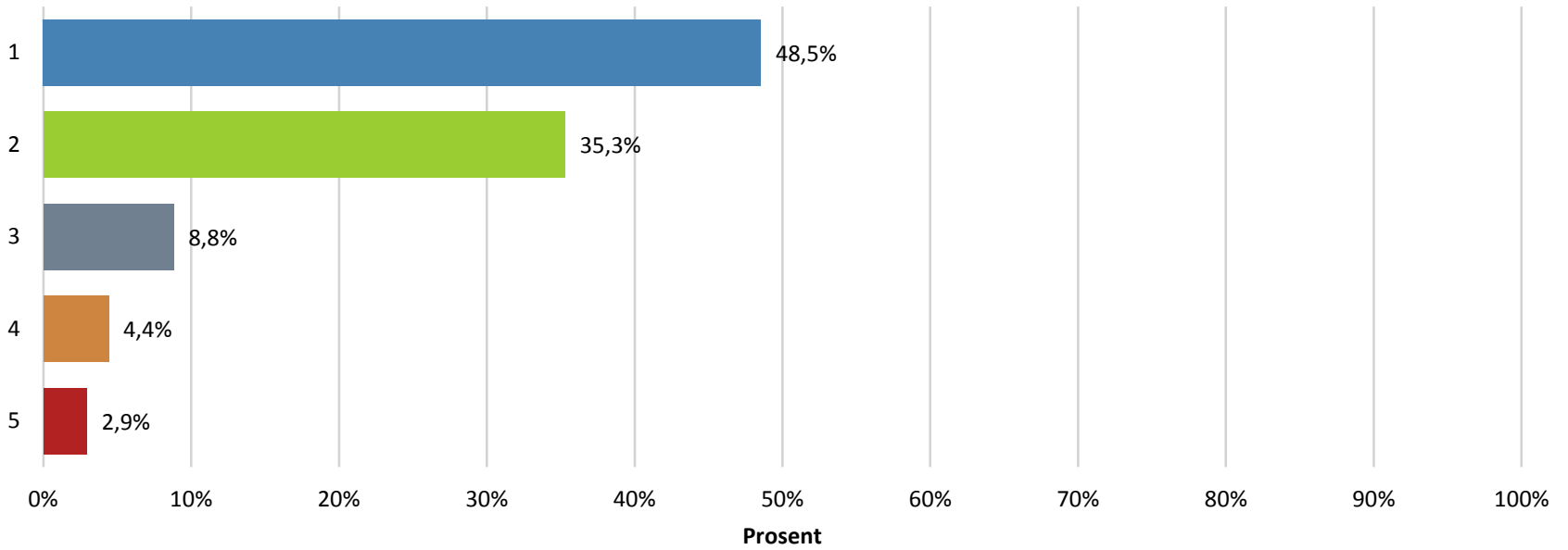
30. Jeg har opparbeidet meg relevant metodisk kunnskap⁸⁷

Navn

1	Enig
2	Litt enig
3	Verken enig eller uenig
4	Litt uenig
5	Uenig

31. Jeg har opparbeidet meg ferdigheter innen skriftlig kommunikasjon og formidling av faget ⁸⁸

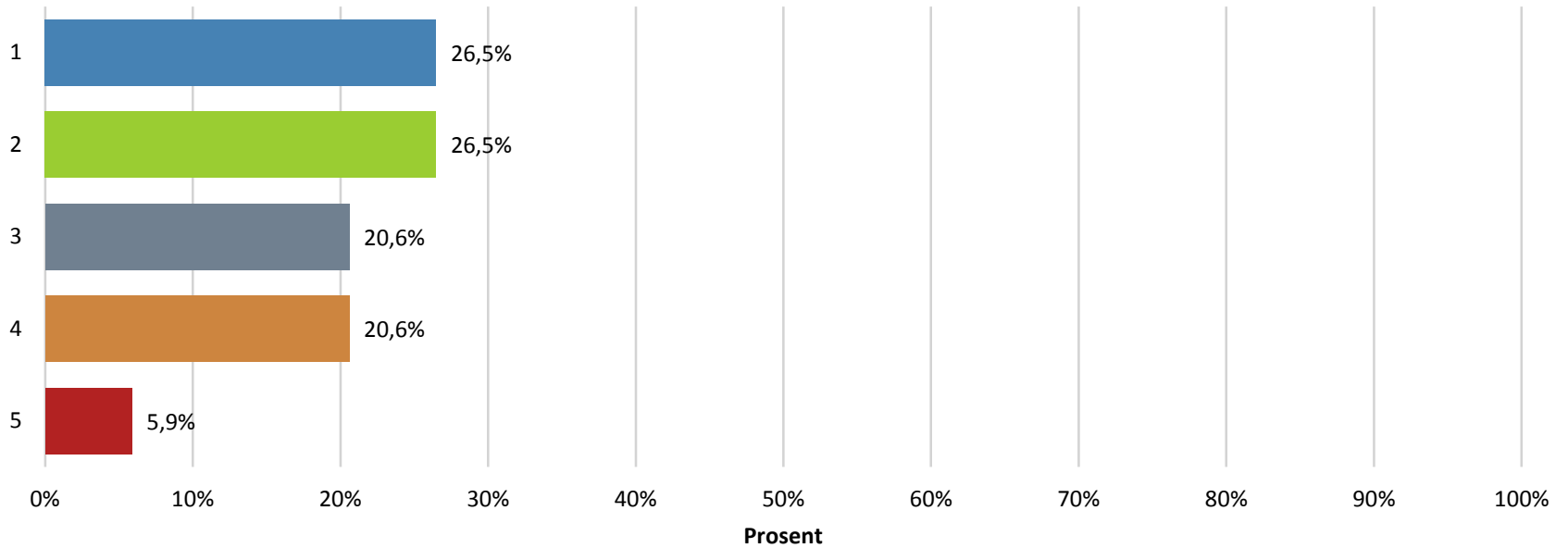

Navn

1	Enig
2	Litt enig
3	Verken enig eller uenig
4	Litt uenig
5	Uenig

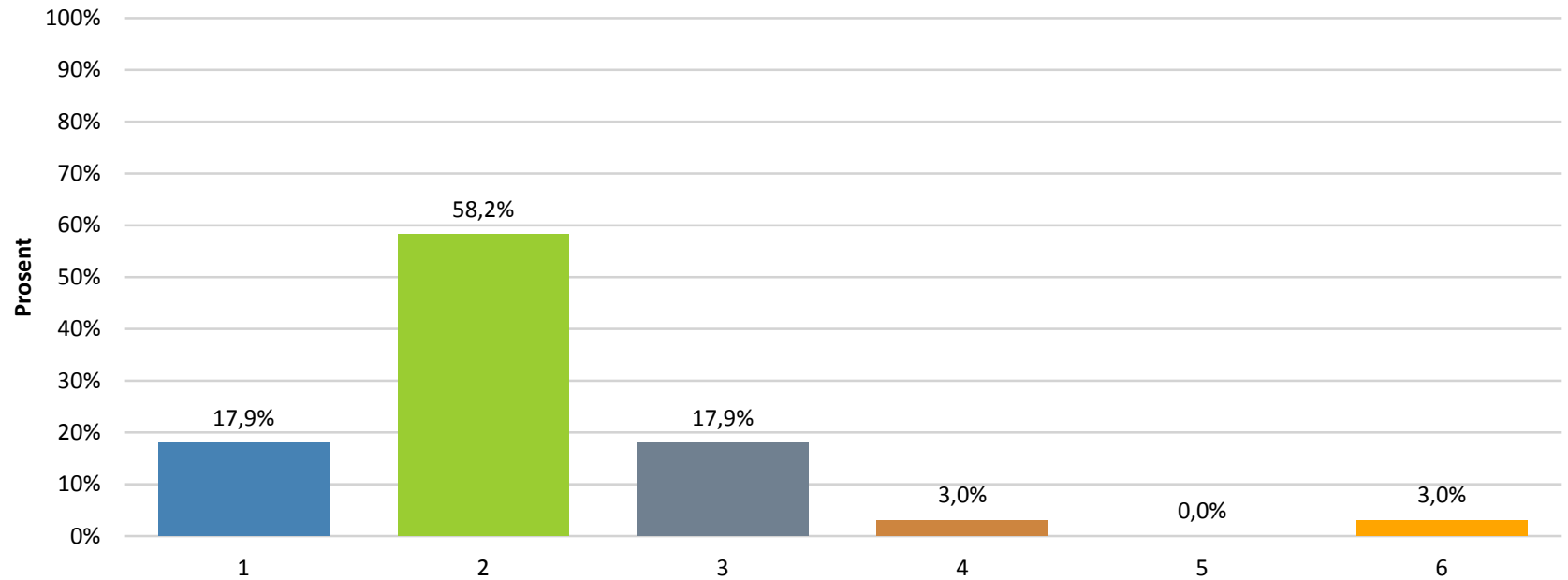
32. Jeg har opparbeidet meg ferdigheter til å kunne fremstille og presentere faget muntlig⁸⁹

Navn

1	Enig
2	Litt enig
3	Verken enig eller uenig
4	Litt uenig
5	Uenig

33. I hvilken grad opplever du at undervisningen totalt sett og læringsmidler (pensum) dekker læringskravene for emnet?

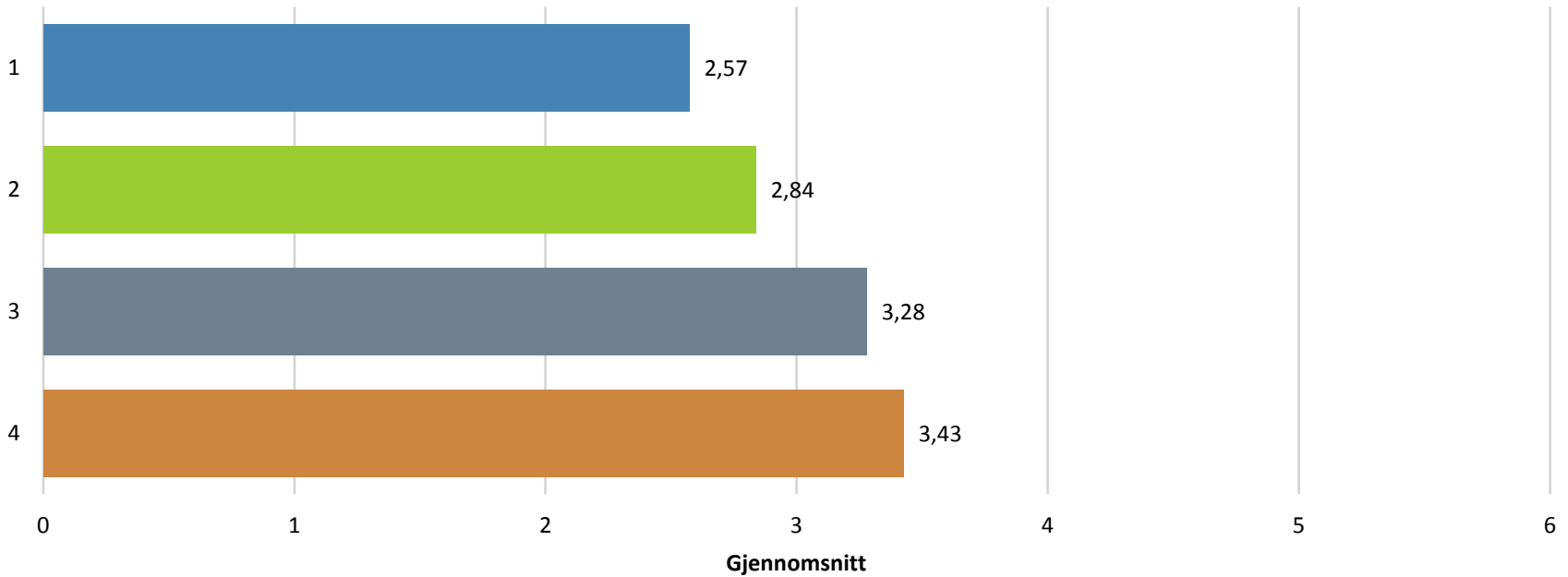

Navn

1	I svært stor grad
2	I stor grad
3	Til en viss grad
4	I liten grad
5	I svært liten grad
6	Ingen formening

34. Vennligst svar på følgende påstander om emnets vurderingsform:⁹¹

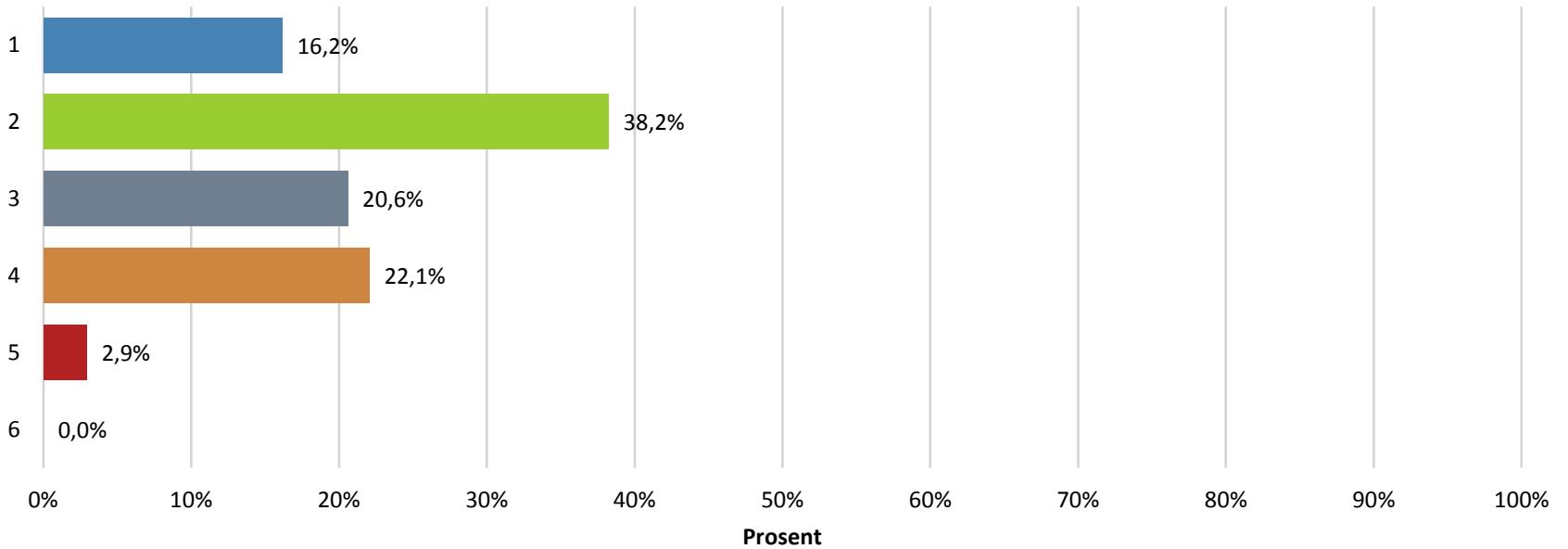
VURDERINGSFORMER:

Navn

1	Jeg synes gjeldende eksamensform (skriftlig skoleeksamen) er en god måte å få vist min faglige kompetanse på
2	Jeg synes eksamensoppgaven var for omfattende i forhold til tidsrammen
3	Jeg ønsker en annen eksamensform
4	Jeg ønsker i større grad obligatorisk undervisning og/eller oppgaver

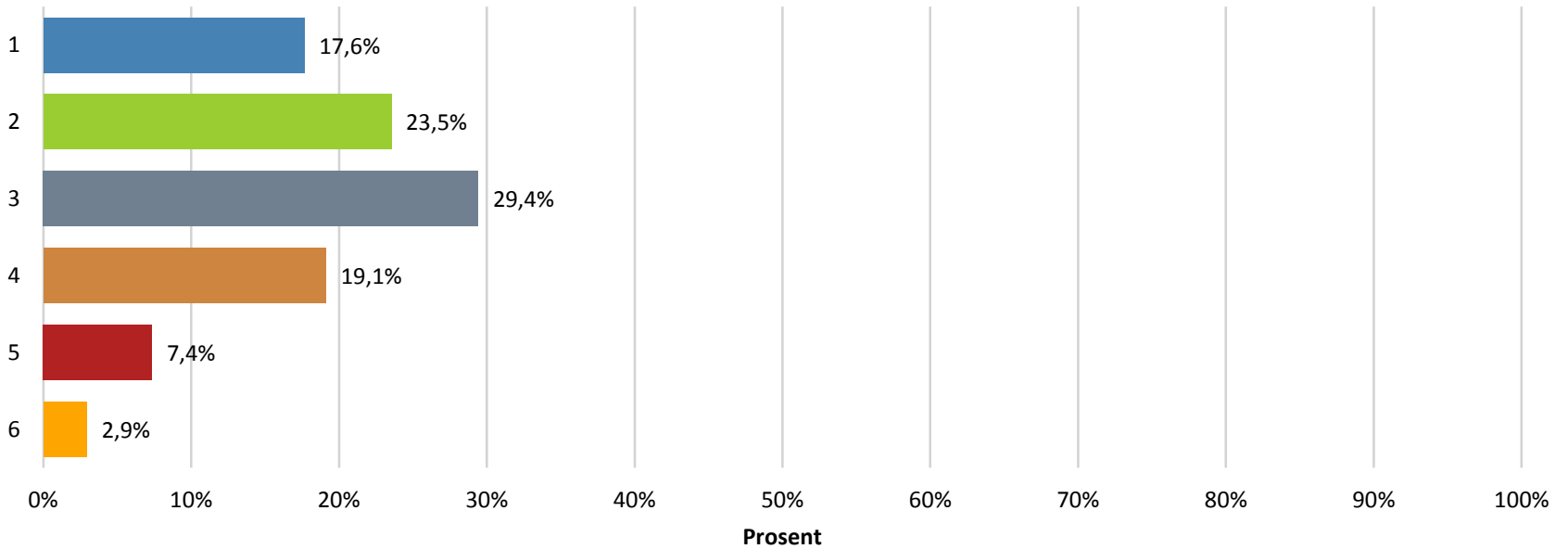
35. Jeg synes gjeldende eksamensform (skriftlig skoleeksamen)⁹² er en god måte å få vist min faglige kompetanse på

Navn

1	Helt enig
2	Enig
3	Verken enig eller uenig
4	Uenig
5	Helt uenig
6	Ingen formening

36. Jeg synes eksamensoppgaven var for omfattende i forhold til tidsrammen⁹³

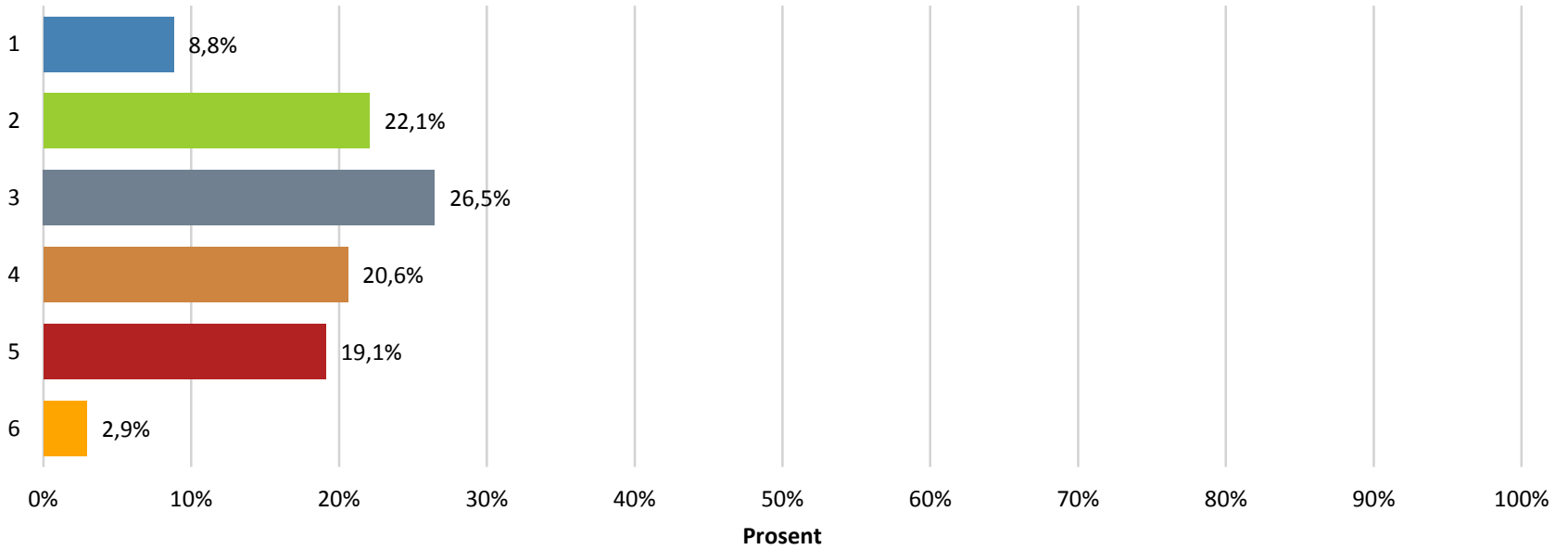

Navn

1	Helt enig
2	Enig
3	Verken enig eller uenig
4	Uenig
5	Helt uenig
6	Ingen formening

37. Jeg ønsker en annen eksamensform

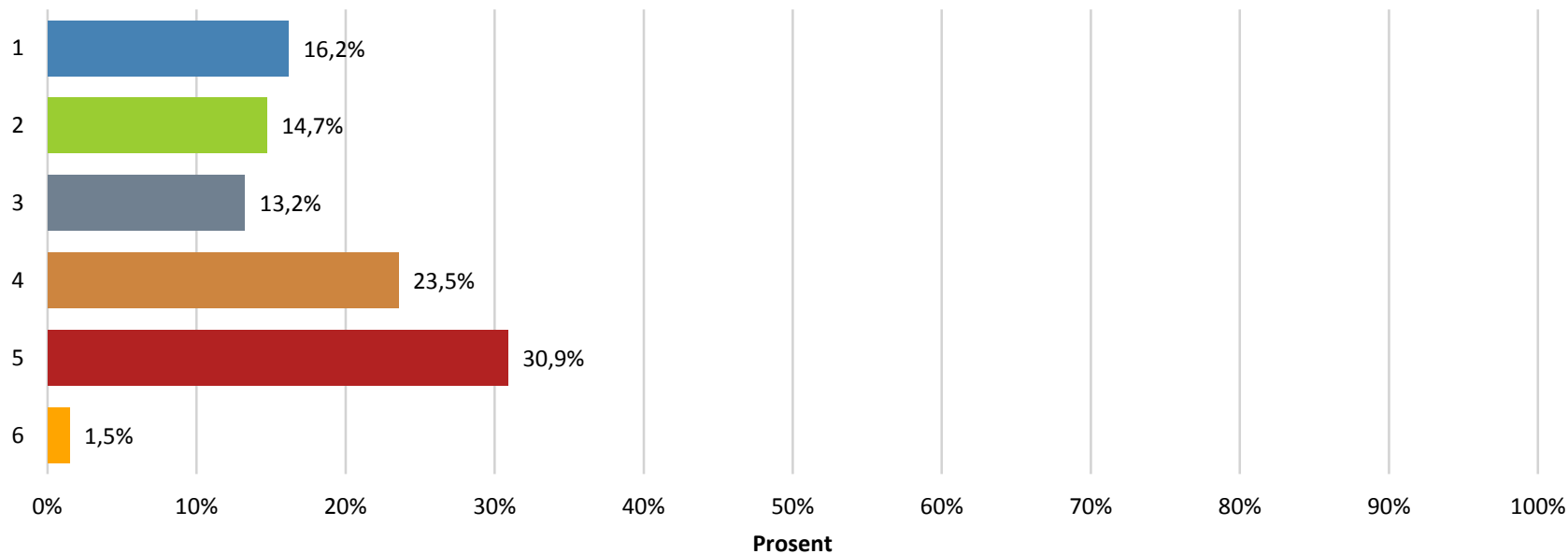
94

Navn

1	Helt enig
2	Enig
3	Verken enig eller uenig
4	Uenig
5	Helt uenig
6	Ingen formening

38. Jeg ønsker i større grad obligatorisk undervisning og/eller oppgaver⁹⁵

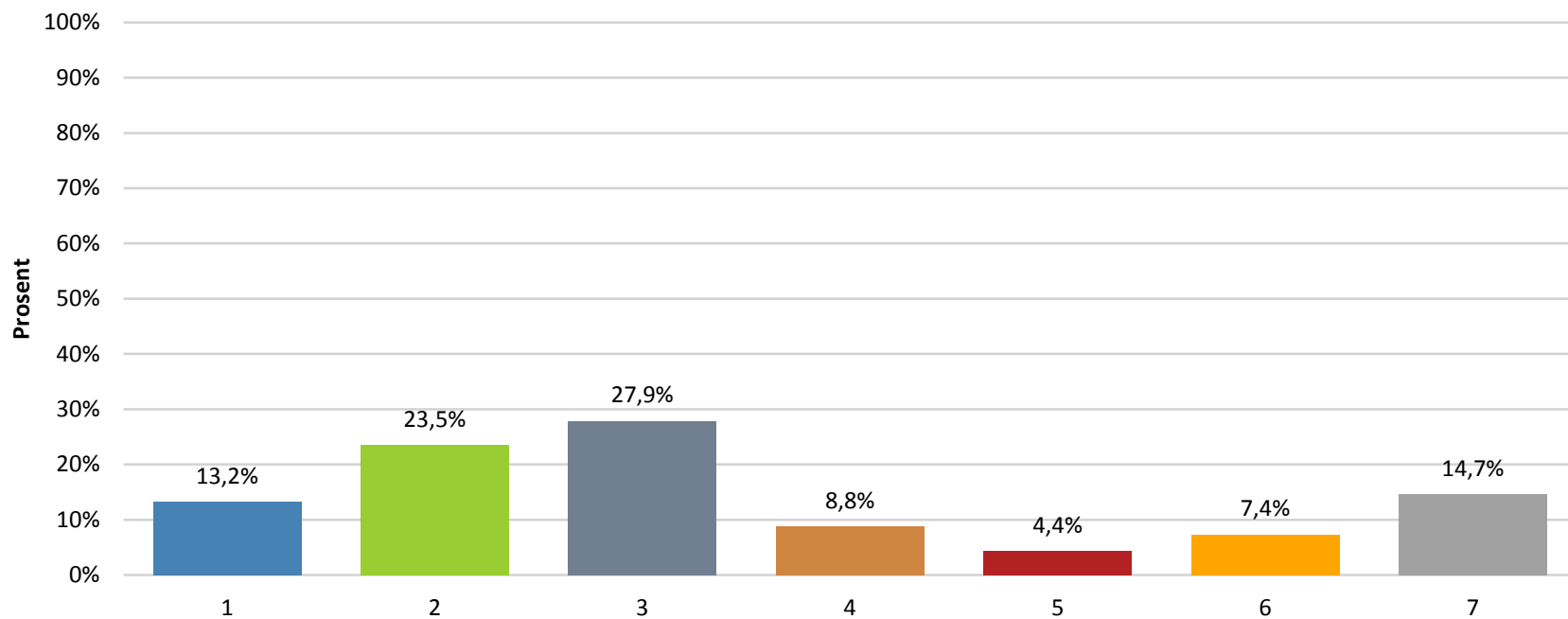

Navn

1	Helt enig
2	Enig
3	Verken enig eller uenig
4	Uenig
5	Helt uenig
6	Ingen formening

40. Hva synes du om læringsmiljøet blant studentene på emnet?⁹⁶

LÆRINGSMILJØ:

Navn

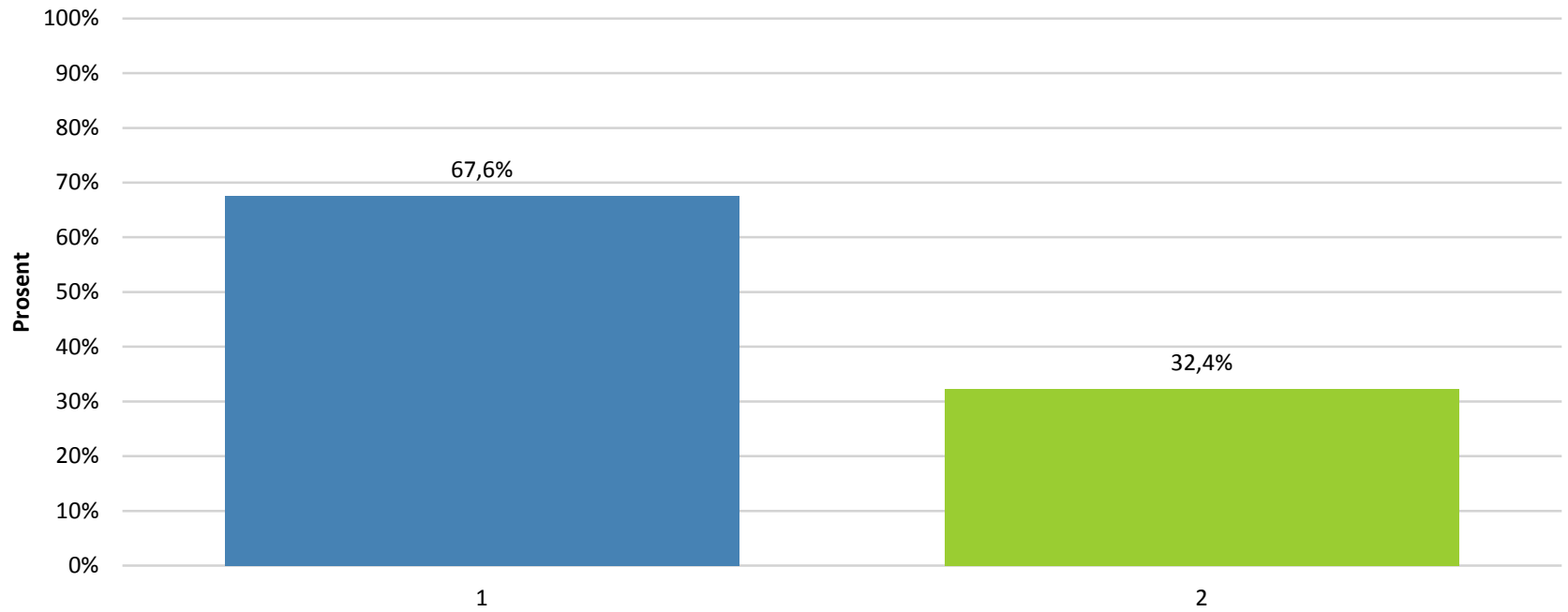
1	Svært fornøyd
2	Fornøyd
3	Litt fornøyd
4	Litt misfornøyd
5	Misfornøyd
6	Svært misfornøyd
7	Ingen formening

43. Kjønn?

97

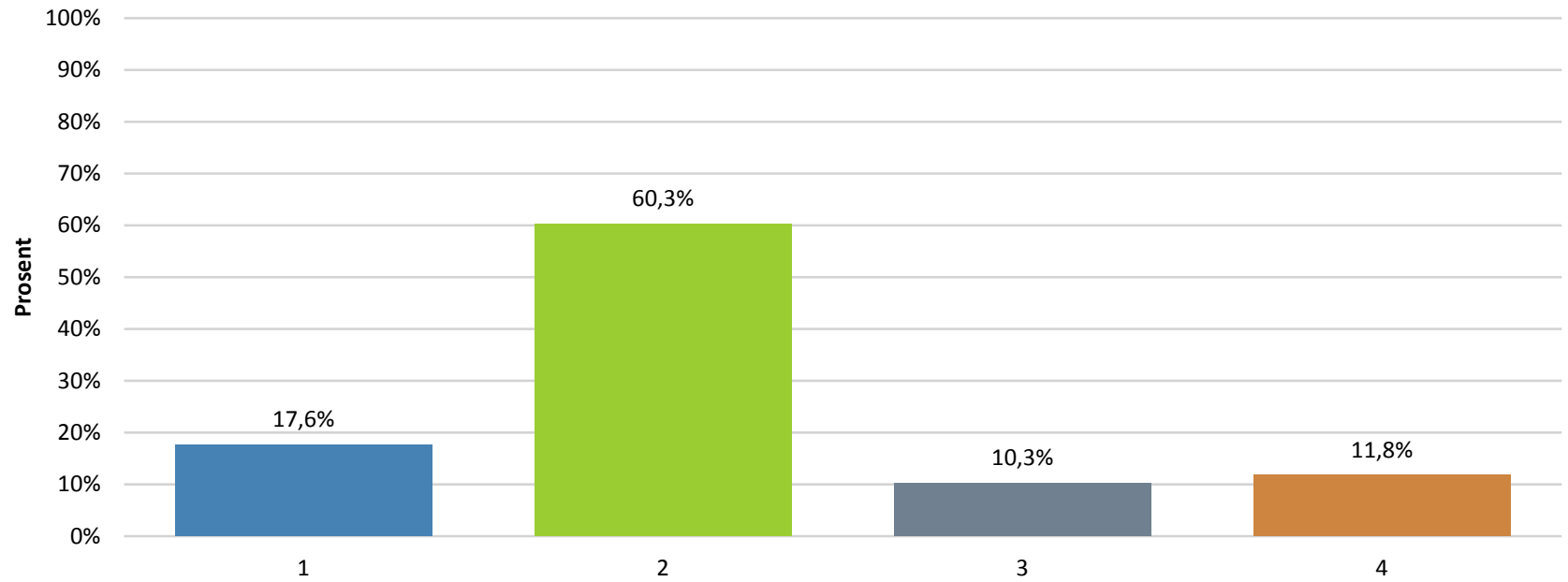
BAKGRUNNSVARIABLER:

	Navn
1	Kvinne
2	Mann

44. Alder?

98

Navn

1	20 år eller yngre
2	21-25 år
3	26-30 år
4	31 år eller eldre

Avdelingsdirektør Fredrik Bøckman Finstad

Justis- og beredskapsdepartementet, Lovavdelingen

Postboks 8005 Dep

0030 Oslo

Universitetet i Oslo

Det juridiske fakultet

Postboks 6706 St. Olavs plass

0130 Oslo

Oslo, 6. november 2015

Tilsynssensors rapport for 2. studieår master i rettsvitenskap 2014/2015

1. Tilsynssensuren 2014/2015 – oppdraget

Det vises til møte 23. februar 2015 med studiedekan Trygve Bergsåker, studieansvarlig lærer for 2. studieår Christoffer Eriksen og rådgiver Eline Sørensen, samt til senere kontakt med Sørensen.

I ovennevnte møte ble det fastlagt at følgende forhold skulle vurderes ved tilsynet av 2. studieår master i rettsvitenskap 2014/2015, jf. brev vedlagt e-post 9. mars 2015 fra Sørensen:

- **Blind annengangssensur:** Blind klagesensur er innført. Erfaringen fra første semester med blind klagesensur er at det er langt større avvik mellom ordinær sensur og annengangssensur. Tilsynssensor går gjennom fem besvarelser som har vært gjennom annengangssensur, og vurderer informasjonen som sendes til sensorene fra fakultetet vedrørende blind klagesensur.
- **Innføring av digital eksamen**
- **Eksamensoppgavene og sensorveiledninger**
- **Fagkombinasjonen:** Vurdering av endring på annet studieår sammenlignet med annen avdeling, for eksempel ny fagkombinasjon uten menneskerettigheter.

- **Obligatorisk undervisning i forvaltningsrett**
- **Internasjonalisering og pensumdekning**
- **Læringsinformasjon på nettet**
- **Sensorkorpsets sammensetning og undervisningsaktivitet ved fakultetet**
- **Formelle feil ved eksamen**

Rapporten her er i hovedsak søkt bygget opp på samme måte som rapporten for 2013/2014. Jeg behandler læringsinformasjon på nettet under punktene om administrativ gjennomføring og om digital eksamen.

2. Oppsummering og anbefalinger

- **Hovedinntrykk:** Eksamen på annet studieår prøver og vurderer studentenes ferdigheter på en upartisk og faglig betryggende måte. Fakultetets klare oppfordring til sensorene om å delta på sensormøter, bør opprettholdes og understrekes.
- **Blind annengangssensur:** Ordningen er lite rettssikker og uheldig. Fakultetet bør gå inn for gjeninnføring av en reell og åpen klagebehandling.
- **Digital eksamen:** Ordningen virker nå å fungere godt og effektivt for kandidatene og sensorkorpset.
- **Eksamensoppgavene:** I hovedsak er det gitt eksamensoppgaver som prøver sentralt stoff. Enkelte deloppgaver er uklart utformet og krever dels betydelig refleksjon, modenhet og forståelse for forholdet mellom jus og politikk. Slike oppgaver bør unngås på tredje semester (JUS2111).
- **Sensorveiledningene:** Sensorveiledningene bør i større grad gi veiledning ved bedømmelsen av besvarelsene.
- **Fagsammensetningen:** Internasjonale menneskeretter bør flyttes fra 1. studieår til 2. studieår.
- **Obligatorisk kurs i forvaltningsrett** virker pedagogisk og faglig godt oppbygget. Bedømmelsesmåten bør endres.
- **Læringsinformasjon på nettet:** Fakultetets nettinformasjon er profesjonell, brukervennlig, innbydende og dekkende. Faginformatjonen fremstår som en betydelig pedagogisk ressurs og bygger fakultets omdømme.
- **Sensorkorpsets sammensetning:** Fakultetet bruker i stor grad eksterne sensorer. Fakultetet bør vurdere om faglig eksamensleder skal ha plikt til å delta ved sensuren.

3. Oversikt over tilsynsensors oppgaver i universitetets og fakultetets kvalitetssystem

Etter universitets- og høyskoleloven § 3-9 nr. 1 skal universiteter og høyskoler sørge for at kandidatenes kunnskaper og ferdigheter blir prøvd og vurdert på en upartisk og faglig betryggende måte. Vurderingen skal også sikre det faglige nivået ved vedkommende studium. Det fastsettes endelig at det skal foretas en ekstern evaluering av vurderingen eller vurderingsordningene.

I tråd med dette har Universitetet i Oslo vedtatt et kvalitetssystem som skal sikre jevnlig vurderinger av kvalitet og påpeke forbedringstiltak. Gjeldende utgave av kvalitetssystemet ble vedtatt av Universitetsstyret 10. mars 2015. I kvalitetssystemets kapittel 10 om ekstern evaluering av vurderingen eller vurderingsordningene, fremgår følgende:

«Mellom de periodiske programevalueringene skal det foretas ekstern evaluering av vurderingen eller vurderingsordningene etter en frekvens fastsatt av fakultetet. Formålet med evalueringen er å bidra til at studentenes kunnskaper og ferdigheter blir prøvd og vurdert på en faglig betryggende måte.

Sentrale tema for evalueringen er vurderingsformer, vurderingsprosesser og standarden på vurderingsresultatene i forhold til faglig innhold, undervisningsopplegg og forventet læringsutbytte.

Evalueringen kan organiseres med bruk av eksterne bedømmersensorer, tilsynssensorer, programrådgivere eller på andre måter som er hensiktsmessig for fakultetet. Fakultetet fastsetter om evalueringen gjennomføres for emner, emnegrupper, fagområder eller studieprogram.

Resultatene fra evalueringen skal dokumenteres slik at de kan være en del av grunnlaget for den periodiske programevalueringen.»

Det fremgår av kvalitetssystemets kapittel 2 om ansvar og medvirkning at fakultetene kan tilpasse ansvarsfordelingen eller legge til ytterligere arbeidsoppgaver i samsvar med egne satsningsområder, tiltak og organisatorisk struktur. Det fremkommer videre at ordningen med tilsynssensur er én av flere måter å evaluere vurderingsordningene på. Juridisk fakultet har valgt å videreføre ordningen med tilsynssensur av blant annet eksamen. Tilsynsensors rolle og funksjon er beskrevet slik i fakultetets studiekvalitetssystem pkt. 3.2:

«Tilsynsensors arbeidsoppgave skal minimum være: Å føre tilsyn med vurderingsformer innen rammen av emnegruppe, et studieprogram, gjennomførte vurderinger og vurderingsprosesser, standarden på resultatene, undervisningsopplegg og forventet læringsutbytte.

Tilsynssensor skal rapportere om tilsynet og gi råd om videre utvikling av vurderingsopplegg og om gjennomføring av vurderingsopplegg. Fakultetet kan også tillegge tilsynssensor andre arbeidsoppgaver.

Tilsynssensor skal få tilsendt alt relevant materiale om det eller de studiene sensoren skal jobbe innenfor.»

Om rapporten fra tilsynssensor heter det i pkt. 3.3:

«Tilsynssensor skal minst hvert annet år gi rapport om sitt arbeid til fakultetet. Tilsynssensor står fritt til å komme med kommentarer om forhold ved undervisningsopplegg, struktur og innhold i det eller de studier sensor er oppnevnt for. Fakultetet skal sende kopi av rapporten til berørte programledere, instituttledere og ansvarlig faglærere. [...]»

På denne bakgrunn og sett hen til beskrivelsen av oppdraget, tillater jeg meg i underveis i rapporten å knytte noen kommentarer til forhold som går utover selve eksamensavviklingen.

4. Tilsendt materiale

På bakgrunn av de spørsmål som ønskes belyst, jf. pkt. 1 ovenfor, er følgende materiale mottatt fra fakultetet:

- Eksamensoppgaver og sensorveiledninger for JUS2111 og JUS2211 fra høst 2014 og vår 2015.
- Lenker til studieinformasjon på nettet.
- Kopi av sensurkommisjonenes protokoller fra høst 2014 og vår 2015.
- Oversikt over klageomgangene høst 2014 og vår 2015.
- Karakterstatistikk før og etter innføring av digital eksamen høst 2013.
- Fem besvarelser underlagt annengangssensur høst 2014.
- Fem besvarelser underlagt annengangssensur vår 2015.
- Beskrivelse av obligatorisk kurs i forvaltningsrett.
- Obligatorisk prøve i forvaltningsrett høst 2014.
- Administrativ informasjon sendt sensorer og klagesensorer høst 2014 og vår 2015.
- Det er ikke mottatt klager på formelle feil ved eksamensavviklingen.

5. Administrativ gjennomføring og nettinformasjon

Som ved tidligere års tilsynssensur er det klare inntrykket at fakultetets forberedelse og gjennomføring av eksamen fremstår som *upartisk, profesjonell, gjennomtenkt og effektiv*. Gjennomføringen av digital eksamen omtales i pkt. 6 nedenfor.

Eksamensinformasjonen til studentene er god og dekkende på fakultetets hjemmesider på nettet. Det gis fylldig og lett tilgjengelig informasjon om tid og sted for eksamen, tilrettelegging, sykdom og trekk, gjennomføring av eksamen, sensur, begrunnelse for sensuren og klage.

Jeg vil særlig berømme Universitetet og fakultetet for også å ha lagt inn en godt synlig peker om *eksamensforberedelser*. Her vises det til Studentsamskipnadens ressurser blant annet om motivasjon, stressmestring og søvn. Dette kan være viktige ressurser å trekke på for studentene våre på jus, hvor det er vel kjent at mange er under et betydelig press under hele studiet, og særlig i eksamensperioden. Presset skal selvsagt være der, men jeg er ikke i tvil om at for mange eksamenskandidater underpresterer grunnet et for høyt opplevet prestasjonspress. Jeg tillater meg i denne forbindelse å oppfordre fakultetet til å gjøre Studentsamskipnadens tilbud kjent på egnet måte for studentene under forelesninger, kurs og manuduksjoner, og gjerne også at kursledere mv. er åpne for å samtale med studentene om slike spørsmål.

Sensorbrevet til sensorene gir klar informasjon til sensorene om den forestående eksamenen. Sensorbrevet mottas nå digitalt med egne hyperlenker til instruks for eksamen og sensur, læringskrav og litteraturliste. Det opplyses også om tidspunkt for sensormøtet. Viktigheten av å *delta i sensormøtet* understrekes i invitasjonen til å delta ved semesterets sensur. Etter tilsynssensors oppfatning bør fakultetet også i selve *sensorbrevet* gi klart uttrykk for at det å være sensor ved Juridisk fakultet i Oslo, også innebærer å *delta i sensormøtet*. Enten møter man fysisk opp i Videokonferanserommet, eller så benytter man seg av telefonkonferansefasilitetene der. Et samlet sensorkorps bør bidra til en felles forståelse av hvilke kriterier som skal legges til grunn ved sensuren, og at disse innarbeides i sensorveiledningene. Dette er desto viktigere etter innføringen av en annengangssensur uten innsyn hverken i hva det klages over eller i det opprinnelige sensurvedtaket. Sensorer som ikke kan avse tid til å delta i sensormøtet, bør vurderes utelukket fra en fortsatt sensorgjerning ved fakultetet.

Tilsynssensor støtter at sensorbrevet klart utpeker hvem av sensorene som skal gi begrunnelse til kandidatene, og at det understrekes at begrunnelsesplikten er fastsatt i universitets- og høyskoleloven § 5-3. Som i forrige tilsynsrapport støtter jeg også at det eksplisitt uttales at fakultetet legger stor vekt på at det settes av tilstrekkelig tid til god sensorbegrunnelse, og at det settes minstemål for når man skal være tilgjengelig for å gi begrunnelse. En god begrunnelse gir kandidaten en bedre forståelse for besvarelsens styrker og svakheter, og kan således fungere som en god og personlig tilbakemelding på den faglige prestasjonen under eksamen. God begrunnelse for resultatet er også meget viktig for kandidatens vurdering av

om det skal bes om ny sensur. Det er nå langt flere tilfeller av både opp- og nedjustering enn før. Det sier seg selv at en ordentlig tilbakemelding kan bety mye for kandidatens vurdering av om det skal bes om ny sensur.

Om annengangssensuren understreker jeg at det er vesentlig at de som foretar denne, også har *deltatt i den opprinnelige sensuren*. Det foreligger etter min oppfatning for mange avvik fra den opprinnelige sensuren til at det er akseptabelt å la andre sensorer enn det opprinnelige korpset delta ved annengangssensuren. Det er derfor prisverdig at det understrekes i sensorbrevet på side 2 at sensorer til ordinær eksamen er *forpliktet* til å delta ved klagesensuren, og at det i denne sammenheng vises til fakultetets instruks for eksamen og sensur § 3-2 nr. 1.

I informasjonen som sendes sensorene i forbindelse med klagebehandlingen, gis det klar beskjed om at det skal foretas en helt ny sensur uten innsyn i tidligere karakter eller i hvorfor det ønskes ny sensur. Det opplyses altså hverken om tidligere karakter eller klagegrunnlag. Fakultetet følger således lojalt opp lovendringen om såkalt «blind klagesensur». Jeg kommer nærmere tilbake til en vurdering av selve ordningen i pkt. 8 nedenfor.

Fakultetets *faginformasjon på nettet* til studentene er for øvrig på et meget høyt nivå, jf. også omtalen i forrige tilsynsrapport. Jeg forstår det slik at fakultetet legger store ressurser i utviklingen av nettinformasjonen, og det gir resultater. Relevant informasjon er nå i enda større grad enn tidligere samlet på ett sted, dette gjelder blant annet for opplysninger om eksamen, se over. *Emnesidene* er lett tilgjengelige, og de inneholder oversiktlig og oppdatert informasjon med beskrivelse av emnet, pekere til timeplan, pensum og eksamensdato, ferdighets- og kompetansemål mv.

Semestersiden for emnet gir konkret informasjon blant annet om undervisningsmateriale. Det legges ut forelesningsdisposisjoner, kursoppgaver og spørsmål og svar. I tillegg foreligger det en god del pedagogisk tilleggsmateriale, jf. for eksempel professor Kjellands webside om velferdsrett som inneholder emnesortert supplerende undervisningsmateriale. Jeg vil også berømme fakultetet for å legge ut forelesninger som *podcasts*. For JUS2211 ligger det således podcastede forelesninger i forvaltningsrett, velferdsrett og miljørett.

Fakultetes nettinformasjon er profesjonell, brukervennlig, innbydende og dekkende. Faginformasjonen fremstår som en betydelig pedagogisk ressurs, og den tjener til å bygge fakultetets omdømme.

6. Digital eksamen

Fakultetet innførte digital eksamen på 2. studieår høsten 2013. Jeg knytter noen generelle merknader til innføringen av ordningen, før jeg ser på karakterstatistikken før og etter innføringen av digital eksamen.

I forbindelse med innføring av digital eksamen er det avgjørende å sørge for forutberegnelighet og trygghet for alle involverte vedrørende den digitale eksamensformen. Dette er viktig, selv om nok brorparten av studentene er vel kjent med digital eksamen fra videregående skole mv. I gjennomføringsmenyen på fakultets nettside om eksamen er det lagt inn god og dekkende informasjon om hva digital eksamen innebærer i praksis, nærmere om hva som møter studentene på eksamensdagen, om brukernavn og passord, om besvarelsesmalen og lagring, innlevering og egen kopi, og nærmere om retningslinjer for digital eksamen.

Selv om man har hatt noen uheldige episoder grunnet tekniske problemer i oppstartsfasen, synes fakultetets system utviklet for digital eksamen i hovedsak nå å fungere godt. Jeg er kjent med at systemet for digital eksamen utviklet ved fakultetet omtales positivt ved andre læresteder.

For sensorenes del synes også ordningen med digital eksamen i all hovedsak å fungere godt og effektivt. Det er en stor fordel å få tilgang til alle oppgaver raskt gjennom sensorportalen etter at eksamen er gjennomført. Videre er det en betydelig lettelse å slippe til stadighet å måtte tyde vanskelig tilgjengelig håndskrift – særlig på gjennomslagskopien. For mange av sensorene er det også en fordel å kunne utføre selve sensurarbeidet digitalt.

Karakterstatistikken etter innføring av digital eksamen synes ikke å gi grunnlag for å påvise noen vesentlig karaktermessig forskyvning. Antall stryk synes å ha falt noe. Antall avbrudd var lavt før innføringen av digital eksamen, og synes enda lavere etter innføringen av digital eksamen.

7. Eksamensoppgavene og sensorveiledningene

JUS2111 – statsforfatningsrett og internasjonal rett: Høsten 2014 ble det gitt et oppgavesett som i spørsmål 1 og 2 gjaldt tolkning av folkerett, EU-rett og norsk statsforfatningsrett. Spørsmålene må anses godt dekket i hovedlitteraturen, selv om de dels er overlappende og legger opp til en repetitiv besvarelse.

Videre ble det gitt et spørsmål 3 som lyder slik:

«Hva slags plass er det igjen i tolkningsmetoden i folkeretten og EU-retten til begreper som nasjonal skjønnsmargin og nasjonalt handlingsrom, og hva slags plass gir tolkningsmetoden i norsk statsforfatningsrett for lovgivers handlingsrom?»

Noen studenter vil kanskje nokså raskt se hva spørsmålet skal prøve. Etter min mening er imidlertid spørsmålet meget omfattende, og det er uklart formulert. En god besvarelse forutsetter betydelig faglig modenhet og innsikt i dels kontroversielle rettspolitiske spørsmål. Dette preger neppe flertallet av tredjesemesterstudentene. Spørsmålet egner seg derfor i mindre grad enn de øvrige spørsmålene som en prøve på studentenes kunnskap ut fra læringskravene. I stedet for å formulere et ytterligere teoretisk og vanskelig tilgjengelig spørsmål i tillegg til teorispørsmål 1 og 2, bør man kanskje la seg inspirere av oppgavesettet gitt våren 2013. Det tok opp lignende tolkningsspørsmål som høst 2014, men det inneholdt i stedet en kortfattet praktikumoppgave som avsluttende spørsmål 3. Det semesteret ble altså også studentens evne til å løse konkrete rettsspørsmål prøvet.

Sensorveiledningen til JUS2211 høsten 2014: Det er bra at veiledningen på s. 1, 2 og 10 reflekterer erfaringer fra sensormøtet. Dette kan imidlertid gjøres i enda større grad og konkretiseres. Veiledningen bærer videre i for stor grad preg av å være en ren *faglig* orientering om stoff mange sensorer vil være rimelig vel kjent med.

Etter min oppfatning bør veiledningene i større grad rette seg *konkret mot bedømmelsen*. En felles forståelse av bedømmelsesstandarder bør vektlegges i enda større grad etter innføringen av såkalt «blind klagesensur». Vendinger som «kandidater som klarer å få sagt noe interessant om art. 31(2)-(3), må belønnes for dettc, men her kan det neppe forventes mye» (s. 3), gir i liten grad veiledning for sensorene. Veiledningene bør altså gi tydeligere anvisninger om bedømmelsesnormen.

Våren 2015 ble det til JUS2111 gitt en blanding av en teoretisk og praktisk oppgave om Grunnloven § 92 som erstattet den tidligere § 110 c om menneskerettigheter. Forholdet mellom grunnlovsvern og vern etter konvensjoner som er gjort til norsk rett er dekket av læringskravene, selv om den aktuelle grunnlovsendringen ikke var dekket av pensumlitteraturen høsten 2014. Oppgaven viser at det vil være en fordel om kandidatene leser statsforfatningsrett og internasjonale menneskeretter i sammenheng, jf. pkt. 9 om fagsammensetningen nedenfor. Videre ble det gitt en oppgave om ansvarsfrihetsgrunnene i folkeretten. Oppgavens tema er dekket i hovedlitteraturen og i undervisningen. Oppgavesettet reiser dels vanskelige spørsmål, men må samlet sett ansees å ligge på riktig nivå og omfang, også med hensyn til at det dreier seg om en sekstimers eksamen.

Sensorveiledningen er kortfattet, men instruktiv. Den understreker fortjenstfullt innledningsvis at den er «en veiledning til sensorene til hjelp for deres sensurarbeid, som ikke er det samme som en redegjørelse for hva kandidatene forventes å prestere på eksamen». Læringskrav og relevant hovedlitteratur refereres ryddig og greit, og det gis løpende gode og instruktive direktiver om bedømmelsen. Det er i denne sammenheng bra at det vises hvilke emner som er dekket i undervisningen, hvilke emner som er kortfattet dekket og vanskelig tilgjengelig i litteraturen, og også hvilke hjelpemidler som er tillatt på eksamen (herunder ILCs utkast til regler om statsansvar).

JUS2211 – forvaltningsrett: Høsten 2014 ble det gitt et klassisk praktisk oppgavesett i forvaltningsrett og miljørett. Oppgavene ligger i kjernen av læringskravene og er godt dekket av hovedlitteraturen i forvaltningsrett og miljørett.

Sensorveiledningen inneholder tendenser til direktiver om hvordan besvarelsene skal vurderes, men bærer i hovedsak preg av å være et forslag til hvordan oppgaven kan løses. Deler av veiledningen til del II synes videre å utgjøre en slags kritikk av en dom som oppgaven er inspirert av. Samlet gir veiledningen en faglig orientering om oppgavens spørsmål, men utover det gir den forholdsvis lite veiledning om vurderingen av kandidatens prestasjoner.

Våren 2015 ble det i del I gitt en sentral oppgave i velferdsrett om rettssikkerhetsutfordringer ved bruk av tvang. Del II var en praktisk oppgave i forvaltningsrett. Begge oppgaver er godt dekket av hovedlitteraturen, og omfanget er lagt på riktig nivå med hensyn til læringskrav og en sekstimers eksamen.

Sensorveiledningen gir gode føringer for sensuren; det gis klare eksempler på hva som bør forventes, og det vises til hvordan spørsmålene er behandlet i litteratur og i undervisning. Det ville vært en fordel om veiledningen kunne ha gitt uttrykk for om dommene det vises til, er tatt inn i domsamlingen som er lovlig hjelpemiddel til eksamen.

Oppsummeringsvis prøver oppgavene læringskravene på en god måte innenfor en sekstimers prøve. Oppgavene er gjennomgående godt dekket av hovedlitteratur og undervisning. Sensorveiledningene er faglig solide, og gir et godt faglig grunnlag for å vurdere studentenes prestasjoner. For å gi *et så likt vurderingsgrunnlag som mulig*, er det også av betydning at veiledningene gir klare anvisninger på hvordan selve *bedømmelsen* skal foretas, og at diskusjonen under sensormøtet reflekteres i veiledningene, der dette er naturlig.

8. Blind klagesensur

Universitets- og høyskoleloven § 5-3 gir regler om klage over karakterfastsetting og rett til begrunnelse. Tidligere var ett hovedalternativ for klagebehandlingen såkalt «åpen klagebehandling», det vil si at kandidatens begrunnelse for klagen og det opprinnelige sensurvedtaket ble lagt frem for en klagekommisjon, som behandlet klagen ut fra en full opplysning av det opprinnelige sensurvedtaket i tråd med vanlige forvaltningsrettslige prinsipper. Slik ble da også klagesystemet praktisert ved Det juridiske fakultet ved Universitetet i Oslo.

Norsk studentorganisasjon ba i brev 17. juni 2013 Kunnskapsdepartementet om å endre regelverket, slik at all klagesensur skal gjennomføres uten at sensorene har informasjon om det første karaktervedtaket, se nærmere Prop. 59 L (2013-2014) pkt. 5.3.1. Et slikt forslag ble sendt på høring. Forslaget møtte motbør under høringen, blant annet fra Universitetet i Oslo. På tross av dette valgte departementet å gå inn for en endring som foreslått. Universitets- og høyskoleloven § 5-3 fjerde ledd lyder etter lovendringen slik:

«En kandidat kan klage skriftlig over karakteren for sine egne prestasjoner innen tre uker etter at eksamensresultat er kunngjort. Ny sensurering skal da foretas. Ved ny sensurering skal sensorene ikke få opprinnelig karakter, sensors begrunnelse for denne eller studentens begrunnelse for klagen. Er krav om begrunnelse for karakterfastsetting eller klage over formelle feil ved oppgavegiving, eksamensavvikling eller gjennomføring av vurderingen fremsatt, løper klagefristen etter denne paragraf fra kandidaten har fått begrunnelsen eller endelig avgjørelse av klagen foreligger. Ved bruk av løpende vurdering kan institusjonen bestemme om kandidaten skal fremsette klage etter vurdering av separat prøve, oppgave eller annen vurdering, eller om klage skal fremsettes når resultatet fra fag, emne eller emnegruppe er kunngjort.»

Fakultetet har etter dette fra høstsemesteret 2014 gjennomført såkalt «blind klagesensur». I og med at det i realiteten ikke foretas noen reell klagebehandling, men en ny vurdering helt uten innsyn i hvorfor det klages eller hva det opprinnelige sensurvedtaket var, omtaler jeg sensuromgang nr. 2 som «annengangssensur».

Fakultetet orienterte i brev 21. september 2015 sensorkorpset om erfaringene med innføringen av annengangssensur. Fakultetet viste til at ved flere emner får over halvparten av kandidatene som har klaget endret karakter ved annengangssensuren. En god del kandidater får endret karakteren to karakterer, samtidig som langt flere kandidater går ned enn det som var tilfellet tidligere. Disse tendensene gjelder generelt innenfor emnene på studieårene og for masteroppgavene.

Ser vi nærmere på emnene ved 2. studieår, har innføringen av annengangssensur gitt følgende utslag:

Ved eksamen i JUS2111 vår 2013, høst 2013 og vår 2014 lå klageprosenten mellom 7,84 % og 11,7 %. V13 ble 1 klage tatt til følge (gunst), H13 ble 3 klager tatt til følge (gunst) og 1 satt ned, V14 ble 4 satt opp.

Etter innføringen av annengangssensur høsten 2014 var resultatene som følger ved JUS2111: Klageprosenten var 19,5 % (45 klager). Av disse ble 18 satt opp, mens 10 ble satt ned. Vår 2015: klageprosent: 17,9 % (41 klager). Av disse ble 22 satt opp, 4 ned.

Ved JUS2211 var tallene slik: Klageprosenten lå i de tre semestrene før lovendringen på mellom 8,38 % og 14,6 %. V13 ble 4 satt opp, H13 ble 3 satt opp og 1 ned, mens V14 ble 8 satt opp og 1 ned.

Etter innføringen av annengangssensur høsten 2014, var klageprosenten ved JUS2211 H14 på 12 % (30 klager). Av disse ble 7 satt opp, mens 3 ble satt ned. V15 var klageprosenten på 23,5 % (55 klager). 31 ble satt opp, 2 ble satt ned.

Dette bekrefter innholdet i fakultetets brev 21. september 2015. Tendensen er klar med hensyn til at klageantallet øker, og langt flere opprinnelige sensurvedtak endres. En del av endringene går også over to karakterer: JUS2111: H14: 3, V15: 8. JUS2211: H14: 1, V15: 4.

Fakultetet har på denne bakgrunn bedt meg se på besvarelser underlagt ny sensur. Vekten er lagt på besvarelser med sprik på to karakterer mellom opprinnelig sensurvedtak og ny sensur. Etter å ha gått gjennom fem besvarelser på JUS2111 høst 2014, ba jeg om å få oversendt ytterligere fem besvarelser fra vår 2015. Mitt hovedinntrykk er følgende:

Jeg har vurdert 8 besvarelser med sprik på to karakterer. I ett tilfelle (C til A) er jeg enig i resultatet ved ny sensur. Ved de øvrige 7 besvarelsene burde det opprinnelige sensurvedtaket enten ha blitt stående eller kanskje bli satt opp én karakter. Ved besvarelsene med sprik på én karakter, var min vurdering at ny sensur som medførte justering ned fra C til D nok var korrekt. Det samme gjelder for besvarelsen som ble satt fra B til C. Her lå besvarelsen mellom C og B, men det kan nok tenkes at denne kandidaten ville beholdt B-en ved en åpen klage.

Hovedsiktemålet med all sensurvirksomhet må være å foreta en så objektiv vurdering som mulig av den faglige prestasjonen ut fra de vurderingskriteriene som er satt, og ut fra en rimelig ressursbruk ved sensuren. En ny vurdering av besvarelsen må ha som målsetning å *rette opp* en eventuell feilvurdering. En første

kilde til ulik vurdering er at sensurvirkosomhet på jus aldri kan bli helt eksakt – det vil alltid foreligge et skjønnelement som kan gi seg utslag i en viss forskjell i karakterfastsettelsen. Det sentrale spørsmålet er imidlertid om det er grunn til å anta at ny og «blind» sensur uten innsikt i hva det klages over eller hvilken karakter som ble satt først, leder til et *riktigere resultat* for klageren.

Min gjennomgåelse (*third opinion*) av besvarelser som har vært underlagt ny sensur, viser at besvarelsene som har oppnådd karakterene E og D, og som er justert opp to karakterer, gjennomgående synes å være for mildt bedømt ved anngangssensuren. Min vurdering av disse besvarelsene basert på sensorveiledningene og 15 års erfaring som sensor, derunder på 2. avdeling og 2. studieår – og med forbehold for at jeg ikke har deltatt som sensor ved de aktuelle eksamener denne gangen – er som nevnt at noen av dem kanskje kan justeres opp én karakter. Det generelle inntrykket fra besvarelsene jeg har sett på og som ble oppjustert fra svake karakterer, er at det kan virke som om klagekommissjonen bevisst eller ubevisst kan legge inn en sikkerhetsmargin i klagerens favør. Kommissjonen vet hvilke konsekvenser det kan bety for klager dersom man settes ned, og kan da vurdere besvarelsen mer positivt enn det er grunnlag for.

Jeg vil også peke på at klageprosenten har økt dels betydelig, og den lå for JUS2211 våren 2015 på 23,5 %. Av disse ble 31 satt opp – det er 56,3 % av klagen og 13,2 % av det samlede antall kandidater som møtte til eksamen. Når så mange av klagen gis medhold, må spørsmålet stilles om rettssikkerheten til de *øvrige kandidatene som ikke klager* kan ansees tilstrekkelig ivaretatt. Dras logikken ved «blind klagesensur» helt ut til det samlede antallet kandidater, kan det hevdes at samtlige kandidater bør underlegges ny sensur. Spørsmålet som da melder seg er, som nevnt over, om det er grunn til å anta at sensuromgang nr. 2 er riktigere enn sensuromgang nr. 1. Min gjennomgåelse kan tyde på at det ikke foreligger noe sikkert grunnlag for å si at sensuromgang nr. 2 medfører et riktig resultat. Det må selvsagt tas forbehold om at min *third opinion* av besvarelsene gjelder et forholdsvis begrenset antall.

Klagesystemet bør ta særlig hensyn til de kandidatene som kan oppnå et svakere resultat etter klagen. Ved den tidligere ordning ble klagerens innsigelser til det opprinnelige sensurvedtaket vurdert. Klagesensuren tok også hensyn til den opprinnelige karakteren, slik at tvil ved vurderingen om kandidaten skulle settes ned, vanligvis falt ut i kandidatens favør. Ved klageomgangen høsten 2014 for JUS2111 ble 10 av 45 klager satt ned. Ut fra vanskelighetene ved å fastslå om ny sensur medfører et riktig resultat, er det når man ser på antallet som *settes ned*, enda større grunn til å revurdere den gjeldende klageordningen.

Basert på ovenstående er det vesentlig å sørge for en så god forståelse for bedømmelseskriteriene som mulig i sensorcorpset. Gode føringer for bedømmelsen i sensorveiledningene, deltagelse på sensormøtene og streng praktisering av plikten til å delta i klageomgangen for det opprinnelige sensorcorpset, er derfor viktig. Ordningen med «blind klagesensur» lider uansett av vesentlige svakheter. Jeg anbefaler derfor fakultetet å gå inn for gjeninnføring av en åpen klageordning.

9. Fagsammensetning og pensumdekning

Fagsammensetning: Under punktet her behandles forslag til endringer i fagkombinasjonen, spørsmål om forutsatt kunnskap, og om hovedlitteraturen reflekterer internasjonalisering av fagene.

Emnet JUS2111 - Statsforfatningsrett og internasjonal rett består av fagområdene statsforfatningsrett (10 studiepoeng), EØS-rett (5 studiepoeng) og folkerett (5 studiepoeng). På tredje semester er det i oppbyggingen av studiet lagt opp til at examen facultatum kommer i tillegg. Emnet JUS2211 – Forvaltningsrett består av fagområdene alminnelig forvaltningsrett (15 studiepoeng), velferdsrett (8 studiepoeng) og miljørett (7 studiepoeng).

Jeg har ingen merknader til plasseringen av de forskjellige fagene i hvert sitt emne. Fagene har en rekke forbindelser til hverandre innad og seg imellom, også til examen facultatum. Disse sammenhengene beskrives godt på emnesidene på nettet.

Etter min mening kan det imidlertid reises spørsmål om faget internasjonale menneskeretter bør flyttes fra annet studiesemester (JUS 1211 - Privatrett II) til JUS 2111 – Statsforfatningsrett og internasjonal rett. Faget lå tidligere på 2. avdeling som del av internasjonal rett sammen med folkerett og EØS-rett, jf. omtalen i tilsynsrapporten for 2013/2014 på s. 7. Jeg peker igjen på at det for så vidt er prisverdig at de internasjonale elementene av jusen kommer klart frem helt i begynnelsen av studiet. På den annen side hører faget bedre hjemme i fagkretsen på 2. studieår. Faget har en naturlig tilknytning til den alminnelige folkeretten. I tillegg kommer at grunnlovsrevisjonen i 2014 gav menneskerettene utvidet konstitusjonell betydning. Dette ble satt på spissen til eksamen i JUS2111 høst 2014, hvor Grunnloven § 92 dannet utgangspunkt for spørsmålene. Fagene statsforfatningsrett og menneskeretter har så nær sammenheng, at man kan miste en vesentlig faglig og prinsipiell dimensjon ved ikke å studere disse fagene i sammenheng.

De internasjonale aspektene ved de juridiske fag bør kunne dekkes i det innledende metodekurset på første studieår, eventuelt ved en noe bredere omtale i hovedlitteraturen til de enkelte fagområder på første studieår.

På denne bakgrunn bør fakultetet vurdere å flytte internasjonale menneskeretter fra JUS1211 til JUS2111.

Pensumdekningen: Jeg er bedt om å vurdere om hovedlitteraturen i fagene miljørett og velferdsrett i tilstrekkelig grad tar opp i seg internasjonaliseringen av fagene.

Ser vi på hovedlitteraturen i miljørett, så er det første alternativet Bugge, *Lærebok i miljøforvaltningsrett*, 4. utgave fra 2015. Boken vier et eget kapittel til innføring i internasjonal miljørett (kap. 3), mens hele kap. 4 er viet til miljøvern under EØS-avtalen. Det andre alternativet er Backer, *Innføring i naturressurs- og miljørett*, 5. utgave fra 2012. Etter min oppfatning reflekterer bokens innretning fagets internasjonale dimensjoner, jf. for eksempel kap. 2.2 flg. om blant annet globale, regionale og lokale miljøproblemer, og årsakene til og virkningene av miljøproblemer. I boken for øvrig tas det løpende hensyn til fagets internasjonale aspekter gjennom EØS-avtalen, EMK, CITES, Rio-erklæringen, Kyotoprotokollen mv. Jeg nevner for ordens skyld at støttelitteraturen også omhandler internasjonale aspekter.

Hovedlitteratur i velferdsrett er Kjønsstad og Syse, *Velferdsrett I*, 5. utgave fra 2012. På s. 87 flg. redegjøres det for internasjonale kilder i velferdsretten, og da i første rekke menneskerettene (EMK, SP og ØSK) og EU/EØS-retten. I boken ellers tas blant annet forholdet til EMK opp, se for eksempel kap. 3.2 om retten til opplæring og kapittel 10.5 om menneskeretter som beskytter den personlige integritet. EØS-retten berøres flere steder i boken, men det synes som den betydelige utviklingen som har skjedd på feltet, ikke er reflektert i utstrakt grad. Jeg peker for ordens skyld også her på at internasjonale aspekter er behandlet i støttelitteraturen, se for eksempel bind II av *Velferdsrett* pkt. 1.11 om internasjonal rett og Karl Harald Søvigs artikkel *Europeisering av sosialretten*.

Sammenfatningsvis synes hovedlitteraturen i faget *miljørett* å reflektere de internasjonale aspektene ved faget. Hovedlitteraturen i *velferdsrett* synes imidlertid å kunne bygges ut med hensyn til internasjonale aspekter, særlig gjelder det forholdet til *EØS-retten*. EØS-rettslige aspekter ved velferdsretten behandles i Sejersted m.fl., *EØS rett*, 3. utgave fra 2011, kap. 18 om fri bevegelse for personer, men dette kapitlet er verken hovedlitteratur eller støttelitteratur på JUS2111. Disse temaene bør derfor dekkes bedre i faget velferdsrett på JUS2211.

Anbefalte forkunnskaper: Jeg er endelig bedt om å vurdere om det er tilstrekkelig at JUS2111 er *anbefalt* forkunnskap for JUS2211. Jeg tolker spørsmålet slik at det dreier seg om sammenhengen mellom fagene er så sterk at det bør gjøres til et

obligatorisk krav for å ta eksamen i JUS2211 at JUS2111 er bestått. Som det vises til på studieårets nettside, er det en rekke sammenhenger og linjer mellom fagene:

«Det er en nær forbindelse mellom dette emnet og JUS2211 - Forvaltningsrett, som tilbys i påfølgende semester av jusstudiet. Kjennskap til og forståelse for reglene som behandles i statsforfatningsretten, er på mange måter *en forutsetning for å sette rettsreglene i (særlig) den alminnelige forvaltningsrett inn i sin rette faglige kontekst*. Samtidig setter folkerett og spesielt EØS-rett på enkelte punkter rammer for alminnelig forvaltningsrett, skjønt først og fremst for spesiell forvaltningsrett, som miljørett og velferdsrett.» (min utheving)

Dette reflekteres også dels i eksamensoppgavene, der det eksempelvis i eksamensoppgaven til JUS2211 høst 2014 var forutsatt kunnskap om statsrådets rolle i regjeringen og i et departement.

Selv om sammenhengene er åpenbare, kan jeg imidlertid ikke se at avhengigheten i utgangspunktet er så stor at bestått JUS2111 bør stilles som et krav om obligatoriske forkunnskaper ved JUS2211. Studenter og sensorer bør imidlertid gis klar beskjed om at forståelse av de nevnte sammenhenger er en forutsetning for å kunne prestere godt faglig på eksamen. Dette bør således behandles eksplisitt i sensorveiledningene i større grad enn det som har vært tilfellet så langt.

10. Obligatorisk arbeidskrav i forvaltningsrett

På 2. studieår er det innført obligatoriske arbeidskrav i form av kurs i kildesøk (JUS2111), og kurs i forvaltningsrett (JUS2211). Her skal det knyttes noen merknader til kurset i forvaltningsrett.

Kurset i forvaltningsrett går ifølge fakultetets semesterside (høst 2015) for JUS2211 over åtte dobbeltimer, hvorav de tre siste dobbeltimene er obligatoriske. Det skal innleveres en oppgave med en ordgrense på 2000 ord. Oppgaven gis som en hjemmeoppgave som skal løses innen 24 timer. For å bestå kurset skal man ha deltatt i den obligatoriske delen av kurset, man skal «ha deltatt aktivt» i gruppearbeid, og man skal bestå hjemmeoppgaven.

Oppgaven som ble gitt høst 2014 reiser sentrale spørsmål om ugyldighet, mens oppgaven vår 2015 reiser like sentrale spørsmål om legalitetsprinsippet. I begge oppgaver vektlegges forståelsen av reglenes bakgrunn – det spørres om *hvilke hensyn* som ligger bak reglene.

Kursets *innhold* synes godt egnet for å gi en god pedagogisk effekt. De obligatoriske *kursoppgavene* vektlegger en grunnleggende rettspolitisk forståelse for reglene, noe som kan være verdifullt ved tilegnelsen av rettsstoffet i forvaltningsrettsfagene for øvrig. Det kan også ha stor verdi å få arbeide selvstendig

i 24 timer med et sett rettslige spørsmål, og med alle tilgjengelige kilder. Dette trener studentene i en måte å løse spørsmål på som kan sammenlignes med det «virkelige» rettsliv.

Det kan imidlertid stilles spørsmål om *bedømmelsesmåten* for om kurset er bestått eller ikke, er hensiktsmessig. Kurslærer skal gjøre en «samlet vurdering» av arbeidskravets tre elementer: oppmøte, aktiv deltagelse i gruppe og individuell besvarelse. Etter min oppfatning er det vurderingen av den individuelle besvarelsen som er mest relevant. Kontroll av obligatorisk oppmøte og en vurdering av om deltagelse i gruppearbeid har vært «aktiv», synes ikke rimelig i et fag som vektlegger evnen til selvstendig tenkning og forståelse av sentrale rettsstatsverdier.

I stedet for kurslærers vurdering av de tre arbeidskravene, kan fakultetet vurdere om oppgaven kan bygges om til en tellende *hjemmeeksamen* som bedømmes etter den ordinære karakterskalaen. Bygges kurset opp mot en slik tellende hjemmeoppgave, antar jeg også at behovet for å måle aktiv deltagelse og oppmøte vil bortfalle.

11. Sensorkorpsets sammensetning og forhold til fakultetet

Jeg er bedt om å undersøke sensorkorpsets forhold til fakultetet, nærmere bestemt om hvordan sensorkorpset fordeler seg på interne og eksterne sensorer. Videre skal jeg se på om sensorene deltar i undervisningsvirksomhet i fagene på studieåret. Jeg antar at bakgrunnen for spørsmålene er et ønske om å undersøke om de eksterne sensorene har et aktivt forhold til fakultetet også utenom sensuren. Dette kan øke den felles forståelsen av fagområdene og læringskravene, og man kommer bedre inn i hva som vektlegges i undervisningen. Det kan antas at dette kan berede grunnen for en mer helhetlig sensur.

Høsten 2014 var sensorkorpset satt sammen som følger:

- JUS2111: 4 interne, 4 eksterne.
- JUS 2211: 1 intern, 6 eksterne.

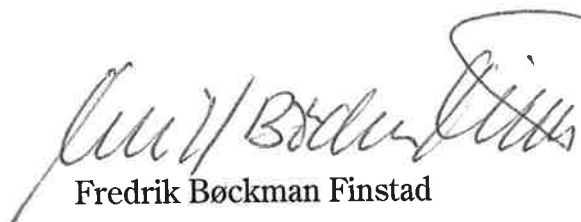
Våren 2015 var sammensetningen slik:

- JUS 2111: 1 intern, 8 eksterne.
- JUS 2211: 0 interne, 7 eksterne.

Det kan på denne bakgrunn konstateres at fakultetet i vid utstrekning benytter seg av eksterne sensorer på 2. studieår.

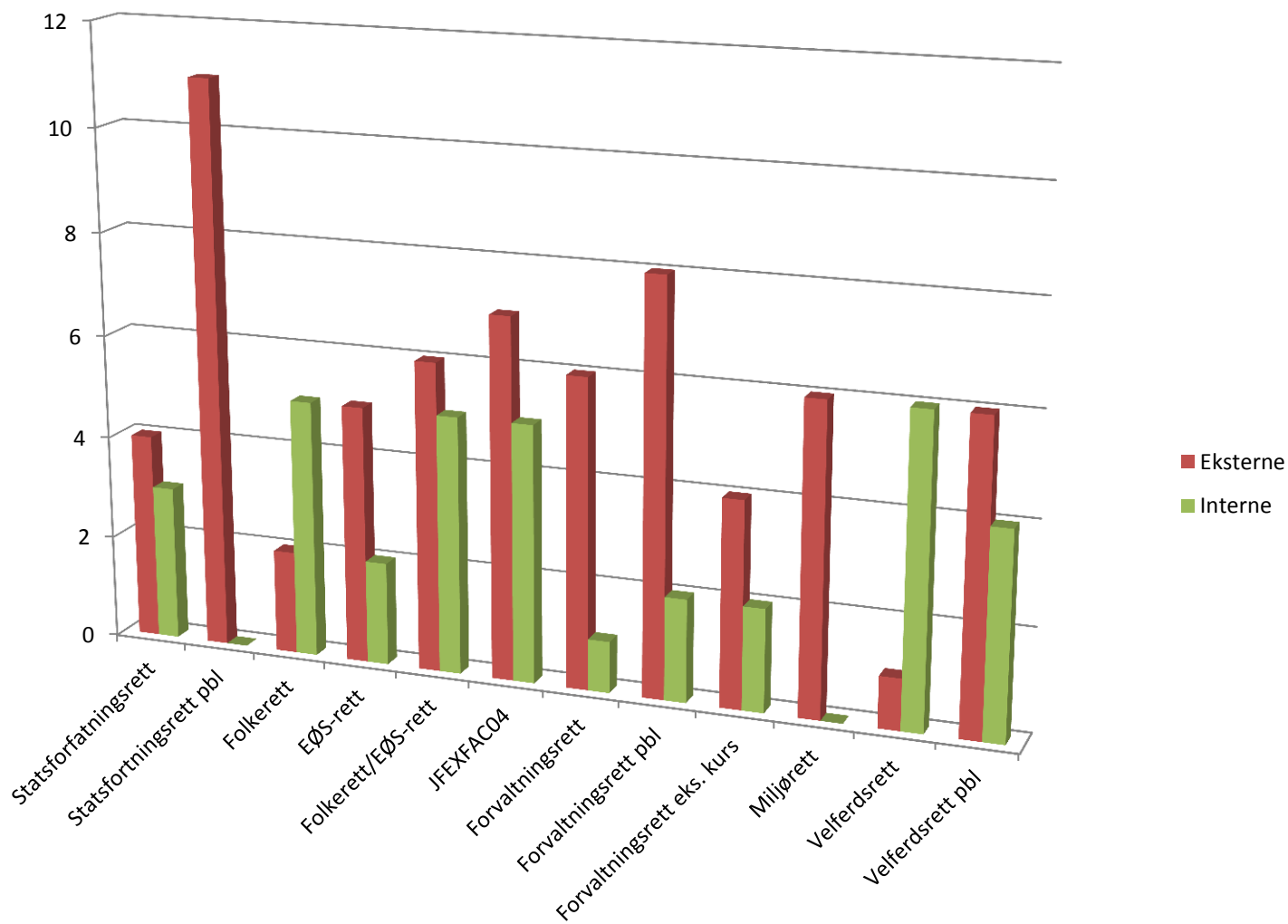
Deltagelse i undervisning: Våren 2015 deltok fem av femten eksterne sensorer i undervisningsvirksomhet på 2. studieår ved fakultet. Den interne sensoren deltok også i undervisningsvirksomhet på 2. studieår.

Jeg vil anta at det kan være ønskelig at *faglig eksamensleder*, som også leder sensormøtet og oppgaveutvalget, deltar i selve sensurarbeidet, selv om vedkommende ikke synes forpliktet til dette etter instruks for eksamen og sensur § 1-2 nr. 2 bokstav g. Så vidt jeg kan se, deltok ikke faglig eksamensleder som sensor hverken høsten 2014 eller våren 2015. Etter instruks § 1-2 nr. 2 bokstav g nr. iv skal imidlertid faglig eksamensleder delta ved *klagesensuren*. Jeg vil imidlertid frarå at faglig eksamensleder deltar ved annengangssensuren uten å ha deltatt som ordinær sensor. Vedkommende vil da i for liten grad kjenne nivået fra den opprinnelige sensuren, og dette er nødvendig ut fra den ordningen med annengangssensur som nå praktiseres. Jeg vil videre anbefale at instruks justeres i henhold til de endringer som er foretatt i klagereglene. Etter min mening bør som nevnt faglig eksamensleder vurderes å være pliktig til å delta ved ordinær sensur, i hvert fall dersom vedkommende skal delta i annengangssensuren.

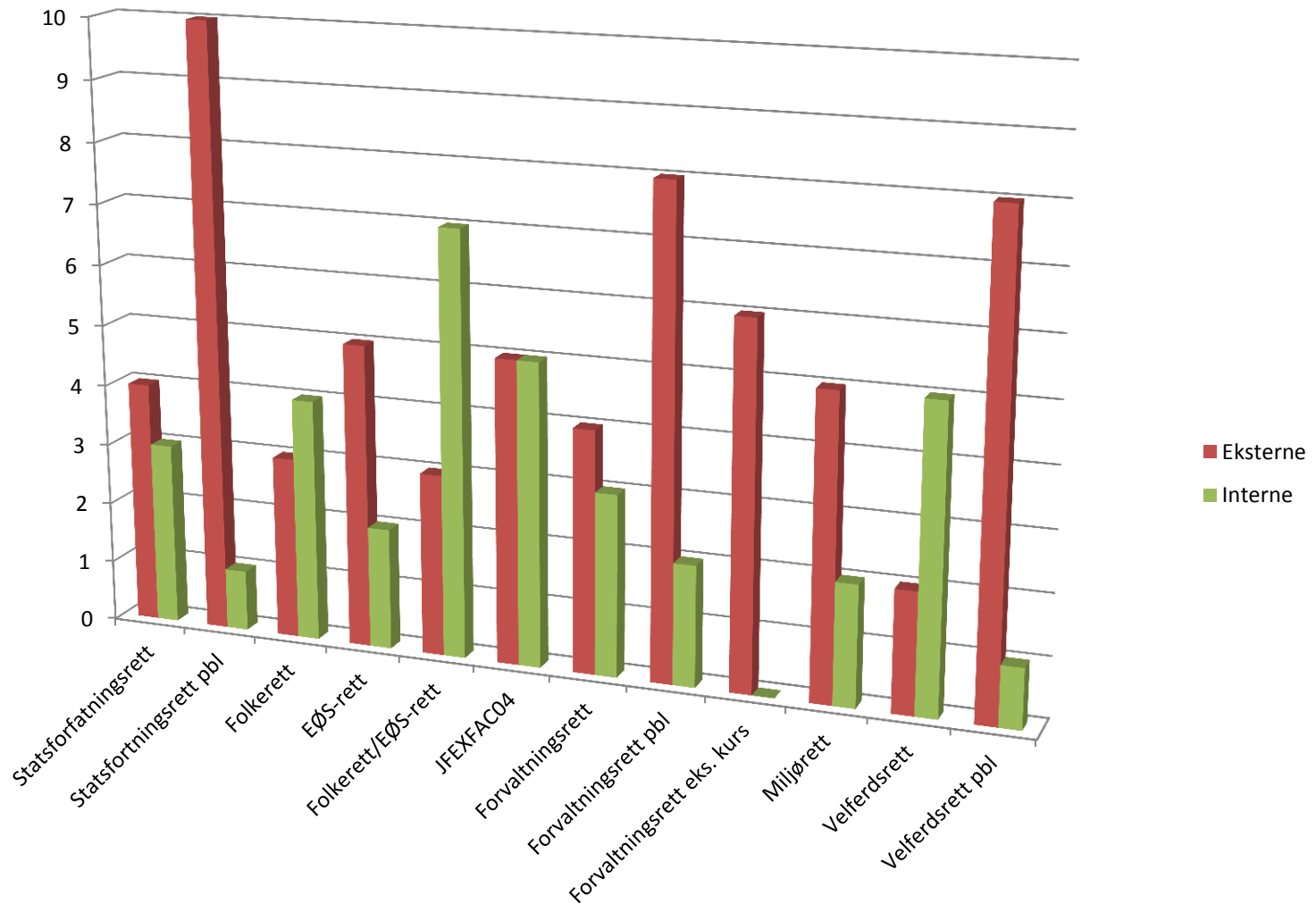
Fredrik Bøckman Finstad

Interne og eksterne kurslærere¹¹⁶ - fordelt etter fagområde (høst 2014)

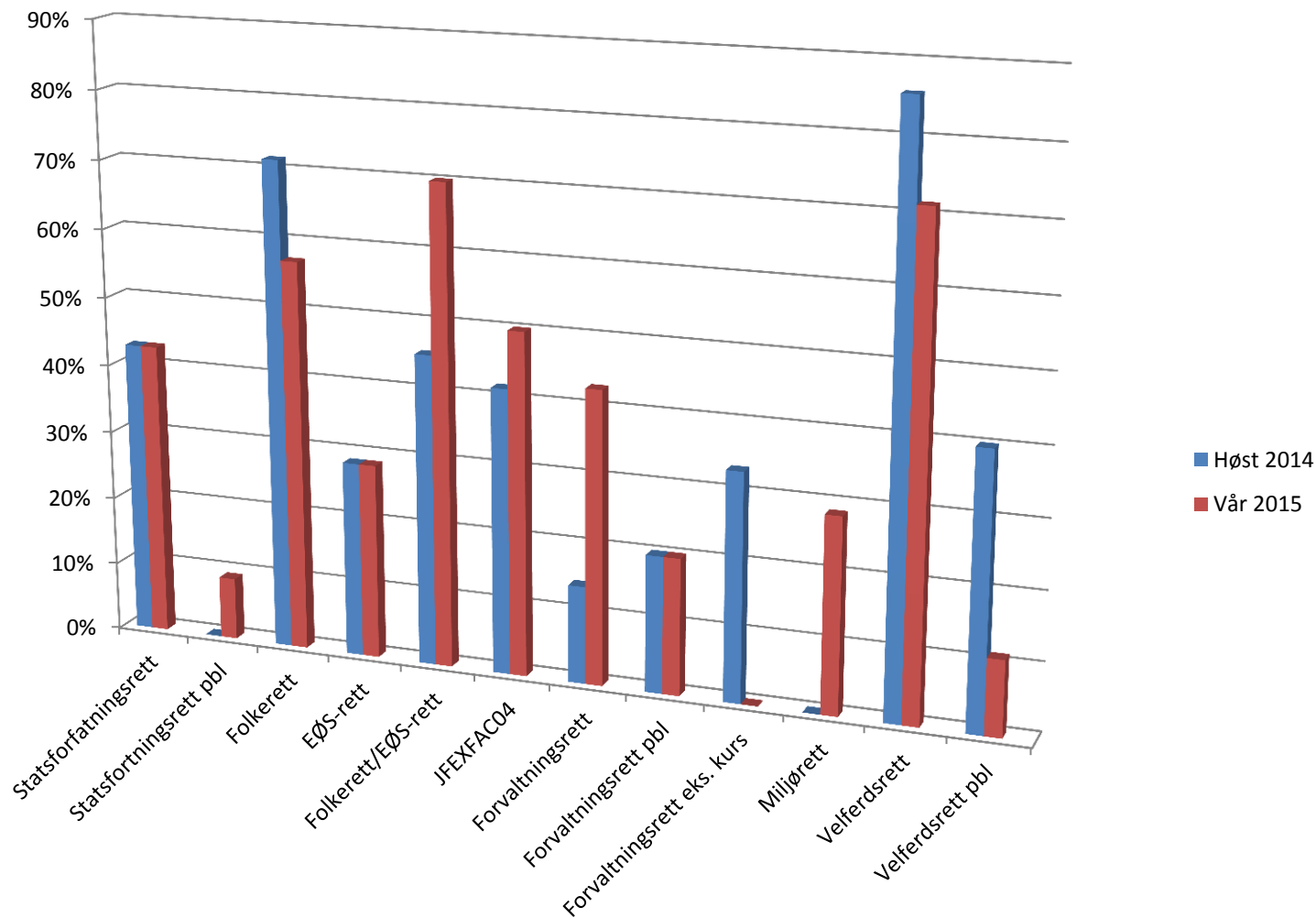

Interne og eksterne kurslærere¹¹⁷

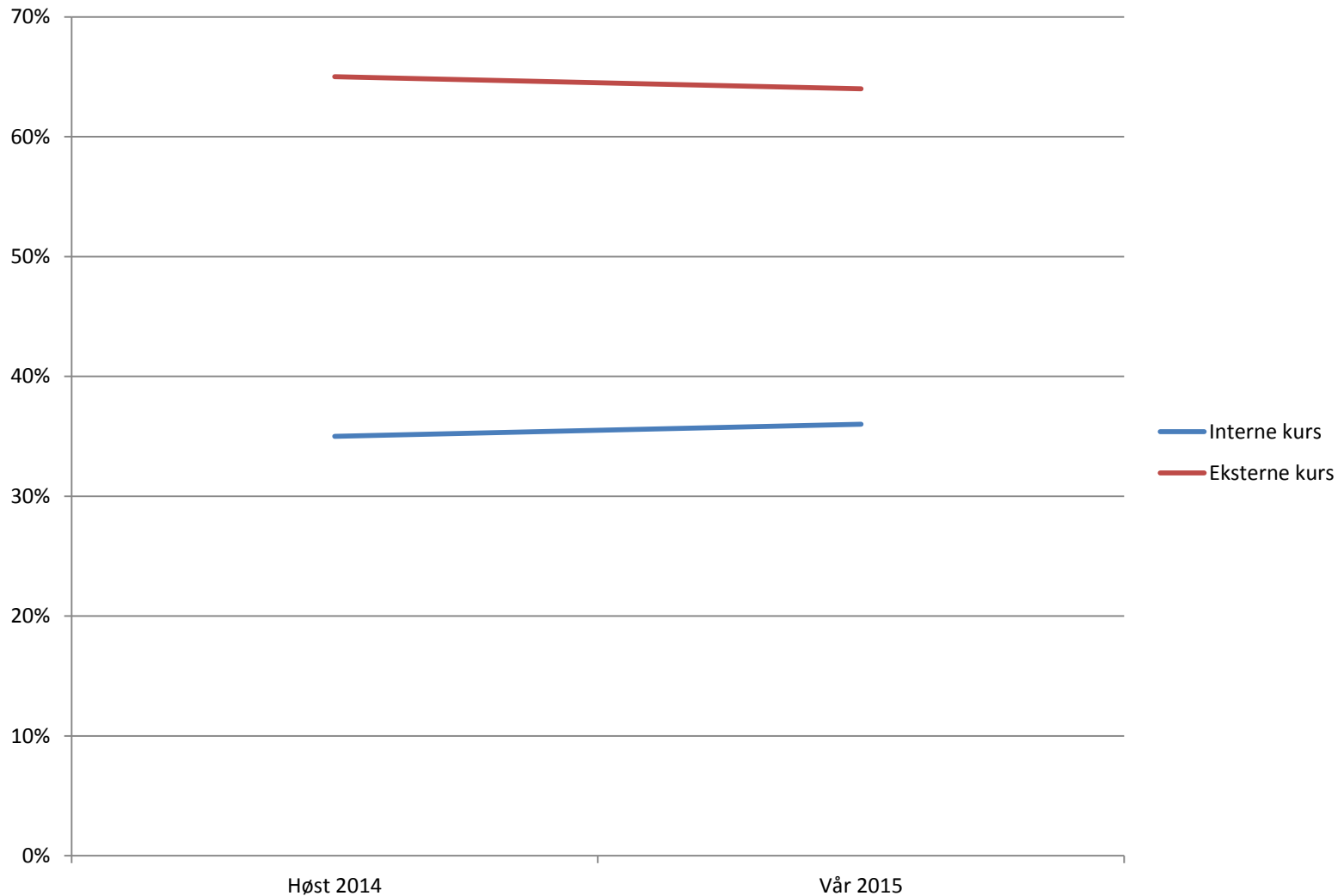
- fordelt etter fagområde (vår 2015)

Andel interne kurslærere¹¹⁸ (utvikling høsten 2014 - våren 2015)

Eksterne og interne lærere – 2. studieår (høsten 2014 - våren 2015)

External Evaluation Report

1. Introduction

This report represents an external evaluation forming part of the first periodic programme evaluation of the LL.M. programme in Public International Law (hereafter also “PIL”) of the Faculty of Law of the University of Oslo. The purpose of the evaluation is to provide a foundation for further professional and strategic development of the quality of the programme.

The external panel (hereafter “the Panel”) was composed of Prof. Dr. Jan Wouters, chair (Full Professor of International Law and International Organizations, Director of the Leuven Centre for Global Governance Studies and the Institute for International Law, University of Leuven), Mr. Fredrik Bockman Finstad (Deputy Director General, Norwegian Ministry of Justice and Public security), Mrs. Margit F. Tveiten (Director General, Norwegian Ministry of Foreign Affairs), and Ms. Nina Kolbe (student at the Oslo Public International Law Programme).

The external report was commenced on request of the Faculty of Law of the University of Oslo and is based on

- relevant data material from the period 2010-2015: student administrative data, evaluation reports of courses and of the programme as a whole,
- the internal evaluation report (01 October 2015), and
- interviews with the Programme Director, Faculty, and students.

The report is focused on identifying the strengths, weaknesses, opportunities, and threats to the programme.

2. Structure of the Programme - Comparative Overview

Aiming to reflect the diversification of international law as well as current developments, the Master programme is divided into five programme options (specialisations):

1. LL.M. in Public International Law
2. LL.M. in PIL with programme option in International Criminal and Humanitarian Law
3. LL.M. in PIL with programme option in International Environmental and Energy Law
4. LL.M. in PIL with programme option in International Trade, Investment and Commercial Law
5. LL.M. in PIL with programme option in Human Rights.

Students who are admitted to the programme choose their study option upon start of the programme. It was noted in the internal report that there were trends in LLM specialisation, the most recent one being International Trade, Investment, and Commercial Law. It was suggested that this was a result of the economic crisis and student’s interest in finding relevant careers (p. 17 of the Internal Report).

Students on each programme option are required to take a course on classical public international law as well as a course on legal writing and oral advocacy. All students except those on the general LLM in Public International Law have to attend further mandatory courses which are specific to their chosen programme option. In addition to the mandatory courses students can choose from a wide range of elective courses to supplement their studies.

Courses are divided among two semesters, in each of which students are expected to take three courses (10 credits each). The thesis, which must be written on a topic within their selected specialisation, is to be written during the third semester and amounts to 30 credits.

Courses are held by lecturers working at the Department of Public and International Law and at the Norwegian Centre for Human Rights.

Mandatory courses for all programme options:

- JUS5540 - Public International Law
- JUS5912 – Legal Writing and Oral Advocacy
- PILTHESIS - Master thesis

Elective courses:

- JUS5730 - International Humanitarian Law (The Law of Armed Conflict)
- HUMR5134 The Right to Peace
- HUMR5503 - Human Rights and Counter-Terrorism: Striking a Balance?
- HUMR5502 - Ethnic Challenges to the Nation State: Studying State Responses from a Human Rights Perspective
- JUS5560 - International Constitutional Law and Democracy
- JUS5401 - Maritime Law – Contracts
- JUS5520 - International Environmental Law
- JUS5310 - EC Competition Law
- JUS5850 - International Trade
- JUS5660 - Intellectual Property Law in the Information Society
- JUS5852 – International Commercial Arbitration
- HUMR5140 - Introduction to Human Rights Law
- HUMR5131 - Introduction to the History, Philosophy and Politics of Human Rights
- JUS5910 - Women's Law and Human Rights
- JUS5911 - International Climate Change and Energy Law
- JUS5570 - International Criminal Law
- JUS5530 - Refugee and Asylum Law
- JUS5411 - Petroleum Law
- JUS5230 - International Commercial Law
- JUS5630 – Privacy and Data Protection
- JUS5440 - EC Substantive Law
- JUS5851 – International Investment Law
- JUS5930 - Comparative Public Law (new course from spring 2016)

- JUS5405 - Law of the Sea (new course from spring 2016)
- JUS5240 - Comparative Private Law
- JUS5260 - English Law of Contract
- JUS5450 - Marine Insurance
- JUS5640 - Electronic Communications Law
- HUMR5133 - Business and Human Rights
- HUMR5702 - Human Rights and Development: Interdisciplinary Perspectives on Theory and Practice

Throughout the first semester, students on all programme options are invited to attend five non-compulsory seminars aimed at discussing selected topics of international law in more depth. In the past the seminar's topics have been:

- The Sources of International Law
- Personality and Recognition in International Law
- The Relationship between International Law and National Law
- Dispute Resolution: The Legitimacy of International Courts
- Interpretation of treaties

3. Expectations from Stakeholders and Students

3.1 Stakeholders

The Norwegian Ministries and other public authorities like the police and the courts employ a significant number of candidates with international law degrees from national and foreign universities. There is a clear tendency that Norwegian law students spend some time of their studies in a foreign country, as a part of their degree in Norway or as *post graduate* studies. The Ministries indeed put positive weight on such international studies when hiring staff.

The Ministries would also like to see that Norwegian and foreign students have a viable and strong post graduate or specialized milieu in Oslo that provides a study environment, programmes and courses that meets the expectations and need for their competence build-up in a broad range of public international law subjects in a very challenging period internationally, regionally and nationally.

The general push in the public sector for a competence build-up in international law subjects is firstly a result of general globalization processes, and the interconnectedness of nowadays societies and the legal environment. The current migration situation is an obvious example giving rise to a host of international law issues, international terrorism and data protection matters are others. The Ministries seek for candidates with an understanding of the complex legal and political nature of such questions.

An important factor driving the need for thorough knowledge of international and European law, is the considerable influence on Norway's society and legal system emanating from the United Nations, the Council of Europe, and especially the European Economic Area (EEA) agreement between the EU and the EFTA states Iceland, Liechtenstein and Norway. Furthermore Norway is an associated Schengen member, and is consequently bound by the entire Schengen *acquis*.

Norway and the other EFTA states are also connected to the EU Dublin migration rules, and is even legally and politically tied to other parts of EU justice and home affairs law through a string of agreements, such as to Eurojust, Europol, the European Arrest Warrant, the Mutual Legal Assistance and the Prüm rules. Furthermore Norway partakes in operative actions as the *Triton* operation through the European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (*Frontex*) and in joint military EU operations.

Based on an analysis of the political and legal landscape and the current trends that are unfolding, candidates with a LLM in Public International Law, have a competitive advantage.

The Ministry of Justice and Public Security (MJPS)

From a national perspective there is a need for candidates with knowledge of general international law that goes beyond the basic courses in national master of law degrees. From the viewpoint of the Ministry of Justice candidates with a full master in public international law would be very interesting candidates for employment in several of the Ministry's departments. Both international and national candidates may apply for positions at the ministries, but a combination of a national master of law degree (Norwegian: *master i rettsvitenskap*) with an added Master of Public International Law could hit directly at the competences the Ministry seeks to foster.

In this context one could point to the following current PIL LLM *program options* that are particularly interesting for the Ministry of Justice and Public Security:

- International Criminal and Humanitarian Law
- Human Rights
- Public International Law

One could also point to the following highly relevant *courses* for the Ministry of Justice and Public Security that form part of a program, but that are also very interesting as stand-alone courses (Norwegian: *valgfag*):

- JUS5730 - International Humanitarian Law (The Law of Armed Conflict)
- JUS5570 - International Criminal Law
- JUS5530 - Refugee and Asylum Law
- JUS5503 - Human Rights and Counter-Terrorism: Striking a Balance?
- JUS5630 - Privacy and Data Protection

Another option that could be very interesting to develop further, would be an option to combine international law subjects with *e.g.* subjects within political science.

In conclusion, the Ministry would like to support the efforts of the Faculty in creating a strong and relevant LLM in public international law. There has never before been a more vital need for the competences to be gained from such studies.

The Ministry of Foreign Affairs (MFA)

The overall description of the Masters programme in Public International Law points to the diversification of PIL. This is related to globalisation and a PIL movement from

the initial focus of inter-State relations towards rights and duties of individuals and private actors. According to that introduction, this is the background for a Master programme which aims at reflecting “this broader perspective”, and which includes five main specializations, four of which are *not* among core topics of public international law.

Four of the five programme options, excluding the first one in Public International Law, and the various elective courses, do to a certain extent reflect this overall description. It is positive that the overall description as stated in the introduction fits with the main line of options offered. They include a variety of courses relating to more recent branches of PIL, which to some extent deal with the individual and private actors as subjects of the law, as described in the introduction.

However, from the perspective of the MFA as a prospective employer of Master candidates, these four programme options are relevant, but not necessarily the *most* relevant ones.

From this perspective, more elective courses should be offered in such topics; sources, subjects, international organizations, the relationship between international law and national law, jurisdiction, immunities, dispute resolution, international responsibility, the use of force, law of the sea, law of treaties. In addition, courses on sanctions and on terrorism would be very topical.

A number of the existing elective courses are also of interest to the MFA, in particular those related to human rights, international humanitarian law, international criminal law, EU law, and trade law.

A Norwegian national masters degree in law (“master i rettsvitenskap”) is required in the MFA Legal Department, normally combined with a specialization in a field of international law. The Masters in Public International Law from the University of Oslo would provide a very welcome background.

As for teaching methods, a combination of theoretical studies and practical exercises, including procedure, is useful. However, the contents of the programme and its choice of courses and seminars are much more important than the teaching methods, as students at Masters level should be expected to benefit from most methods offered.

3.2 Students

Due to the upcoming thesis deadline and exams taking place on and around the date set for the interview with current students, only three students, representing both first and second year students on the course, attended the session on 30 November 2015.

All three students agreed that the fact that the programme was for free and the University offered scholarships for students from developing countries was a decisive factor in their decision-making process.

4. Findings

4.1 Faculty

Selection criteria

While staff supervising Master theses of students from different backgrounds admitted that the level among them varies greatly, teaching staff also emphasised that this was not a result of the selection criteria per se. The interviewed students were under the impression that students were selected partly on background and partly on merit. Professors made it clear that the selection criteria are the same for all students and that they all had to have certain minimum grades. Staff acknowledged that the level of English varies among students but did not do so to an extent that would affect efficient teaching and learning. Further, the overall quality of students has increased since the programme was started.

Mix of students in classes

Those modules open to students of the LLM in Public International Law are generally also available for students on other programmes. During the course of the interviews with the teaching staff, it became apparent that the size of the classes and the great heterogeneity among students made it impossible for staff to distinguish between Bachelor and Master students and Norwegian and International students and, in particular, to identify those students of the LLM.

While it was emphasised that the diverse academic backgrounds, knowledge and qualifications constitute a strength that students should and do take advantage of, it was also appreciated that it makes an accurate evaluation of the LLM students' performance in classes or mock exams difficult.

Professors appreciated that the current arrangement has been used multi-purposely to accommodate teaching of various programmes. The “hodge podge” of students in both elective and compulsory modules of the LLM leave PIL students without a core staff. Further, fragmentation within modules was identified as the reason for the great differences in teaching culture and learning environment at departments.

Separating LLM students

In regards to the reasons and constraints that prevent the Law Faculty from offering modules or tutorials (see below) for LLM PIL students exclusively, the panel received somewhat contradictory feedback from teaching staff.

Some professors viewed policy issues relating to English speaking Master courses and lack of support for these courses generally as the primary constraint on greater spending of resources. Others, on the other hand, maintained that the issue was not one of not wanting to help but rather down to resource issues.

Lack of tutorials

There was a consensus among teaching staff that the allocation of only 20 teaching hours per module was the main reason for the lack of compulsory tutorials for LLM students. While staff said there were sufficient PhD students who were willing to teach tutorials for Masters students and they could in theory do so, any hours they spend on

tutorials will be deduced from the allocated 20 hours for a given module. This would result in module leaders having less time to prepare for and give classes or correct mock exams. Professors said they were not even allowed to accept PhD students teaching for free as the Faculty would have to pay overtime.

In this regard, the student-teacher ratio was also repeatedly mentioned as unsatisfactory due to the low number of permanent staff.

While the lack of tutorials was acknowledged, teaching staff did not seem to consider it as much of a problem as students did. It was suggested that group work for presentations in class and study groups made up for the lack of tutorials. Further, the Nordic tradition of viewing law as a subject that could be studied independently was emphasised as a constraint.

Staff did not think that the tutorials necessarily needed to be made compulsory either as the possibility to deepen knowledge and prepare for exams should provide sufficient incentives to attend any non-compulsory seminars offered.

4.2 Students

4.2.1 Strengths

Students praised the great emphasis that is put on independent thinking at the Faculty and the value that is given to every individual's opinion.

They further appreciated the international nature of the student body of the LLM Programme. Students felt that the great diversity of backgrounds was beneficial to their studies as different points of view instigated debates in classes on multiple occasions.

Students agreed that the open-door policy at both the Faculty of Law and the Norwegian Human Rights Centre was a major strength of the programme and enriched their experience at Oslo University.

4.2.2 Weaknesses

Selection criteria

Students got the impression that the selection criteria for students was partly based on merit and partly based on background due to the different levels of substantive knowledge and learning methods used.

Standard, substance and methods of teaching

The students attending the interview perceived the level of teaching differently. Whereas one described certain classes as too basic as a result of having to bring non-law students up to speed, the other two students were overall happy with the standard of teaching.

In regards to teaching in particular, students expressed the wish for module specific compulsory tutorials. They also stressed that those tutorials should directly relate to lectures and be relevant to the exam rather than stand independently.

Students also suggested that more practitioners teach classes or give guest lectures.

In contrast to the opinions expressed by professors, students viewed the mix of law and non-law students, International and Norwegian students, and Bachelor and Master students as a problem. Due to the different level of understanding of the international legal system generally the modules open to all students progressed only slowly and they did not feel the content was appropriate for Masters level or that they were challenged.

Students also noted that allowing all students to take certain modules led to big classes that were unmanageable for professors and did not allow for any meaningful group work or discussions.

Moot courts

The students mentioned various moot court competitions, including the FDI moot court, Telders International Law Moot Court and the WTO moot court at which students of the LLM Programme have successfully participated. They criticised the inadequate financial support and the lack of recognition of the participation in terms of credits for them or the teachers coaching the team.

Organisational difficulties

In interviews students brought up various organisational issues which they felt impacted on how they engaged with academics. These included the lack of information provided relating to the course as such, living arrangements and working conditions in Oslo generally as well as access to online portals.

In regards to the latter, students' opinion of the access to and structure of the online portals contradicts with the perception the panel gained from staff which, when referring to *Fronter*, the main online portal, did so in a way that suggested it helped students to find relevant resources and guides as to structure and content of the course. Students on the other hand, stressed that these are spread out over a variety of services including *Fronter* as well as *Studentweb* or *DUO*, for example. They also said that *Fronter* appeared outdated and was hard to navigate around.

Language courses

Students complained that international full-time Master students rank lowest in terms of access to Norwegian language courses at the university. This is viewed as particularly problematic because full-time students are in greater need to learn Norwegian than Erasmus students as the latter do not usually have to support themselves by working on the side and spend less time overall in the country.

Social aspects of the course

Lastly, students expressed disappointment at the lack of encouragement to form or maintain student initiatives generally and pointed towards the lack of social events for LLM students in particular. They met only once in the beginning of the programme. Due to the fragmentation of the programme, some LLM students will never meet again.

4.3 SWOT

The External Evaluation Panel has been able to identify a number of aspects that can impact upon the further development of the LLM Programme in Public International Law at the University of Oslo. These are grouped together under “strengths”, “weaknesses”, “opportunities”, and “threats” in the following sections.

4.3.1 Strengths

1. Teaching staff is interested and engaged. Great emphasis is put on encouraging students to share their points of view and any opinions expressed are valued.
2. The student body making up the LLM is very diverse which is beneficial to instigating discussion and debate in classes.
3. There is a wide range of elective modules for students to choose from.
4. The Faculty offers progressive modules that are not available at other universities, for example, the Right to Peace.
5. Education is free in Norway.
6. Exams are written on computers.
7. Both the Law Faculty and the Norwegian Centre for Human Rights have an open door policy that students can take advantage of.
8. There is considerable cooperation with PluriCourts and the Norwegian Centre for Human Rights in terms of organisation of events such as free lunch seminars. Students as well as staff are welcome to attend these.
9. Students coming from developing countries receive financial support and guidance by the Ministry of Foreign Affairs.

4.3.2 Weaknesses

1. There is no or little support for moot court competitions despite the recent success of the Norwegian team at the Telders International Law Moot Court Competition (placing 4th in the finals at The Hague in May 2015) as well as teams at other moot courts. The establishment of a Working Group to examine the possibility of supporting moot courts was noted as a positive development in this regard.
2. There are no mandatory seminars accompanying lectures. The five tutorials that do take place within the Public International Law Module are very general, not mandatory and not explicitly relevant to the exam at the end of the course. The short duration of these tutorials combined with their generality and great number of attendees cannot, as suggested, contribute to the deepening of the knowledge acquired in lectures or through reading.
3. There is inadequate cooperation between different departments of the Faculty of Law. This point was illustrated to the Panel by the example of issues with the issuing of student cards. Due to the majority of students being international, they do not have a Norwegian ID number upon arrival. Therefore, they do not get a student card straight away. With the key card students are given, they have access to the buildings but cannot borrow books from the library. This presented major difficulties as the process for obtaining an ID number can take several months depending on the country of origin of a student. The administration had

not made any arrangements relating to this issue, therefore students had to bring it to the attention of the administration.

4. There is insufficient information provided to students at the beginning of the course and a more detailed account of the process of the thesis component is needed. The accompanying module to the master thesis students were told about in the beginning of the programme, turned out to be merely a two hour lecture on how to write a Master's thesis at the end of semester two. For some, this might have been insufficient.
5. In many modules assessments are not broken down. The internal report suggested presentations and group work as well as online tests as alternative forms of assessment. However, two or more essays forming the basis of assessment for a module seems more appropriate for Masters' level teaching.

4.3.3 Opportunities

1. Tutorials for all core modules could be introduced. Tutorials are a central and invaluable aspect of students' educational experience that allows them to exchange ideas through debate, present and substantiate opinions, accept criticism, listen to others and to further develop their capacity to think independently. Weekly tutorials would be of great benefit to the students.
2. A permanent commitment to participation in several moot courts should be considered. The Panel believes that such would make the programme more attractive to ambitious students who are keen to develop the skills that practising lawyers must have.
3. The duration of the programme could be shortened or extended to either one year or two years.
4. For those students starting the course as a general LLM in Public International Law there could be an option to add a specialisation following the start of the programme but prior to choosing the topic of their master thesis if they happen to take the mandatory courses of a specialised LLM.
5. Various courses could be added to the programme to make it more relevant to certain prospective employers. These include, for example, History and Theory of International Law and new approaches to International Law (Jurisprudence) or International Institutional Law. Recent additions (Comparative Public Law, Law of the Sea, and International and Comparative Labour Law) to the LLM programme are a positive development.
6. The mandatory Public International Law module could be extended to stretch over two semesters to cover topics such as territory, law of treaties, law of the sea, and terrorism.

4.3.4 Threats

1. Competing programmes have more tutorials and generally more hours in class.
2. Competing programmes in other countries of different length offer either a faster completion of the same degree (one year) or a more in-depth study of the same or similar subjects (two year degrees).

5. Recommendations

Subjects taught and their relevance to prospective employers

There seems to be a particular weight put on certain more specialised parts of public international law which have attracted some attention in the most recent years. This has apparently led to a lack of focus on the more classical core topics of public international law. It is generally positive to aim at being topical in the choice of topics offered, but from the perspective of a prospective employer (e.g. MFA) it would be useful to include more of the traditional public international law topics in the curriculum and in the five options, as only one of these options and too few elective courses are dedicated to such topics.

Students have indicated among the weaknesses that the five tutorials in the Public International Law Module were very general, not mandatory and not explicitly relevant to the exam. It seems important to change this to make these topics seem relevant and interesting to the students. Maybe the lack of separation of students in groups of varying background and levels (mixing masters and bachelor students, and lawyers and non-lawyers) contributes to this weakness. If possible, within the available resources, this should be addressed, too.

The mandatory course in public international law should include a section on the law of the sea. Territory/jurisdiction and law of the sea are core topics of PIL. In a Norwegian context and in the MFA law of the sea is always an important topic. Furthermore, some major law of the sea developments are expected to take place in the forthcoming years within the framework of the UN, making it very topical at the international arena with particular relevance to Norwegian interests.

Furthermore, migration, sanctions and terrorism are topics which could be usefully added. A course on history, nature and origins of international law, or a more theoretical one, for example related to politics and international law, or the context of international law, could also be considered as an elective course for master students.

Contact hours

During the course of the interview, Ole Kristian Fauchald said that he believed the Faculty needed to allocate more hours to English-spoken courses. He acknowledged that the policy issue of appearing to give English-spoken modules and courses preferential treatment over Norwegian courses, which are allocated the same amount of contact hours, was a problem that needed to be overcome.

Tutorials and moot courts

Upon allocation of more contact hours these should be used for both the introduction of mandatory tutorials accompanying core modules and a permanent commitment to moot courts in terms of recognised teaching hours. Both the tutorials and moot courts will allow students to participate in different forms of learning and enable them to acquire and improve skills they would not normally be required to demonstrate in lectures.

Length of the programme

In order to compete with similar programmes in other countries, it might be beneficial to consider shortening the programme to one year so that students would write their thesis during the time currently set apart as “summer break”. Alternatively, the programme could be extended to two years with three semesters allocated to teaching and one semester designated to writing the master thesis.

Administrative

An improvement of the inter-departmental co-operation within the Faculty of Law itself as well as with the International Student Office seems to be necessary to ensure that students are comfortable with the information provided and to enable them to start with their substantive studies with the start of the semester.

6. Conclusion

The Masters programme in Public International Law is currently the most developed and largest of its kind in Norway. The only competitor is The University of Tromsø, which offers a LLM programme in the Law of the Sea.

Due to the ongoing fragmentation and diversification of international law there seems to be a demand for more specialised academic education. With its five strands, the Master in Public International Law at Oslo University has proven to be responsive to the realities of international law today. Nevertheless, it is important not to lose sight of the traditional international law topics of which a thorough understanding is necessary in order to become competent in any specialisation. This has in particular been highlighted by stakeholders who need students to have a thorough understanding of traditional topics of international law in combination with other relevant subjects as much as current political situations. Ideally, a combination should be pursued of a thorough grounding in public international law generally with other highly relevant subjects such as human rights, migration and anti-terrorism law.

In terms of shortcomings and possible improvements of the programme, the Panel finds that the introduction of tutorials and a permanent commitment to moot court competitions should be highlighted. These changes would make the programme more attractive to students, make graduates more attractive to prospective employers and increase the University’s standing in the academic community.

Til PMR

Dato: 08.03.2016

Deres ref.:

Vår ref.:

Orientering/diskusjon hjemmeeksamen Rettshistorie

Forslaget til gjennomføring av hjemmeeksamen er diskutert med studieårsansvarlig Inger Berg Ørstavik, Marit Halvorsen, JSU, eksamensseksjonen og studieseksjonen.

For høsten 2016 er følgende plan foreslått for gjennomføringen av faget rettshistorie:

Uke 33: Kurs/forelesninger

Uke 34: Kurs/forelesninger

Uke 35: Hjemmeeksamen over 4 dager

Oppstart av dynamisk tingsrett og obligasjonsrett i uke 36.

På 3. studieår skal studentene også avlegge et valgemne. Undervisningen på de fleste valgemner starter i uke 35 og vil dermed falle samtidig med arbeidet med hjemmeeksamen. Dette anses ikke som problematisk og det foreslås derfor ingen endringer som følge av dette.

Oppgaveutvalg

Eksamensoppgaven må som for de øvrige obligatoriske og semiobligatoriske emnene utarbeides i et oppgaveutvalg der også studenter er representert. For å ha oppgaven klar så tidlig i semesteret er det naturlig at dette gjøres av oppgaveutvalget for semesteret før. Pålegg om taushetsplikt til deltakerne endres slik at det tar høyde for at eksamen ikke gjennomføres samme semester.

Sensorer

Det ble i dekanatet gitt uttrykk om et ønske om at det skal vurderes om antallet sensorer kan reduseres til en. Ved innføringen av en ny eksamensform er det viktig at det fortsatt er to sensorer. Det foreslås derfor at eksamen gjennomføres noen ganger før det kan utredes nærmere om det kan kuttes ned fra to til en sensor.

Undervisningsopplegg

Det foreslåtte opplegget for rettshistoriefaget innebærer at rettshistoriefaget er konsentrert i en kort tidsperiode. Ansvarlig faglærer i rettshistorie mener at det er tilstrekkelig tid til faget.

Eksamensseksjonen

Postadr.: Postboks 6706 St. Olavs plass,
0130 Oslo
Kontoradr.: Urbygningen, Karl Johans gate
47, 0162 Oslo

Telefon: 22 85 95 00
Telefaks: 22 85 96 58
postmottak@jus.uio.no
www.jus.uio.no
Org.nr.: 971 035 854

JSU har uttrykt at det er ønskelig med en uke undervisningsfri til selvstudium før hjemmeeksamen utleveres. Det vil imidlertid ikke være full anledning til dette i den foreslåtte tidsplanen. For at studentene skal få tilstrekkelig tid til dynamisk tingsrett, selskapsrett og et valgfag, må den øvrige undervisningen på JUS3211 starte opp i uke 36. Eksamen i valgfagene er spredt over flere uker mot slutten av semesteret, og eksamen i de obligatoriske fagene på JUS3211 legges til slutten av eksamensperioden.

Studentene vil ikke kunne levere fakultetsoppgave i rettshistorie, da det ikke er tid til innlevering og tilbakemelding i den foreslåtte tidsplanen. Det er derfor viktig at det gjennom kursene eller i forelesning gis skrivetrening eller en veiledning for hvordan man skal skrive en hjemmeeksamen.

Overgangsordning og gjentak

Det bes om at PMR diskuterer hvorvidt det burde gjennomføres en overgangsordning, og hvordan denne i så fall burde være.

JSU ønsker også at eksamen i rettshistorie holdes utenfor gjentakskvoten. Det er i forslaget til innføringen av hjemmeeksamen i rettshistorie ikke foreslått noen endringer i gjentakskvoten.

Med hilsen

Marius Stene Fuglum

FORMUERETT II -HØST 2016 - Forslag til strukturendring

Fag/Uke	8-12 aug	15 - 19 aug	22.-26. aug	29. aug -2. sept	5.-9. sept	12.-16. sept	19.23. sept	26.-30. sept	3.-7.okt	10.-14. okt	17.-21. okt	24.-28. okt	31. okt - 4. nov	7.-11. nov	14.-18. nov
	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46
Forelesning i Dynamisk tingsrett (6 stp) (24 t)					24 F										
Kurs i Dynamisk tingsrett (20 t)								18 + 2 K ti, ons, tors	ti, ons, to	ti, ons, to		to			
Kursoppgaver										Innl.f.					
Fakultetsoppgaver											Innl.f.			gj.g.	
Forelesning i Selskapsrett (6 stp) (16 t)											16 F				
Kurs i Selskapsrett (16 t)													14+2 K ti, ons, to	ti, ons, to	ti
Kursoppgaver															Innl.f.
Fakultetsoppgaver															
Rettshistorie (8 stp) (16 t)		Hele uken	mandag												
8 t storkurs i rettshistorie		man, ons, tors, fre Kollokvie tirsdag?	Eller bør kurset legges i denne uken? Studentene trenger også tid til å lese til hjemmeeksamen.												
Fakultetsoppgaver???															
Eksamen 19 desember? (høst 15 14. des)				Hjemme eksamen 4 dager											

Valgemner - kl. 08:15-12

Unngå Kl. 08:00-12:00 hele semesteret

21.-25. nov	28.nov-2. des	5.-9. des	12.-16. des	19.-23.des
47	48	49	50	51
	Gj.gang			
Innl.f.			Gj. Gang	
				Eksamen 19 desember?

Mal for opprettelse av nye emner ved Det juridiske fakultet

For saksforberedning og fremlegg til programråd/vedtaksorgan

Emnenavn: Rettspsykologi

Behov, økonomi og ressurser.

Begrunnelse for opprettelse av emnet

Tekst adresseres til PMR

Internasjonalt har rettspsykologi i de senere år vokst frem som et av de viktigste tverrvitenskapelige fagene i rettsvitenskapen, og denne utviklingen bør også Det Juridiske fakultetet i Oslo være med på. Fakultetet bør derfor ta skrittet ut og gjøre rettspsykologi til et semiobligatorisk tilbud ved siden av retts sosiologi, rettsøkonomi og rettsfilosofi.

I engelskspråklig litteratur finnes det forskjellige betegnelser på faget rettspsykologi, deriblant "legal psychology", "forensic psychology", "behavioral analysis of law", og "law and psychology", som er den vanligste. Fagområdet har mange forgreninger og tyngdepunkter. En sentral del utgjøres av vitnepsykologien, som her hjemme i de senere år er oppdrevet til et høyt internasjonalt nivå. Bedømmelses- og beslutningspsykologi og adferdsvitenskapelig forskning på utformingen av lover og lovers virkninger utgjør sentrale emner i rettspsykologien, og viser faget spennvidde og relevans for jussen. I det semiobligatoriske emne i rettspsykologi som her foreslås er det tatt hensyn til at målgruppen er jurister, og ikke psykologer. Emner som først og fremst har med psykologers arbeid i rettspleien å gjøre (som sakkyndige utredere, mv.) er derfor ikke tatt med.

Fakultetet har allerede kompetanse i rettspsykologi (Ulf Stridbeck, som er styremedlem i Nordisk Network for research in Psychology and Law, Sverre Blandhol, som i tillegg til juridisk kompetanse har en mastergrad i psykologi og har publisert flere artikler og boken Konfliktanalyse, som kombinerer juridiske og psykologiske perspektiver, stipendiat Jon Christian Fløysvik Nordrum, Asbjørn Rachlew ved SMR og stipendiat Kristina K. Jacobsen). Det eksisterer også et forskningssamarbeid med andre fagmiljøer, blant annet ved Psykologisk institutt, UiO og Polithøyskolen i Norge og Psykologiska institutionen i Göteborg. I denne sammenheng er det særlig verdt å fremheve forskergruppen i vitnepsykologi ved Psykologisk institutt, som er et samarbeid med Institutt for Offentlig Rett ved Det juridiske fakultet. Gruppen har vært forskningsmessig meget aktiv, og har en betydelig prosjektportefølje og stor vitenskapelig/faglig publiseringsvirksomhet (Stridbeck har for eksempel under de seneste årene publisert flere vitenskapelige arbeider i anerkjente internasjonale tidsskrifter innenfor Law & Psychology, to kapittel i Forensic Psychology in context: Nordic and International approaches (Willan Publishing, U.K., 2010); Chapter 2: The Nordic legal process: A comparative overview og chapter 11: Psychological perspectives on the evaluation of evidence) og et kapittel i Rettspsykiatriske beretninger, 2015). Denne kompetansen og dette samarbeidet gir et meget godt grunnlag for å innføre rettspsykologi som et semi-obligatorisk fag.

Fakultetet har nylig opprettet en forskergruppe i tvisteløsning, som vil arbeide aktivt med empiriske, rettspsykologiske forskningsspørsmål både når det gjelder domstolsbehandling av sivile saker og alternativ tvisteløsning. Med utspring i Institutt for Kriminologi og Retts sosiologi er det dessuten under etablering et Forum for empirisk rettsforskning, som tar sikte på å legge til rette for kontakt og samarbeid om forskningsprosjekter blant vitenskapelig ansatte ved Det juridiske fakultet som har

interesse for empirisk rettsforskning. Et semi-obligatorisk fag i rettspsykologi vil passe svært godt med disse satsningene ved fakultet og kunne bidra til å styrke interessen for og rekrutteringen til forskning i tvisteløsning og annen empirisk rettsforskning.

Rettspsykologi vil passe godt på fjerde studieår. Da har mange av studentene lest straff og prosess, fag der behovet for økt kunnskap om rettspsykologi fremhevet, blant annet i Andenæs Norsk straffeprosess: «I de fleste saker hvor det ikke foreligger tilståelse, er vitnebeviset fremdeles det viktigste bevis. Vitnebeviset er beheftet med større feilkilder enn man tidligere har vært oppmerksom på.» Vitnepsykologisk kunnskap vil her kunne være av helt vesentlig betydning for rettsikkerhet og materialt riktige avgjørelser.

Også i andre sammenhenger i rettspleie og juridisk virksomhet blir jurister satt til å gjøre bedømmelser, der psykologisk kunnskap vil kunne være til stor nytte. Det gjelder blant annet de ulike vurderinger av risiko som gjøres i straffeprosessen, blant annet ved spørsmål om gjentakelsesfare og for vilkår for forvaring. Slik det er i dag får uteksaminerte jurister egentlig ikke den kompetanse som er nødvendig for å gjøre slike vurderinger. En innføring i de sentrale teorier og funn i bedømmings- og beslutningspsykologien vil være et skritt på veien til en forbedring av praksis på dette punkt. Tilsvarende gjelder advokaters bedømmelse av prosessrisiko, der forskningen viser at det er store utfordringer i å gjøre holdbare vurderinger.

Endelig er det verdt å understreke den store betydning rettspsykologisk kunnskap kan ha for forståelsen av hvordan mennesker oppfatter og forholder seg til lover, og for lovers virkninger, med de konsekvenser det kan ha for mer effektiv og treffsikker regulering, for eksempel når det gjelder utformingen av bakgrunnsrett og standardvalg, kommunikasjon av normer, og regler om informasjonsgivning.

Kostnadsberegning

PMR sekretær fyller ut dette

Uqo 'xcpri 'tgo kqdrli cvqt kumgo pg

Ressurser

- <i>Finansiering av emnet</i>	Timeregnskapet
- <i>Instituttilknytning</i>	Institutt for offentlig rett
- <i>Faglig ansvarlig</i>	Ulf Stridbeck
- <i>Faglærere</i>	Ulf Stridbeck, Sverre Blandhol, Jon Christian Fløysvik Nordrum, Asbjørn Rachlew
- <i>Administrativt ansvarlig</i>	Anne-Brit Strandset, Studieseksjonen
- <i>Programtilknytning</i>	Master i rettsvitenskap

Emnets innhold

<p>Innhold</p> <p>Beskriv emnets faglige innhold, en kort presentasjon av innhold i emnet med fokus på faglige temaer. Teksten inngår på emnesiden og skal være statisk informasjon, dvs. ikke gjenstand for jevnlig revisjon.</p>	
<p>Emnet tar sikte på å gi grunnleggende teoretisk, empirisk og metodisk kunnskap i utvalgte emner i rettspsykologi, som er den delen av psykologien som anvender psykologisk teori og forskningsmetode i undersøkelser av ulike rettsområder og juridisk praksis. Rettspsykologien omfatter blant annet vitnepsykologi og troverdighetsbedømmelse, juridisk bedømmelses- og beslutningspsykologi, og psykologisk forskning om utformingen av lover og lovers virkninger.</p>	
<p>Hva lærer du?</p> <p>Skriv 1-2 setninger (spisset i forhold til læringsutbyttet). Det skal i forhold til forrige punkt; "Innhold", være fokus på sluttprodukt, kompetansemål/ konkrete ferdigheter. Eks: «Emnet skal gi studentene en grunnleggende forståelse av begreper, problemstillinger og arbeidsmetoder innen[.] Etter emnet skal studenten[.]» Teksten inngår på emnesiden og skal være statisk informasjon, dvs. ikke gjenstand for jevnlig revisjon.</p>	
<p>I dette emnet får du grunnleggende forståelse av sentrale rettspsykologiske begreper, teorier og forskningsfunn i vitnepsykologien, bedømmelses- og beslutningspsykologi med juridisk relevans og psykologisk forskning om utformingen av lover og lovers virkninger.</p>	
<p>Læringskrav</p> <p>Læringskravene fremgår på emnets semesterside og har klar sammenheng med litteraturlisten. Læringskravene skal deles inn i kvalifikasjonsrammeverkets tre kategorier. For å beskrive kunnskaper kan man for eksempel bruke formuleringer som 'kjenne til..', 'forstå.'. For å beskrive ferdighetsmål kan man for eksempel bruke formuleringer som 'anvende', 'analysere', mm.: Generell kompetanse kan for eksempel være ikke-fagspesifikke kunnskaper, ikke-fagspesifikke (overførbare) ferdigheter, eller holdninger. Læringskravene bør ellers være korte og konsise, og bør settes opp som en punktliste.</p>	
<p><i>Kunnskap</i></p>	<p>Det kreves god forståelse av sentrale vitnepsykologiske teorier og forskningsfunn, herunder om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vitnepsykologiens område og forskningsmetode • Oppmerksomhet og hukommelse • Teorier og forskningsfunn om hva vitner husker • Årsaker til feilhukommelse og strategier for å sikre pålitelighet • Falske minner • Troverdighetsvurderinger • Teorier og forskningsfunn om løgn og avsløring av løgn <p>Det kreves god forståelse av sentrale teorier og forskningsfunn innen for bedømmelses- og beslutningspsykologi med juridisk relevans, herunder om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Automatiserte og kontrollerte tankeprosesser (System I og System II) • Grunnleggende beslutningsteori • Intuitive strategier og feilkilder ved disse (heuristikker og biaser) <ul style="list-style-type: none"> ○ Tilgjengelighet ○ Representativitet ○ Scenarier ○ Overkonfidens

	<ul style="list-style-type: none"> ○ Bekreftelseskjevhet ○ Forankring og justering ○ Innramming og tapsaversjon • Teorier og forskningsfunn om bedømmelse av prosessrisiko, valg mellom forlik og rettssak, og feilkilder ved slike bedømmelser <p>Det kreves god forståelse av sentrale teorier og forskningsfunn innen psykologisk forskning om utformingen av lover og lovers virkninger, herunder om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Begrepene «nudging», «valgarkitektur», «internalisering» og «legitimitet» • Sentrale teorier om «adferdsinformert styring» • Grunnleggende motivasjonsmessige og kognitive prosesser som påvirker innretning og etterlevelse av normer • Teorier og eksempler på anvendelse av adferdsinformert styring ved rettslig regulering
<i>Ferdigheter</i>	Emnet gjør deg i stand til å formidle grunnleggende teoretisk, empirisk og metodisk kunnskap i utvalgte emner i rettspsykologi. Du blir dessuten i stand til å forstå metoder og begrensninger ved juridiske relevante bedømmelses og beslutningsoppgaver, samt kunne redegjøre for sentrale teorier og forskningsfunn psykologisk forskning om utformingen av lover og lovers virkninger.
<i>Generell kompetanse</i>	Emnet oppøver evnen til kritisk refleksjon over juridisk praksis på sentrale rettsområder, fra dommerens, påtalejuristens, advokatens og lovrådgiverens perspektiv, ut fra rettspsykologisk kunnskap.
Litteraturliste	
For emner som inngår i MiR programmet er sidetallsnormen 40 s. pr stp ved ba-nivå, 50-60 s. pr stp ved ma-nivå. For samfunnsvitenskapelige emner som f.eks HUMR-emner gjelder maks 80 s. pr stp.	
<i>Innføringslitteratur</i>	<p>Tyler, Tom R. & John T. Jost (2007). Psychology and the Law. Reconciling Normative and Descriptive Accounts of Social Justice and System Legitimacy. In E. T. Higgins, A.W. Kruglanski (Ed.), <i>Social psychology: Handbook of basic principles</i> (Vol. 1, pp. 807-825). New York: The Guilford Press (18 sider)</p> <p>Magnussen, Svein (2004): <i>Vitnepsykologi, Pålitelighet og troverdighet i dagligliv og rettssal</i>, Oslo: Abstrakt forlag, kapittel 1 (24 sider)</p> <p>Thaler, Richard H. og , Cass R. Sunstein (2009): <i>Nudge: improving decisions about health, wealth, and happiness</i>, New York: Penguin, kapittel 1,2 og 3 (57 sider)</p>
<i>Hovedlitteratur</i>	<p>Magnussen, Svein (2004): <i>Vitnepsykologi, Pålitelighet og troverdighet i dagligliv og rettssal</i>, Oslo: Abstrakt forlag, kapittel 2 – 6 (175 sider)</p> <p>Hastie, Reid & Robyn M Dawes (2010): <i>Rational choice in an uncertain world : the psychology of judgement and decision making</i>, Los Angeles: Sage, kap 1,2, 4, 5, 6, 7 (125 sider)</p>

	<p>Blandhol, Sverre (2011). Valget mellom forlik og rettssak. Hvor gode er advokater til å bedømme prosessrisiko og hvorfor går det ofte galt? Lov og Rett, s. 596-618 (22 sider)</p> <p>Thaler, Richard H. og , Cass R. Sunstein (2009): <i>Nudge: improving decisions about health, wealth, and happiness</i>, New York: Penguin, Introduction, kapittel 4 og 5 (43 sider)</p> <p>Alemanno, Alberto & Anne-Lise Sibony (2015). <i>Nudge and the Law. A European Perspective</i>. London: Hart Publishing, kap 1, 2 og epilog (82 sider).</p> <p>Tyler, Tom R (2006). Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation. Annual Review of Psychology (57), 375-400 (25 sider)</p> <p>Bavel, René van, Benedikt Herrmann, Gabriele Esposito & Antonios Proestakis (2013). Applying Behavioural Sciences to EU Policy-making. JRC Scientific and Policy Report. (20 sider). Tilgjengelig online: http://ec.europa.eu/dgs/health_food-safety/information_sources/docs/30092013_jrc_scientific_policy_report_en.pdf</p>
Tillegglitteratur	<p>Alemanno, Alberto & Anne-Lise Sibony (2015). <i>Nudge and the Law. A European Perspective</i>. London: Hart Publishing. (de kapitler som ikke er hovedlitteratur)</p> <p>Ariely, Dan (2009). <i>Predictably irrational: the hidden forces that shape our decisions</i> (Revised and expanded ed.). New York: HarperCollins</p> <p>Bazerman, M. H., & Tenbrunsel, A. E. (2011). <i>Blind spots: why we fail to do what's right and what to do about it</i>. Princeton: Princeton university press</p> <p>Gigerenzer, G., & Engel, C. (2006). <i>Heuristics and the law</i>. Cambridge, Mass.: MIT Press</p> <p>Gigerenzer, G. (2014). <i>Risk savvy : how to make good decisions</i>. London: Penguin</p> <p>Granhag, Pär Anders og Sven Åke Christianson (red.) (2009). <i>Handbok i rättspsykologi</i>, Stockholm: Liber förlag</p> <p>Jolls, Christine, Cass R. Sunstein & Richard Thaler (1998). A behavioral approach to law and economics. <i>Stanford Law Review</i>, (50), 1471-1550.</p> <p>Kassin, S. M., Drizin, S. A., Grisso, T., Gudjonsson, G. H., Leo, R. A., & Redlich, A. P. (2010). Police-Induced Confessions: Risk Factors and Recommendations. <i>Law and Human Behavior</i>, 34, 3-38.</p> <p>Kahneman, Daniel (2012). <i>Tenke, fort og langsomt</i>. Oslo: Pax.</p> <p>Kiser, R., Asher, M., & McShane, B. (2008). Let's Not Make a Deal: An Empirical Study of Decision Making in Unsuccessful Settlement Negotiations. <i>Journal of Empirical Legal Studies</i>, 5(3), 551-591.</p>

	<p>Schacter, Daniel L (2001): <i>Seven Sins of Memory. How the Mind Forgets and Remembers</i>, New York: Houghton Mifflin</p> <p>Stridbeck, Ulf (2015): Falske tilståelser, i <i>Rettspsykiatriske beretninger</i>, Grøndahl & Stridbeck (red.).</p> <p>Thaler, Richard H. og , Cass R. Sunstein (2009): <i>Nudge: improving decisions about health, wealth, and happiness</i>, New York: Penguin (de kapitler som ikke er hovedlitteratur)</p> <p>Wells, G. L. m.fl (1998) Eyewitness identification procedures: Recommendations for lineups and photospreads, <i>Law and Human behavior</i>, 22, 1-39</p> <p>Wistrich, A. J., & Rachlinski, J. J. (2013). How Lawyers' Intuitions Prolong Litigation. <i>Southern California Law Review</i>, 86(571), 13-91.</p>
Tillatte hjelpemidler til eksamen	
Ingen spesielle	

Om emnet

Generelle fakta om emnet		
Emnekode i FS (fylles inn etter eventuelt vedtak om opprettelse)		
Emnenavn – bokmål	Rettspsykologi	
Emnenavn – nynorsk	Rettspsykologi	
Emnenavn – engelsk	Law and Psychology	
Antall studiepoeng	10	
Eksamenssemester (sett kryss)	Høstsemesteret	x
	Vårsemesteret	x
Undervisningssemester (sett kryss)	Høstsemesteret	x
	Vårsemesteret	x
Studienivå (sett kryss)	BA (Bachelor)	x
	MA (Master)	x
Hvis emnet inngår i en profil/emnegruppe, oppgi hvilken.		
Opptak og adgang		
Hvordan oppnås studierett til emnet? Studieprogram, evt andre opptak.	Som vanlig for semiobligatoriske fag	
Har emnet obligatorisk undervisning?	Nei	
Forkunnskaper		
Obligatoriske	Bestått eksamen i EXPHIL03 - Examen philosophicum Bestått eksamen i JUS1111 - Privatrett I og JUS1211 - Privatrett II Bestått eksamen i JFEXFAC04 - Examen facultatum - rettsvitenskapelig variant (se også forskrift om studier og eksamener ved Universitetet i Oslo § 3.6 nr.4) Bestått eksamen i JUS2111 - Statsforfatningsrett og internasjonal rett og JUS2211 – Forvaltningsrett Bestått eksamen i JUS3111 - Formuerett I , JUS3211 - Formuerett II og valgemne på bachelornivå fra 3. studieår i jusstudiet	
Anbefalte	Gjennomført JUS4211 - Prosess og strafferett	
Faglig overlapp med andre emner		
List opp emner og angi overlapp i studiepoeng <2/3 overlapp = fullt overlapp Mellom 2/3 og 1/3 overlapp = halvt overlapp >1/3 overlapp = ingen overlapp	Emne	Studiepoeng

Undervisning			
Undervisningsformer	Sett kryss	Antall timer	
- Forelesninger	x	13	
- Kurs/Seminar	x ☐	10	
- Frivillige kurs-/fak.oppgaver	x ☐	2 (fakultetsoppgave)	
- PBL-undervisning	☐		
- Basisgrupper	☐		
-Veiledning	☐		
Beskriv eventuelle obligatoriske arbeidskrav eller undervisning			
Eksamen			
Eksamensform	Skoleeksamen. Emnet kunne også passe til hjemmeeksamen. Vi overlater til PMR å vurdere dette, samt å vurdere konsekvensene av en eventuell hjemmeeksamen for forholdet til eksamensform for de øvrige semiobligatoriske emnene.		
Eksamenstid	Som vanlig for valgemner		
Karakterregel (sett kryss)	A-F (bokstavkarakter)	x	
	Bestått/Ikke bestått	☐	
Gis det utsatt eksamen? (sett kryss)	Ja	☐ I samme utstrekning som for de øvrige semiobligatoriske emnene.	
	Nei	☐	
Inngår emnet i kvoteordning for gjentak av bestått eksamen? Gjelder emner som kan inngå i graden Master i rettsvitenskap	Ja		
Språk i undervisning, litteratur og eksamen			
	Norsk	Engelsk	
- Undervisning	x	☐	
- Litteratur (pensum)	x	x	
- Eksamensoppgave	x	☐	
- Eksamensbesvarelse	x	☐	

Mal for opprettelse av nye emner ved Det juridiske fakultet

For saksforberedning og fremlegg til programråd/vedtaksorgan

Emnenavn: Forhandlinger

Behov, økonomi og ressurser.

Begrunnelse for opprettelse av emnet

Tekst adresseres til PMR

Forhandlinger er praktisk i svært mange sammenhenger der jurister arbeider, enten det er som dommere, advokater, meklere, forvaltningsjurister eller annet. Forhandlinger er også et teoretisk og vitenskapelig fag, som er gjenstand for forskning og undervisning rundt omkring i hele verden, ved de mest ansette universiteter og juridiske læresteder. Norske jurister som deltar i internasjonale forhandlinger vil ofte møte motparter som er kjent med teoriene og bruker metodene i forhandlingsfaget, noe som kan føre til ubalanse. Det er derfor god grunn til å opprette et valgemne i forhandlinger også hos oss, som kan tilfredsstille både etterspørsel hos studenter og eksterne miljøer, og samtidig bidra til å oppfylle fakultetets strategiske mål.

Valgemner som forhandlinger er etterspurt blant eksterne miljøer, som domstoler, Sivilombudsmannen, Justisdepartementet; Regjeringsadvokaten, LO, Advokatforeningen, m.fl. Se i denne forbindelse høringsuttalelsene til Stenvikutredningen, der det i oppsummeringen utarbeidet av fakultetet heter: «Et par temaer går igjen blant de fleste høringsinstansene: internasjonalisering, behovet for metode og etikk, og konfliktløsning.» Forhandlinger er en viktig prosedyre for konfliktløsning.

Valgemner som forhandlinger er ofte blant de mest populære fag rundt omkring i verden der de undervises. Også hos oss er det etterspørsel blant studentene etter denne typen valgemner. Valgemnet JUS1504/5504 Konfliktløsning blir gjennomført for første gang nå våren 2016. BA-emnet fikk over 150 påmeldte studenter, og kom inn på listen over de ti mest populære BA-emnene som tilbys fra Det juridiske fakultet. Dette vitner om en stor interesse for denne typen fag hos studentene, og det er grunn til å tro at også et fag i forhandlinger vil vekke minst like sterk interesse.

ELSA Norge (The European Law Students Association Norge) har de seneste år arrangert forhandlingskonkurranse, for å bidra til å dekke behovet for kunnskaper om forhandlinger hos studentene. I Juristkontakt nr 4 2015 er synspunkter fra ELSA og vinnerlaget fra Det juridiske fakultet i Oslo gjengitt, og det fremgår at man etterlyser et valgemne i forhandlinger. I avslutningen av artikkelen heter det: «Så håper vi at universitetene i Oslo og Bergen følger Tromsø sitt eksempel og gir studentene mulighet til å ta forhandlinger som valgfag om ikke så lenge...».

Et valgemne i forhandlinger vil ha nær forbindelse til og være egnet til å støtte og belyse flere sentrale juridiske fag, som kontraktsrett, avtalerett, kjøpsrett, erstatningsrett, selskapsrett, ekspropriasjonsrett, forvaltningsrett, sivilprosess, m. fl., som alle gir regler for eller anvisning på bruk av forhandlinger på de områder fagene omhandler.

Fakultetet har nylig opprettet en forskergruppe i tvisteløsning, der forhandlinger og mekling er definert som ett av forskningsområdene. Et valgemne i forhandlinger vil passe godt inn i forskningssatsningen til forskergruppen i tvisteløsning, og vil kunne bidra til rekrutteringen til faget. Det er stor interesse for emnet blant flere lærere. Sverre Blandhol har i en rekke år undervist advokater, ledere og andre grupper i forhandlinger, og er blant annet dommer i ELSAs norske

forhandlingskonkurransen. Blandhol har også publisert flere vitenskapelige arbeider om forhandlinger (blant annet artiklene «Fire problemer på veien mot forlik» i Tidsskrift for Forretningsjus 2011 og «Valget mellom forlik og rettssak» i Lov og Rett 2011, samt boken *Konfliktanalyse* (2014)). Anne Kjersti Befring har lang erfaring fra forhandlinger i Legeforeningen, og har også holdt en rekke kurs i forhandlinger. Bruserud og Mahler har både praktisk erfaring med og kompetanse fra kursundervisning i forhandlinger, blant annet sammen med Blandhol.

Forhandlinger danner grunnlaget for rettsmekling, og utgjør også en selvstendig prosedyre for utenrettslig tvisteløsning. Emnet vil derfor bidra til å utdype, underbygge og støtte opp om forskning og undervisning i sivilprosess, som er definert som satsningsområde for fakultetet, jf. faglige prioriteringer for prosessfagene, slik det er kommet til uttrykk i sak A1 i referat fra i-ledermøte den 11. februar 2015.

Planlegging og gjennomføring av forhandlinger reiser også en rekke etiske spørsmål, både hva gjelder tilblivelsen og hva gjelder innholdet i fremforhandlede avtaler. Slike spørsmål vil bli tatt opp i emnet, som på den måten vil bidra til å styrke fakultetets etikksatsning.

UiOs ledelse har utarbeidet en strategi for å fremme tverrfaglig, internasjonalt orientert og utadvendt/samfunnsorientert forskning og undervisning, og forhandlinger vil kunne utgjøre et viktig bidrag til å realisere denne strategien. Forhandlinger er et utpreget tverrfaglig og internasjonalt fag, med muligheter for samarbeid med internasjonale fagmiljøer. Forskergruppen i tvisteløsning har allerede god kontakt med internasjonale fagmiljøer i USA, som kan være til nytte også ved utvikling og gjennomføring av et valgemne i forhandlinger.

Kostnadsberegning

PMR sekretær fyller ut dette

Som ordinært valgemne

Ressurser

- <i>Finansiering av emnet</i>	Timeregnskapet
- <i>Instituttilknytning</i>	Institutt for offentlig rett
- <i>Faglig ansvarlig</i>	Sverre Blandhol
- <i>Faglærere</i>	Sverre Blandhol, Anne Kjersti Befring, Herman Bruserud, Tobias Mahler
- <i>Administrativt ansvarlig</i>	Anne-Brit Strandset, Studieseksjonen
- <i>Programtilknytning</i>	Master i rettsvitenskap

Emnets innhold

Innhold

Beskriv emnets faglige innhold, en kort presentasjon av innhold i emnet med fokus på faglige temaer. Teksten inngår på emnesiden og skal være statisk informasjon, dvs. ikke gjenstand for jevnlig revisjon.

Forhandlinger utgjør en svært viktig del av de fleste juristers arbeid, enten det dreier seg om kontraktsforhandlinger eller forliksforhandlinger. Jurister spiller ofte en viktig rolle ved forhandlinger om og utforming av kontraktsvilkår. Bare et fåtall av juridiske konflikter ender i retten, de fleste tvister løses ved forhandlinger eller mekling. Internasjonalt er forhandlinger et viktig akademisk fag som hviler på omfattende tverrvitenskapelig forskning. For å kunne bli en god forhandler er det viktig at man lærer hvordan man blir det. Dette faget gir deg innsikt i de grunnleggende begreper og teorier om forhandlinger som er nødvendige for effektivt å kunne forberede og gjennomføre forhandlinger. Emnet gir deg dessuten innsikt i sentrale forskningsfunn om forhandlinger.

Hva lærer du?

Skriv 1-2 setninger (spisset i forhold til læringsutbyttet). Det skal i forhold til forrige punkt; "Innhold", være fokus på sluttprodukt, kompetansemål/ konkrete ferdigheter. Eks: «Emnet skal gi studentene en grunnleggende forståelse av begreper, problemstillinger og arbeidsmetoder innen[...] Etter emnet skal studenten[...]» Teksten inngår på emnesiden og skal være statisk informasjon, dvs. ikke gjenstand for jevnlig revisjon.

I dette emnet får du grunnleggende forståelse av begreper, teorier og forskningsfunn om forhandlinger. Du får også kunnskap om forhandlinger i rettslige sammenhenger, samt om etiske spørsmål og dilemmaer som oppstår i forhandlinger.

Læringskrav

Læringskravene fremgår på emnets semesterside og har klar sammenheng med litteraturlisten. Læringskravene skal deles inn i kvalifikasjonsrammeverkets tre kategorier. For å beskrive kunnskaper kan man for eksempel bruke formuleringer som 'kjenne til.', 'forstå.'. For å beskrive ferdighetsmål kan man for eksempel bruke formuleringer som 'anvende', 'analysere', mm.: Generell kompetanse kan for eksempel være ikke-fagspesifikke kunnskaper, ikke-fagspesifikke (overførbare) ferdigheter, eller holdninger. Læringskravene bør ellers være korte og konsise, og bør settes opp som en punktliste.

Kunnskap

God forståelse for sentrale teorier og forskningsfunn om forhandlinger, forhandlingstyper og betingelser for effektive forhandlinger, herunder om

- Integrasjonsforhandlinger og fordelingsforhandlinger
- Forhandlingsstil og forhandlingsstrategier
- Forhandlingsprosessen
- Forberedelser av forhandlinger

God forståelse for sentrale begreper, teorier og forskningsfunn om elementene i forhandlinger, herunder om:

- Interesser
- Løsningsmuligheter
- Alternativer

	<ul style="list-style-type: none"> • Kriterier • Forpliktelser og avtaleutforming <p>God forståelse for sentrale teorier og forskningsfunn om hindringer for forhandlingsløsninger, herunder om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Psykologiske hindringer • Strukturelle hindringer • Kulturelle hindringer <p>God forståelse for sentrale teorier og forskningsfunn om taktikk i forhandlinger, herunder om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ambisjonsnivå og reservasjonspunkt • Kommunikasjon i forhandlinger • Håndtering av emosjoner • Vanskelige taktikker • Forhandlingstaktikk og etikk <p>God forståelse for sentrale teorier og forskningsfunn om:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kultur og forhandlinger • Kjønn og forhandlinger <p>Kjennskap til sentrale teorier og forskningsfunn om komplekse forhandlinger:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Organisering og representasjon • Flerpartsforhandlinger • Mekling • Auksjoner og anbudsprosesser • Internasjonale forhandlinger
<i>Ferdigheter</i>	<p>Emnet gjør deg i stand til å identifisere og analysere utvalgte problemstillinger ved forståelse og håndtering av forhandlingssituasjoner og kunne redegjøre for sentrale teorier og forskningsfunn vedrørende disse.</p> <p>Emnet gir deg også ferdigheter i å analysere konkrete forhandlingssituasjoner ved hjelp av fagets teorier og begrepsapparat, samt å planlegge intervensjoner og strategier basert på disse.</p> <p>Endelig gir emnet deg ferdigheter i forberedelse og gjennomføring av forhandlinger gjennom deltakelse i rollespill og øvelser.</p>

<i>Generell kompetanse</i>	<p>Emnet oppøver evnen til refleksjon rundt forhandlinger som middel til å skape vekst og løsninger og som alternativ måte å håndtere konflikter på.</p> <p>Emnet oppøver også evnen til refleksjon rundt de strategiske, etiske og juridiske spørsmål som kan oppstå ved forhandlinger, derunder at det kan ligge etiske forventninger ut over de klart definerte regler, samt en bevisst holdning til hvordan slike dilemmaer kan løses i praksis.</p>
Litteraturliste	
For emner som inngår i MiR programmet er sidetallsnormen 40 s. pr stp ved ba-nivå, 50-60 s. pr stp ved ma-nivå. For samfunnsvitenskapelige emner som f.eks HUMR-emner gjelder maks 80 s. pr stp.	
<i>Innføringslitteratur</i>	Roger Fisher, William Ury og Bruce Patton (2014): <i>Fra nei til ja, kreativ forhandlingsteknikk</i> , 3. utgave, Oslo: Cappelen Damm
<i>Hovedlitteratur</i>	<p>Rognes, Jørn (2015). <i>Forhandlinger</i>, 4. utgave, Universitetsforlaget, kapittel 3,4,5,8 og 9 (86 sider)</p> <p>Lewicki, Roy J., David Saunders og Bruce Barry (2014). <i>Negotiation</i>, 7th ed., New York: McGraw-Hill Education, kap. 1,2,3,4,5,6,10,11,12,13,14,16,17 og 18 (424 sider).</p>
<i>Tillegglitteratur</i>	<p>Blandhol, Sverre (2014): <i>Konfliktanalyse</i>, Fagbokforlaget</p> <p>Brett, Jeanne M. (2014). <i>Negotiating Globally</i>, 3rd ed., San Fransico: Jossey-Bass</p> <p>Coleman, Peter T., Deutsch, Morton og Marcus, Eric C. (eds.) (2014): <i>The Handbook of conflict resolution : theory and practice</i>, San Francisco: Jossey-Bass</p> <p>Fisher, Roger og Daniel Shapiro (2006). <i>Beyond Reason: Using Emotions as You Negotiate</i>, New York: Penguin</p> <p>Gelfand, Michelle og Jeanne M. Brett (2004). <i>The Handbook of Negotiation and Culture</i>, Stanford Business Books</p> <p>Knudtzon, Sigurd (2014). <i>Å forhandle</i>, 2. Utgave, Oslo: Hegnar Media.</p> <p>Kolb, Deborah M. (2009). Too Bad for the Women or Does It Have to Be? Gender and Negotiation: Research over the Past Twenty-Five Years, <i>Negotiation Journal</i>, (25) 4, s. 515-531</p> <p>Lax, David A. og James K. Sebenius (1986). <i>The Manager as Negotiator</i>, New York: The Free Press</p> <p>Lax, David A. og James K. Sebenius (2006), <i>3D Negotiation</i>, Harvard</p>

	<p>Business School Press</p> <p>Lewicki, Roy J., David Saunders og Bruce Barry (2014). <i>Negotiation</i>, 7th ed., New York: McGraw-Hill Education. (De kapitler som ikke er hovedlitteratur).</p> <p>Malhotra, Deepak and Max H. Bazerman (2008). <i>Negotiation Genius: How to Overcome Obstacles and Achieve Brilliant Results at the Bargaining Table and Beyond</i>, New York: Bantam</p> <p>Mnookin, Robert H., Scott R. Peppet og Andrew S. Tulumello (2000). <i>Beyond Winning: Negotiating to Create Value in Deals and Disputes</i>, Cambridge, Mass.: Belknap Press</p> <p>Moffitt, M. L., & Bordone, R. C. (2005). <i>The handbook of dispute resolution</i>. San Francisco: Jossey-Bass.</p> <p>Pruitt, Dean G, og Sung Hee Kim (2004): <i>Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement</i>, 3rd ed. McGraw Hill.</p> <p>Raiffa, Howard (2002). <i>Negotiation Analysis: The Science and Art of Collaborative Decision Making</i>, Cambridge, Mass.: Belknap Press.</p> <p>Ristvedt, Per M. (2003). <i>Advokaten som forhandler</i>, Oslo: Cappelen Akademisk</p> <p>Ristvedt, Per M. og Ola Ø. Nisja (2008): <i>Alternativ tvisteløsning</i>, Cappelen Akademisk</p> <p>Rognes, Jørn (2015). <i>Forhandlingler</i>, 4. utgave, Universitetsforlaget (De kapitler som ikke er hovedlitteratur).</p> <p>Schell, G. Richard (2006). <i>Bargaining for Advantage: Negotiation Strategies for Reasonable People</i>, 2nd ed., New York: Penguin</p> <p>Thompson, Leigh L. (2012). <i>The Mind and Heart of the Negotiator</i>, 5th ed., Upper Saddle River, New Jersey: Pearson Prentice Hall.</p> <p>Ury, William (1993): <i>Getting past no: negotiating your way from confrontation to cooperation</i>, New York: Bantam books</p>
<p>Tillatte hjelpemidler til eksamen</p>	
<p>Ingen spesielle</p>	

Om emnet

Generelle fakta om emnet		
Emnekode i FS (fylles inn etter eventuelt vedtak om opprettelse)		
Emnenavn – bokmål	Forhandlinger	
Emnenavn – nynorsk	Forhandlinger	
Emnenavn – engelsk	Negotiation	
Antall studiepoeng	10	
Eksamenssemester (sett kryss)	Høstsemesteret	x
	Vårsemesteret	x
Undervisningssemester (sett kryss)	Høstsemesteret	x
	Vårsemesteret	x
Studienivå (sett kryss)	BA (Bachelor)	X (For BA studenter vil kap 11,12 og 13 i Lewicki m.fl.'s bok (90 s.) være unntatt som hovedlitteratur. BA studenter vil heller ikke ha kjennskap til komplekse forhandlinger som læringskrav)
	MA (Master)	x
Hvis emnet inngår i en profil/emnegruppe, oppgi hvilken.	Vil inngå i en planlagt <i>Valgprofil i Tvisteløsning</i> , sammen med bla. JUS1504/5504 Konflikt håndtering og JUS5852 International Commercial Arbitration.	
Opptak og adgang		
Hvordan oppnås studierett til emnet? Studieprogram, evt andre opptak.	Studierett på Masterstudiet i rettsvitenskap	
Har emnet obligatorisk undervisning?	Ja	
Forkunnskaper		
Obligatoriske	Ingen spesielle	
Anbefalte	ingen spesielle	
Faglig overlapp med andre emner		
List opp emner og angi overlapp i studiepoeng <2/3 overlapp = fullt overlapp Mellom 2/3 og 1/3 overlapp = halvt overlapp >1/3 overlapp = ingen overlapp	Emne	Studiepoeng

Undervisning			
Undervisningsformer	Sett kryss	Antall timer	
- Forelesninger			
- Kurs/Seminar	x ☐	20	
- Frivillige kurs-/fak.oppgaver	☐		
- PBL-undervisning	☐		
- Basisgrupper	☐		
-Veiledning	☐		
Beskriv eventuelle obligatoriske arbeidskrav eller undervisning	Obligatorisk deltakelse i seminarer med rollespill og øvelser (80 % fremmøte). Begrenset antall plasser på hvert seminar (maks 48 studenter).		
Eksamen			
Eksamensform	Eksamensformen er todelt: I. Mappe med obligatoriske aktiviteter (deltakelse i rollespill, refleksjonsøvelser og oppgaver i tilknytning til seminarundervisningen). II. Skoleeksamen (4 timer)		
Eksamenstid			
Karakterregel (sett kryss)	A-F (bokstavkarakter)	x ☐	
	Bestått/Ikke bestått	☐	
Gis det utsatt eksamen? (sett kryss)	Ja	☐	
	Nei	x ☐	
Inngår emnet i kvoteordning for gjentak av bestått eksamen? Gjelder emner som kan inngå i graden Master i rettsvitenskap	Ja		
Språk i undervisning, litteratur og eksamen			
	Norsk	Engelsk	
- Undervisning	x	☐	
- Litteratur (pensum)	x	x	
- Eksamensoppgave	x	☐	
- Eksamensbesvarelse	x	☐	

Til:
PMR
Det juridiske fakultet

Dato: 6. januar 2016

LLM ICT Law: utveksling

Med dette anbefaler jeg at fakultetet tillater studenter å ta ett semester i utlandet i forbindelse med masterprogrammet LLM «ICT Law».

Undertegnede er programleder for ovennevnte LLM program. Per i dag er det ikke tillatt å ta deler av ICTL LLM studiene i utlandet, og dette foreslås endret, i tråd med fakultetets internasjonaliseringsstrategi. Så langt har LLM programmet mottatt studenter fra utlandet (basert på fakultetets avtaler), men vi har ikke tillatt at våre studenter reiser ut. Nåværende praksis synes å ha vært basert på en antagelse om at programmet i hovedsak henvender seg til utenlandske jurister, som bør tilbringe tilstrekkelig tid i Norge. Det har imidlertid vist seg at programmet også er interessant for norske jurister som ønsker å spesialisere seg innenfor rettsinformatikk. Vi ser i dag ingen grunn til å nekte utenlandsopphold til studenter som ønsker dette.

I samarbeid med administrasjonen vil det bli utarbeidet en liste over godkjente læresteder og kurs som kan inngå i LLM graden. I første omgang baseres dette i hovedsak på eksisterende utvekslingsavtaler, men det kan også bli aktuelt å inngå egne avtaler med utvalgte læresteder. De administrative aspektene av endringen er utredet av Jens Peder Lomsdalen (se vedlagt notat) og utveksling på ICTL LLM er allerede inntatt som en egen prioritering i fakultetadministrasjonens planer (se: «Gjennomføringsplaner - Tiltaksplaner for Det juridiske fakultet: 2015», punkt 2.1).

Når endringen er godkjent, og avtalene med de utenlandske lærestedene er i orden, vil det bli publisert en ny webside med informasjon om utvekslingstilbudet. Vi håper at denne muligheten vil styrke integreringen av norske og utenlandske studenter i programmet, og gjøre programmet enda mer attraktivt for norske studenter.

Med hilsen

Tobias Mahler
Programleder for LLM ICT Law

